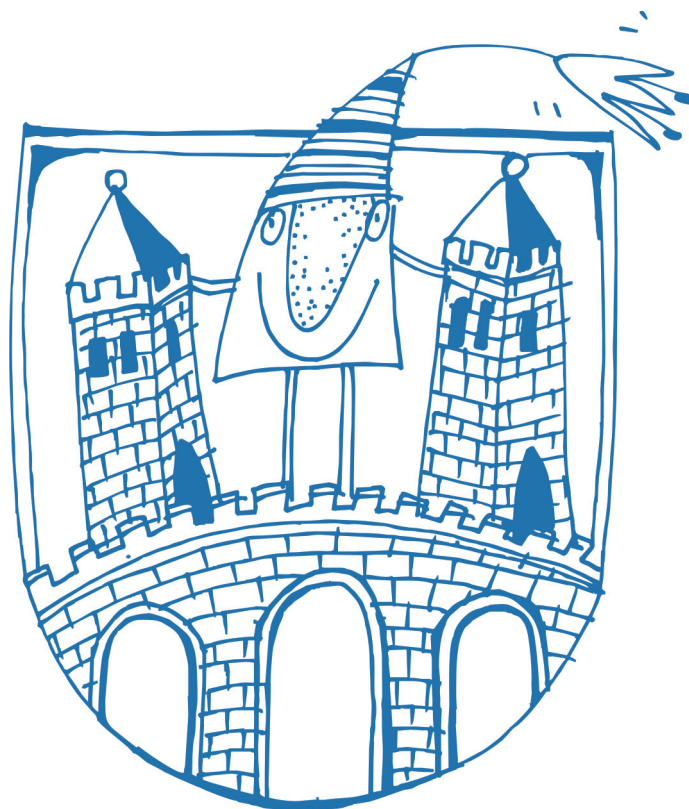

1. Mostecko

1.1 Historie a památky

1.1.1 ALEGORIE ČTYŘ ŽIVLŮ

Klíčová hesla: čtyři živly, Most, radnice, socha

Přírodní živly, země, vzduch, voda a oheň, byly pro lidi odjakživa natolik významné, že vystupovaly v mytologii (bájesloví) mnoha národů, byly uctívány jako božstva a starořeční filozofové je v 6. století př. n. l. dokonce považovali za pralátku, ze které se skládá všechno na světě. Řeckým bohům se přisuzovala záviděníhodná nesmrtelnost, ovšem také lidské vlastnosti se všemi přednostmi a chybami. Božské bytosti byly námětem ve výtvarném umění všech slohových období, v antice, ve starokřesťanské době, gotice, renesanci a obzvláště v baroku přijímaly lidskou podobu v alegoriích (jnotajích), které vyjadřovaly skryté myšlenky v obrazech a v sochách.

Čtyři živly u mosteckého magistrátu

Při východním průčelí budovy magistrátu – radnice v novém Mostě dnes stojí řada soch čtyř Živlů, které pocházejí z 18. století (čtyři alegorické plastiky Živlů, vytvořené k roku 1715). Původně zdobily renesanční radnici ve starém Mostě, která byla zbořena v roce 1882.

Stará mostecká radnice, jejíž věž pocházela už z gotiky, byla přestavěna a dostavěna v 16. století. Byla to monumentální budova při vstupu z náměstí do Jezerní brány. Hlavní průčelí radnice směřovalo do Tržního náměstí a bylo v přízemí výrazně rozčleněno pilíři do šesti polí, horizontálně pak římsami. Šest zdobných štítů završovalo celek a v širokém pásu pod nimi byly zobrazeny biblické náměty a alegorie. V přízemí bylo prostorné loubí, nesené sedmi půlkruhovými oblouky. Pás sgrafit byl i nad přízemím. Archivoltu půlkruhově zaklenutého portálu zdobila drobná sochařská výzdoba (asi reliéfy). Uprostřed nad vstupem byl umístěn reliéfní medailon s portrétem muže (stavitele radnice?). Drobná římsa nad portálem nesla štítek se spojenými znaky Čech a Uher.

Před demolicí staré radnice v Mostě, která bývala jednou z nejhezčích v Čechách, byly sochy z pilířů, včetně dvou štítů a kartuše s říšským znakem (dnes

v lapidáriu muzea) z roku 1740 z dílny Arnošta Lierka, sneseny. Putování Živlů však ještě neskončilo. Jeden čas stály na nárožích druhého patra zvonice u děkanského kostela, také se s nimi do pohnutého roku 1938 počítalo k cestě vedoucí k severnímu portálu kostela. Druhá světová válka všechny záměry zmařila a Živly nakonec skončily na dobu téměř čtyřiceti let v lapidáriu muzea ve starém Mostě. Odtud, před demolicí, se v 70. letech minulého století s dalšími deponovanými sochami musely dále stěhovat. V té době ještě nebyla upravena budova průmyslové školy, kde muzeu vymezili jen část (dnes ovšem známe reprezentativní objekt mosteckého muzea s bohatou činností a odborně uznávanými pracovišti). Záchrana soch ze starého lapidária byla svěřena památkářům, kteří sochy Živlů přemístili podle vypracovaných záměrů a architektonické studie k budově nové radnice. Postupovali přitom zcela logicky s návazností na tradice města. V roce 1979 je památkáři usadili na betonové podstavce k východnímu průčelí budovy národního výboru v novém Mostě; zvoleným umístěním chtěli tedy navázat na tradice starého města.

Stejně správné a šťastné bylo umístění historické kašny a morového sloupu na Prvním náměstí v novém Mostě. Morový sloup byl ale za totality odmítnut se zdůvodněním, že má náboženský ráz, a byl provizorně postaven v Českých Zlatnících a tolerován dále u přemístěného děkanského kostela.

Podoba Čtyř živlů

Přemístěné Živly byly pečlivě restaurovány. Při jejich prohlídce směrem od Prvního náměstí v pořadí stojí:

- **Alegorie Země**, již představuje starořecká bohyně země, plodnosti a úrody, dárkyně obilí Démétér (římská Ceres), která k pravému rameni přidržuje atribut – vrchovatě plody naplněný roh hojnosti, vedle ní sedí zajíc. V její svěží mladistvé tváři se zračí vyrovnanost, klid a mír.
- Následuje **alegorie Vzduchu**, rovněž ženská postava, která symbolizuje podstatu a účinky tohoto živlu v podobě větru. To sochař jednak vyjádřil živou hybností postavy, jednak v podání drapérie – rozevlátým rouchem, stejně jako dlouhými ve větru vlajícími vlasy. Vítr vane tak prudce, že si bohyně musí nad hlavou přidržovat cíp šatu. Při levé noze stojí majestátní král vzduchu – orel.
- Třetí socha nám na první pohled prozrazuje, že se jedná o **alegorii Vody** v podobě boha moří a vodstva Poseidona (římského Neptuna). Je to, přesně podle bájesloví, důstojný, vousatý stařec s přísným výrazem ve tváři, vědomý si své síly. Na hlavě má vladařskou korunu, původní typický trojzubec mu chybí (měl ho v levé ruce). Dalším atributem je obrovitá delfínovitá ryba, ovšem zubatá, na jejíž hlavě velitelsky spočívá Poseidonova noha.
- Poslední socha je **alegorií Ohně**, snad v nejdramatičtějším sochařském podání ze všech čtyř. Bůh ohně tu stojí ve vypjatém postoji na hořící a dýmající hranici polen, s hlavou jakoby v extázi otočenou vzhůru. V pravé ruce drží hořící a dýmající svazek pochodní (loučí?). Z hustého dýmu při jeho pravé noze prudce vylétá pták – bájný Fénix. Ten podle pradávného egyptského bájesloví každých 500 let uhořel v ohni, aby vzápětí z něho omládlý vzlétnul. V křesťanské symbolice se stal Fénix obrazem nesmrtelnosti a Kristova vzkříšení – symbolem stálé naděje.

Plastiky v životní velikosti jsou vypracovány z jemnozrnného bělavého labského pískovce. V roce 2003 byly plastiky částečně poničeny. Plastika zajíce při soše Země má uražený čenich, levou přední nohu a levé ucho. U Ohně je uražena hlava vzlétajícího ptáka, včetně horní části svazku pochodní a oblaku kouře vedle. Z této pohromy nevyvázla ani alegorie Vzduchu, její orel má uražený zobák, ačkoliv nejméně k roku 1990 byly všechny sochy v pořádku. Musíme totiž bohužel vzít v úvahu, že se i v Mostě kromě popsaných Živlů setkáváme rovněž s živly takřkajícím kriminálními, jejichž „atributy“ jsou nekulturnost a neznalost, neúcta k hodnotám všeho druhu a také k majetku města a jeho ob-

čanů. Tyto živly bez skrupulí lámou lavičky, ničí parky a veřejné osvětlení, vyvracejí odpadkové koše a kontejnery. Snad ani nevědí, že taková restaurátorská oprava vzácných soch jde v nákladech až do statisíců a že opravená umělecká díla už nebudou nikdy zcela původní.

Stav soch a jejich restaurování

Sochy se vlastně zachovaly v dobrém stavu bez poškození povětrnostními vlivy, jako by nebyly téměř třisetleté. Poznamenaly je ovšem útoky vandalů, jak již bylo popsáno v předchozím odstavci. Kazisvěti tedy otloukli čenich, nohu a ucho zajíce, zobák orla, korunu Neptuna, hlavu vzlétajícího ptáka, plamen v ruce ohnivého muže. Restaurátor Radomil Šolc v roce 2004 památky zbavil nepůvodních nefunkčních doplňků z doby osazení soch k budově národního výboru. Podle fotografické dokumentace z poslední opravy, kdy plastiky byly ještě kompletní, vymodeloval z umělého pískovce všechny jejich zurážené a ztracené části. Doplněn nebyl pouze Neptunův kovaný trojzubec. Černající krustu restaurátor chemicky neodstraňoval. Kámen konzervoval nástřikem vodoodpudivým paropropustným prostředkem.

Položíme-li si otázku, proč si mosteckí měšťané v minulosti zvolili pro svou radnici tak nákladnou a zvláštní výzdobu, asi dojdeme k závěru, že zřejmě jak za účelem prezentace bohatého města, tak i proto, že v symbolech Živlů viděli záštitu před přírodními pohromami. Tuto ochrannou funkci měly v historii všechny umělecké symboly.

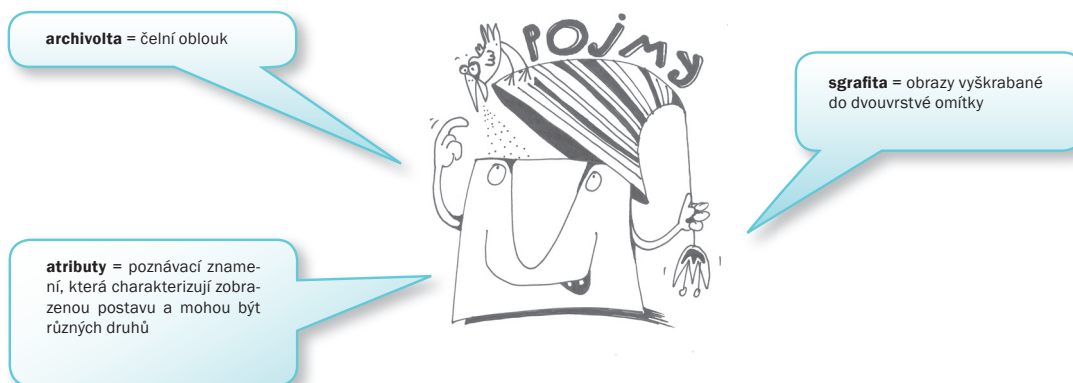
Autoři soch

Mostecké Živly vznikly v sochařské dílně Jana Brokoffa (1652 – 1718) k roku 1715. Jan Brokoff působil, kromě jiných, i v severních Čechách (např. v Klášterci nad Ohří, na Červeném hrádku). Jeho signaturu najdeme na polenech hranice alegorie Ohně – JO.BROKOFF.FECIT (vytvořil Jan Brokoff). Historici umění při srovnání s dalšími díly zjistili, že styl mosteckých soch je odlišný od Janova slohu. V barokní době nebylo neobvyklé, že díla vycházející z dílny podepisoval její vlastník za další dílenské sochaře. Odborníci usoudili, že Živly zhotovil Janův syn Michal Jan Josef Brokoff (1686 – 1731). Michalovy sochy jsou totiž hybnější v podání těl a drapérií – tedy pokročilejší. Pro pořádek dodejme, že do Brokoffovy dílny patřil i Janův mladší syn Ferdinand Maxmilián Brokoff (1688 – 1731), který se ještě více poučil ze zásad pokročilejšího českého baroka a proslavil svou rodinu.

Problematika stěhování soch

Při pečlivém čtení se můžeme jistě pozastavit nad tím, že se v Mostě sochy tak často stěhovaly. Řekněme rovnou, že to nikdy nebylo z nějakého rozmaru, ale že to vždy byl důsledek změn v jejich původním prostředí. Dodejme, že přemísťování soch není příznivé z tech-

nických důvodů – každý zásah znamená narušení jejich původní podstaty (přes vyspělou restaurátorskou technologii). Zde se nabízí ilustrativní přírámek z jiného prostředí: každé plombování zubu znamená odvrtávání původní hmoty. Je mnohem lepší průběžně sochy konzervovat a restaurovat na stávajícím místě a tam je ochraňovat před devastátory a vlivy počasí.

1.1.2 HNĚVÍN

Klíčová hesla: hrad, Most, třicetiletá válka, alchymisté, Edward Kelly

Hrad Hněvín, tyčící se nad městem Most, byl postaven na Zámecké hoře (Hněvínu). Leží v nadmořské výšce 399 metrů na jednom z nejzápadnějších výběžků Českého středohoří.

Archeologický průzkum prokázal existenci hradeb již v **9. století**, ale kamenný hrad postavili zřejmě Hrabšicové, majitelé Mostu, ve 12. století. Václav I. vytvořil z Mostu město královské a z hradu sídlo župana. Hrad byl na popud obyvatel Mostu v 17. století téměř srovnán se zemí, ale v 19. a 20. století došlo k obnově a byla **postavena replika starého hradu Hněvín**.

Dnes zde kromě hotelu a restaurace najdeme také Hvězdárnu dr. Antonína Bečváře. Z hradní xvěže je nejen krásný výhled na celé město Most, ale spatříme i Mosteckou pánev, Krušné hory a České středohoří. Uvidíme také prvky průmyslové činnosti v blízkém okolí, hnědouhelné povrchové doly, chemické závody, ale i rekultivovanou krajinu, nádrž Matyldu, Autodrom Most atd.

Hrad je také místem kulturních akcí, např. každoročně se zde v červnu koná Den magistra Kelleyho.

Hrad Hněvín
(zdroj: Mgr. M.Reihs)

Edward Kelley = anglický alchymista žijící a pracující velkou část svého života na dvoře císaře Rudolfa II. v Praze

1.1.3 KOLDŮM

Klíčová hesla: kolektivní dům, Koldům, Litvínov, poválečná architektura

Vznik pojmu „kolektivní“ bydlení sahá již do let 1932-1935. U nás byli duchovními tvůrci J. Kroha, K. Tiege a jejich žáci V. Hlinský a E. Linhart. Ve světě jsou známí N. A. Miljutin, M. J. Ginsburg, Le Corbusier (realizoval svůj kolektivní dům v Marseille ve stejnou dobu, v které byl postaven kolektivní dům v Litvínově). Jednalo se vůbec o první myšlenky toho, že pro obyvatele takových budov budou k dispozici různé druhy služeb a kulturního vyžití. Tříbily se názory na skloubení společenského a rodinného života. Vznikaly spory mezi architekty a investory.

Historie Koldomu

Již v roce 1946 byla v rámci dostavby sídliště na Osadě v Litvínově vypsaná veřejná soutěž na stavbu kolektivního domu, kterou vyhrál návrh V. Hlinského, vypracovaného ve spolupráci s E. Linhartem.

V r. 1948 se začal stavět při nové silnici do Horního Lomu vysokopodlažní obytný dům zvaný KOLDŮM - Kolektivní dům. Na stavbě silnice a Koldomu se podílela mládež nejen z celé ČSR, ale i z Kanady, Norska a Zakarpatské Ukrajiny. V řadách brigádníků byly známé osobnosti např. Jindřich Plachta, E. F. Burian a Jan Masaryk. První nájemníci se do západního křídla nastěhovali v roce 1953 a tehdy byly zahájeny i přípravné práce pro stavbu východního křídla. Tato část byla dokončena a předána do užívání v roce 1958.

Za necelých 11 let tak vznikl velkorysý obytný komplex s technickým středem a dvěma obytnými křídly se 352 byty a společně s proslulým Le Corbusierovým „Unité d' Marseilles“ byl prvním svého druhu v poválečné Evropě. Objekt má 11 pater a stojí na půdorysu otevřeného U. K jihu je v suterénu vysunut trakt se spojovacím křídlem. Ve čtyřech křídlech objektu od suterénu po II. patro jsou umístěny malometrážní bytové jednotky - garsoniéry a byty 1:1. Na projektu a výstavbě se podíleli nejen zmínění architekti Hlinský a Linhart, ale i Dimitrijeva a Bechyně. **Objekt se ve své době stal významným vývojem článkem české moderní poválečné architektury.**

Výjimečnost Koldomu

Tento obytný dům, běžně zvaný Koldům, byl ve spojovacím křídle vybaven společenskými zařízeními (kluby), prodejny, službami, dětskými jeslemi, restaurací s tanečním sálem a pomocnými provozy v suterénech. Zajímavé bylo řešení vytápění objektu; topná tělesa jsou totiž vedena v podlahách a stropech bytů, což ovšem dnes činí velké překážky při rekonstrukci objektu. Objekt je veden pod popisným číslem čp. 1580 - 1581. Dnes je tato stavba zařazena mezi **kulturní památky České republiky**. Od roku 1990 probíhá postupná generální oprava objektu, závislá především na finanční situaci města.

V šikmých křídlech je 100 třípokojových bytů. Řešené jsou etážově/patrově - ve spodní etáži je obytný pokoj s kuchyní, v horním patře se nachází dvě ložnice s koupelnou. Ložnice jsou spojeny s obytným pokojem vnitřním vestavěným schodištěm. V kolmých křídlech je 172 dvoupokojových bytů s malou kuchyňkou. V přízemí a v nejvyšších patrech obytných křídél je umístěno 80 garsoniér. Všechny byty se orientovaly ke světovým stranám tak, aby každý byt byl dostatečně prosluněn. První podlaží kolmých křídél bylo využito jako nebytových prostor pro potřeby obyvatel (např. kutilské dílny). Pamatovalo se i na tělocvičnu, přednáškovou síň.

Současný stav

Do listopadového pádu komunismu v Československu žil Koldům v poměrně nezměněném životním rytmu a stylu. Ale po nastolení demokracie nastalo několik přeměn. Nová vláda se nechtěla starat, a tím pádem ani finančně dotovat stavbu, která byla symbolem kolektivismu resp. komunismu. Veškeré závazky padly na město, které ale nemělo dostatek prostředků. A tak Koldům začal chátrat. Jeho úpadku napomohlo i to, že se původní obyvatelé stěhovali pryč. Problémem byly patrové byty, které už nebyly pro zestárlé lidi vhodné. Jejich zdravotní stav jim neumožňoval využívat druhé patro. Přestěhování se do menšího bytu nebo penzionu v centru města bylo pro ně lepší, pohodlnější a bezpečnější. Odchod nájemníků znamenal úbytek financí na údržbu stavby, nebyl tedy dostatek peněz ani na opravu, ani pro realizaci služeb. Není tedy divu, že do chátrajícího objektu bez služeb se nechtěl nikdo nový nastěhovat.

Město začínalo mít s monumentální stavbou čím dál větší problémy, a tak se městská rada rozhodla, že se do neobydlených bytů nastěhují neplatiči. Záhy se zjistilo, že neplatiči jsou dalším a daleko větším problémem než stavba samotná, protože komplex ničí a devastují. A tak se tento nápad přestal realizovat.

Překážkou pro případnou privatizaci, a tedy i zlepšení stavu Koldomu, je i fakt, že Koldům byl 18. 6. 1963 zapísán do Ústředního seznamu kulturních památek ČR a je rovněž v oblasti zájmu organizace UNESCO.

Rekonstrukce Koldomu byla zahájena v roce 1998. Je závislá především na finanční situaci města. **V roce 2004 získalo město prvenství** v prvním ročníku soutěže **Fasáda Ústeckého kraje 2004** za mimořádně zdařilé provedení rekonstrukce fasády Koldomu. Koldům je dnes vlastně centrem sportovně-rekreačního areálu, který jej obklopuje a slouží široké veřejnosti. Toto centrum obsahuje víceúčelovou sportovní halu, veřejné koupaliště, tenisové a volejbalové kurty. Všechny tyto provozy mají ve středním propojovacím objektu ubytovací a stravovací zázemí.

kulturní památka České republiky = nemovitá či movitá věc, která je významným dokladem historického vývoje, způsobu života a společnosti

garsoniéra = malý byt tvořený obvykle jednou obytnou místností s příslušenstvím

1.1.4 KOROZLUKY

Klíčová hesla: zámek, Korozluky, Jánský vrch, obora

První písemné zmínky o obci Korozluky se datují do roku 1325, o necelé století později je zmiňována i středověká tvrz na Jánském vrchu.

Původní panské sídlo postupně zaniklo a kolem roku 1775 už na tomto místě stával pozdně barokní jednopatrový zámek. Na počátku devatenáctého století noví majitelé (pivovarští podnikatelé Fleischerové) objekt, jenž předtím vyhořel, přestavěli do klasicistní formy, k níž patřila též výstavba dvou věží. Konečnou podobu, včetně mansardové střechy, zámek dostal v roce 1870, kdy stavbu získal jedenadvacetiletý podnikatel z rodiny Richterů. Po válce přišlo zestátnění a zámek nejprve sloužil jako ubytovna pro osídlenec vracející se do pohraničí a později jako zemědělské učiliště. A to byl také začátek jeho (téměř) konce – rozkradl se inventář, samotná stavba se postupně začala rozpadat, okolní park zarostl náletovými dřevinami.

V současnosti zrekonstruovaný zámek s kaplí Sv. Josefa, parkem a oborou s jeleny a daňky nabízí prohlídky zámeckých interiérů ve dvou památkových expozicích – sakrální umění z pozůstatků mobiliáře ze starých mosteckých kostelů a zámecké interiéry 18. a 19. století, pronájem historických interiérů, prohlídku historických vozidel a jízdy historickými kočáry. Zámecký areál umožňuje konání svatebních a církevních obřadů a pořádání kulturně - společenských akcí, vernisáží a koncertů. Zajímavostí je, že zámek patří do soukromého vlastnictví.

1.1.5 KOSTEL NANEBEVZETÍ PANNY MARIE

Klíčová hesla: kostel, Panna Marie, Most, přesun, gotika

Mezi významné součásti organismu středověkého města patřil městský kostel. Plnil důležité funkce v životě obyvatel a jeho podoba se zároveň stávala chloubou a reprezentací příslušné obce. U mosteckého kostela Panny Marie si dnes můžeme jen připomínat původní dominantní postavení uvnitř města s charakteristickou trojicí náměstí, umístěného mezi úpatím vrchu Hněvína a řekou Bílinou. Postupná likvidace starého Mostu vyvolala rozsáhlý archeologický výzkum, který u nás náležel k největším akcím svého druhu. Proběhl v letech 1970 až 1984 a snažil se doplnit znalosti o počátcích a proměnách někdejšího královského města a přiblížit každodenní život obyvatel. Soustavné archeologické terénní práce začaly právě v kostele Panny Marie.

Historie kostela Nanebevzetí Panny Marie

Kostel Nanebevzetí Panny Marie v Mostě je pozdně gotický chrám, který byl vystavěn po požáru města v roce 1515. Proslulost získal především v roce 1975, kdy byl přesunut po kolejích o 841 metrů, aby byl zachráněn z města, které bylo srovnáno se zemí kvůli těžbě uhlí. V Guinessově knize rekordů je zapsán jako přeprava nejtěžšího předmětu po kolejích. Kostel se nachází v severní části města za mosteckým koridorem.

Předchůdcem dnešního kostela byla raně gotická trojlodní bazilika založená mezi lety 1253 až 1257, jak dokládá nepřímě listina papeže Bonifáce VIII. z roku 1296. Z původního kostela se uchovala jen jeho vý-

chodní krypta a vnitřní obvodové zdivo západní věže. V roce 1515 Most zničil obrovský požár. Město vyhořelo do základů, zahynuly stovky lidí a ohněm byl poničen i farní kostel Nanebevzetí Panny Marie. Král Vladislav II. Jagellonský osvobodil Most od placení daní na dobu deseti let, potvrdil jeho stará privilegia, udělil mu právo konání nového trhu, a to v pondělí před Květnou nedělí. Ungelt, odváděný do Prahy, se měl deset let rozdělovat mezi měšťany na obnovu města. Papežský legát kardinál Thomas svolil k tomu, aby na výstavbu nového kostela byla vypsána všeobecná sbírka.

Stavba nového kostela

Sbírka začala 22. března 1517 v Mostě a trvala do 1. května 1519. Peníze se vybíraly v Čechách, na Moravě, Sasku, Braniborsku, Míšni, Lužici a Slezsku. Spolu s dalšími dary se podařilo získat celkem 12 673

kop a 20 grošů míšeňských a 4 denáry. Město muselo z konečné sumy odevzdat třetinu papežské kurii. Zbývající peníze byly použity na výstavbu kostela a dalších staveb jako fary nebo školy.

Dne 20. srpna 1517 se na troskách starého chrámu započalo se stavbou nového kostela. V prvním roce stavby probíhaly bourací práce. Stavbu v Mostě vedl architekt Jakub Heilmann ze Schweinfurtu, který byl žákem předního představitele české gotiky Benedikta Rejta (Reida), osobně patrně až do července 1519, kdy Most navštívil naposledy (roku 1526 umírá v Míšni).

Další úpravy kostela

V roce 1880 byla zahájena generální oprava děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě a jeho regotizace. Z mezilodních pilířů byly sejmuty barokní plastiky apoštolů sochaře Johanna Adama Dietze. Bohatý pozdně gotický, renesanční a barokní inventář byl nahrazen novým, pseudogotickým. Na kostelní věž byly instalovány hodiny pocházející ze zbořené renesanční radnice. Úpravy si vyžádaly 44 014 zlatých a 95 krejcarů.

V roce 1963 začal Státní ústav památkové péče a ochrany přírody v Praze shromažďovat dokumentační materiál k mosteckému děkanскому kostelu a analyzovat jeho význam nejen v české, ale i středoevropské gotické literatuře. Reprezentativní publikace *Architektura v českém národním dědictví* přinesla tuto charakteristiku: „Mostecký kostel čerpal sice při ztvárnění hlavní lodi ze studnice domácího architektonického dědictví, ve svém celku, vně i uvnitř, jeví se však v našem pohraničí jako cizinec přišlý do Čech přes pohraniční hory ze Saska, případně z Franka“.

Architektonické řešení kostela

Po vzoru jihoněmecké gotiky má kostel pouze jednu věž, exteriér působí prostě a stroze, stěny jsou hladké a ploché, obvodové zdivo je členěno dvěma pásy oken – spodní okna patří jednotlivým kaplím a horní pás oken náleží bočním lodím haly. Vnitřek kostela tvoří velká hala, rozdělená do tří lodí sedmi dvojicemi osmibokých sloupů. Mezi opěrné pilíře je vsunuto 16 kaplí, dvě postranní předsíně, sakristie, východní dvojité šnekové schodiště a západní šnekové schodiště. Každá z kaplí má vlastní krouženou klenbu a je zasvěcena svému donátoru – cechům, bohatým měšťanům a jedna církevnímu hodnostáři, oseckému opatu Bartoloměji. V interiéru kostela je instalována expozice gotického a renesančního umění severozápadních Čech, suterén kostela slouží jako výstavní prostor Galerie výtvarného umění v Mostě. Velký hlavní oltář vznikl v letech 1735 – 1739, jeho plastická výzdoba, která pochází z dílny sochaře Bartoloměje Edera, a velký oltářní obraz od Josefa Kramolína jsou z roku 1773.

Současná podoba kostela Panny Marie

Z původního bohatého vybavení chrámu se dochovala řada umělecky hodnotných děl dokládajících provázanost se saskomíšeňským okruhem. Nedílnou součástí tvoří renesanční reliéfní, polychromované výjevy Starého a Nového zákona na poprsnici empory, gotická kazatelna s nově objevenými původními malbami výplňových polí, křtitelnice a věžové pastoforium přemístěné k sakristii z prostoru presbyteria v souvislosti se stavbou barokního oltáře. Do kostela se vrátily renesanční kamenné epitafy významných mosteckých měšťanů, např. Mikuláše Riese, zlatníka a dlouholetého ředitele stavby chrámu, a epitaf Uršuly a Magdaleny z rodu Veitmíle, zástavních pánů mosteckého hradu. Ve druhé čtvrtině 18. století byl východní chór uzavřen monumentálním hlavním oltářem, doplněným v sedmdesátých letech nadživotními sochami z Tyrol pocházejícího sochaře B. Edera a obrazy jezuitského malíře J. Kramolína. Protiváhou oltáře se staly velké varhany v západní části empory a optickou spojnici soubor soch Krista a apoštolů lobkovického sochaře J. A. Dietze z třicátých let 18. století, osazených na vnitřní straně pilířů lodi ve výši empory. V dnešní expozici jsou soustředěna nejvýznamnější díla původního inventáře, jehož část byla v době regotizace kostela v roce 1880 - 1883 uložena do mosteckého muzea,

Kostel Nanebevzetí Panny Marie
(zdroj: Mgr. M.Reihns)

doplněná o další díla gotické a renesanční periody uměleckého snažení na Mostecku a Teplicku. Úpravy okolí kostela probíhají od roku 1986 na ploše 16,57 ha. Za kostelem byl na rekultivovaném prostranství zřízen nový městský hřbitov. V letech 1994-1995 byla v rámci parkových úprav vybudována vodní nádrž o rozloze 1,83 ha, která je napájena vodou z řeky Bíliny. Do okolí kostela se v poslední době rovněž stěhují sochy ze zlikvidovaných obcí okresu Most a počítá se s postupným vybudováním lapidária. Nedaleko od kostela rovněž vznikne park MiniMost. Nově se stal 8. února 2010 národní kulturní památkou.

Přesun kostela Nanebevzetí Panny Marie

O zachování Děkanického kostela v Mostě před destrukcí způsobenou postupující těžbou hnědého uhlí bylo rozhodnuto vládním usnesením č. 612 z 18. listopadu 1964. Na počátku se vycházelo ze dvou základních variant. Podle té první měl kostel zůstat na svém místě. Zachoval by se na uhelném pilíři a měla se provést stabilizační opatření. Toto řešení však bylo zavrženo. Jednak by na kostel zůstalo vázáno určité množství uhlí, práce by byly příliš technicky náročné a neúměrně nákladné, a jednak by kostel vlastně stál uprostřed lomu, byl by nepřístupný, a tudíž i nevyužitelný.

Druhá varianta připouštěla dvě alternativy. Kostel rozestat a přemístit po částech, což by však s velkou pravděpodobností znamenalo podstatné snížení památkové hodnoty. Nakonec padlo rozhodnutí, že kostel bude přemístěn celý, po pružných drahách.

Samotnému přesunu předcházela důkladná pětiletá příprava. Protože bylo zřejmé, že nutnou projektovou a realizační přípravu akce nemůže provést přímo Ministerstvo kultury ČSR, byla již dne 15. dubna 1968 zřízena Transfera Praha jako projektová a inženýrská organizace pověřená projektovou přípravou akce i její realizací ve funkci přímého investora. Musel být například proveden podrobný rozbor historických dokumentů o báňské činnosti v okolí kostela, v prostoru dopravní trasy i na místě, kam měl být kostel přemístěn. Celý objekt musel být vyztužen ocelovou konstrukcí. Než začal přesun, byla vybudována trasa, na kterou byly později v průběhu vlastního přesunu pokládány jednotlivé segmenty přepravních kolejí (nikoli v celku, ale po dílčích úsecích). Před zahájením transportu byla provedena zatěžkávací zkouška trasy, aby při přesunu kostela nedošlo k neočekávaným poklesům.

Dne 30. září 1975 se dal do pohybu objekt 60 metrů dlouhý, 31,5 metrů široký a 29,7 metrů vysoký. Historické zdivo vážilo 9 600 tun, ocelová konstrukce 1 500 tun a podvozky 1 060 tun. Při transportu pomáhaly systémy vodovah a elektronicky ovládaná čidla. Hydraulické válce, které udržovaly kostel v naprogramované rychlosti, byly rovněž ovládány automaticky.

Celý kostel popojel o 841,1 metru průměrnou rychlostí 2,8 centimetru za minutu. V pohybu byl 500 hodin a 1 minutu čistého času.

Na své nové místo, jehož základem byla opět železobetonová konstrukce snášející zatížení i při malých místních poklesech půdy, usedl děkanický kostel dne 27. října 1975.

Projektová příprava akce byla prací výjimečně náročnou. Přesun Děkanického kostela v Mostě byl úkolem naprosto ojedinělým, který neměl a dosud nemá obdoby v několika směrech:

- váha objektu 12 000 tun,
- přesun po pružné dráze s přípustnou deformací 20 cm,
- křehkost a subtilnost gotické konstrukce,
- přesun na vzdálenost 841,1 m se značným sklonem,
- přesun po poddolovaném území.

Další přesunuté památky: Kaple svaté Máří Magdaleny v Praze

První přesunutou památkou u nás byla **kaple svaté Máří Magdaleny v Praze**. Tuto raně barokní stavbu postavil roku 1635 Jan Dominik de Barifis na klášterní vinici cyriáků (řád křížovníků s červeným srdcem) pro vinaře z letenských vinic a voraře. Má tvar rotundy.

V roce 1956 se kaple stala první stavbou v Československu, která byla přesunuta. Při úpravě předmostí v souvislosti s úpravami infrastruktury v okolí Letenského tunelu totiž hrozila kapli demolice (v souvislosti s výstavbou obřího Stalina pomníku). Ing. Stanislav Bechyně se svým týmem však přišel s unikátním projektem přesunout stavbu o 31 metrů dále proti proudu. Projekt byl schválen, a tak se 411 tun vážící stavba mohla dát do pohybu. Posunovala se po 12 kolejích rozdělených do tří proudů rychlostí 1 metr za 8 minut. Unikátní a ve své době ojedinělý projekt se zdařil, a tak můžeme kapli obdivovat i dnes.

Další přesunuté památky: Úštěk, skladiště chmele

Za zmínku stojí i přesun **skladiště chmele v městě Úštěku** v roce 1971, které posloužilo jako zkušební model na chystaný posun mosteckého děkanického chrámu. Rozvoj automobilismu, především těžké nákladní dopravy, začal ohrožovat statiku domů stojících na ostrohu, zejména pak Ptačích domků na jihozápadní straně Úštěka, kde byla u budovy pošty silnice nejužší. Proto bylo v roce 1971 přikročeno k vybudování silničního obchvatu, jak jej známe z dnešní doby. Při realizaci projektu byla zbourána řada skladů chmele. Skladiště ve Vilové čtvrti vedle železniční trati přečkalo výstavbu jen díky tomu, že posloužilo jako zkušební model na chystaný posun mosteckého děkanického chrámu. Sklad byl zvednut a na kolejích posunut z prostoru plánované silnice o 35 metrů blíže k železniční trati, kde stojí doposud.

Bez života

Děkaný kostel Nanebevzetí Panny Marie je dnes od města oddělen čtyřproudou silnicí, tramvajovou a železniční tratí a řekou Bílinou. Nestal se přirozenou sou-

částí města Mostu a života jeho obyvatel. Nadále, ale bude připomínat tvůrčího génia stavitelů a technický um a důvtip těch, kteří jej unikátním způsobem přesunuli, a tím zachránili před hroící zkázou. Kostel se určitě dočká svého využití při revitalizaci jezera Most.

1.1.6 KŘTITELNICE

Klíčová hesla: křtitelnice, Albrechtice, Most, magistrát

Mezi chráněné kulturní památky města Mostu patří také kamenná křtitelnice. Jde o středověkou kamenickou práci patrně z 15. století. Masivní křtitelnice kalichovitého tvaru na nízké noze byla původně umístěna v kostele v Albrechticích, po jeho rekatolizaci byla přenesena k vnější severní straně kostela. Je zhotovena z hrubozrnného pískovce, vyznačuje se přísnou jednoduchostí a dokonalou formou. Křtitelnice, která byla před likvidací Albrechtic přemístěna do lapidária mosteckého muzea a odtud do atria budovy magistrátu, je 120 centimetrů vysoká, váží 1 500 kilogramů, kalich je hluboký 45 centimetrů.

Co se píše o křtitelnici v encyklopedii

Křtitelnice je liturgická nádoba používaná prvně v katolických kostelích na svěcenou vodu. Obsahuje posvěcenou vodu a využívá se při křtu. Člověk se křtem stává křesťanem. Původní baptisteria (z řečtiny - baptisma - křest) připomínala bazének s hloubkou asi 50 cm. Křtěnec do něj vstupoval a kněz nebo biskup ho křtil buď ponořením, nebo litím vody na hlavu. Později se začaly užívat kamenné či kovové křtitelnice kalichového tvaru. V současné době je u západní římskokatolické církve rozšířená praxe taková, že křestní voda je lita pouze na hlavu. Pravoslavné církve a některé protestantské církve naopak dodnes praktikují křest ponořením, kdy se do křtitelnice ponoří křtěnec celý.

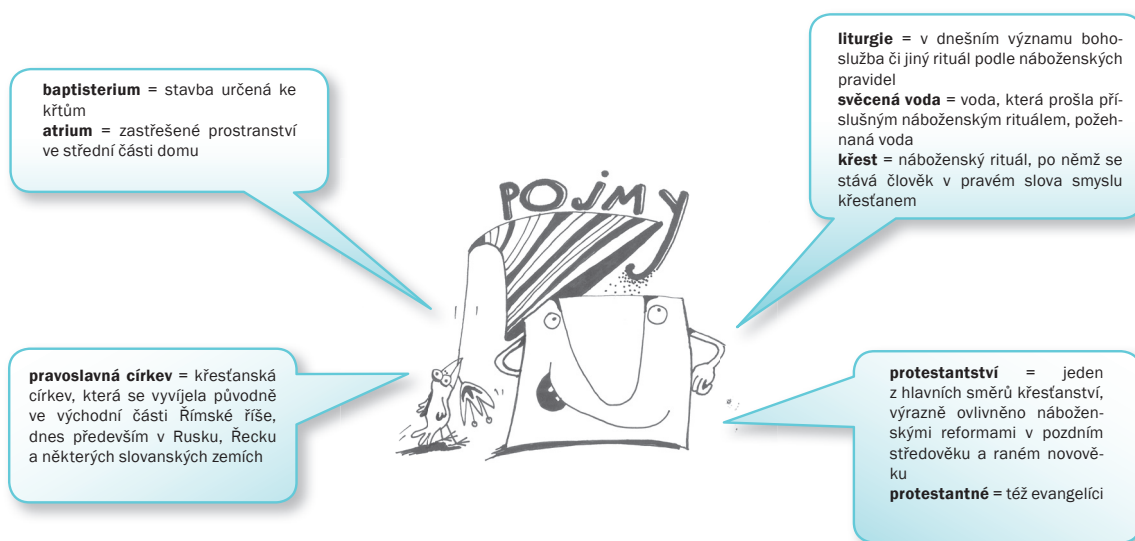
Křtitelnice nemusí být vždy jen kamenné a ve tvaru kalicha. Jsou zhotovovány z různých materiálů, mají nejrozumnější tvary, některé bývají zdobeny nádhernými ornamenty.

Odkud mostecká křtitelnice pochází

Zmínili jsme se o Albrechticích, odkud křtitelnice pochází. Albrechtice (německy Ulbersdorf) je název zaniklé obce v okrese Most v Ústeckém kraji. Nacházela se na Černickém potoce v nadmořské výšce 244 metrů asi 9 km severozápadně od starého města Mostu a zhruba 11 km jihozápadně od města Litvínova. Její katastrální výměra byla 1485 ha a patřila k ní osada Jezeří. Obec byla postupně zbořena v letech 1981-1983 kvůli těžbě uhlí.

Kostel Všechných svatých, který vznikl v 16. století na místě původního, upravený ve 2. polovině 17. století do barokní podoby, byl na konci 18. století opatřen

přístavbou. Gotická křtitelnice, která byla z kostela přemístěna do Mostu, se nyní nachází v atriu budovy Magistrátu města Mostu.

1.1.7 MOROVÝ SLOUP

Klíčová hesla: mor, Most, 1. náměstí, morový sloup

Epidemie moru (černá smrt) dlouho po celá staletí sužovala tehdy známý svět, náhle přicházela a odcházela, zabíjela veliké množství lidí, ochromila hospodářství celých států a rozvrátila jejich společnost. Nevyhnula se ani naší oblasti, Čechám, Moravě, Slezsku a Lužici.

Mor v historii světa

První zmínky o moru pocházejí ze starověku (z Řecka a Říma), není však přesně doloženo, zda se ve všech případech jednalo o tuto zhoubnou nemoc. Mor prokazatelně zasáhl Malou Asii a hlavní město Byzantské říše Cařihrad v letech 541 – 42 v době vlády císaře Justiniána. Údajně byl zavlečen z Dálného východu, zasáhl také severní Afriku a zahynula tehdy jedna čtvrtina obyvatel Středomoří. Více je o moru známo v jižní a střední Evropě, do Itálie jej přivezly obchodní lodě a brzy se rozšířil do Francie a po celém světadílu. Bylo to v polovině 14. století.

Dlouho se nevědělo, co je příčinou této strašlivé nemoci, vědělo se, že více zasahuje chudé vrstvy obyvatel, které trpěly hladem v nehygienických podmínkách, že se však nevyhýbá ani privilegovaným, že doprovází válčící vojska. Naprosto selhávaly kuriózní prostředky a lidové léky (vykuřování, byliny) a tehdejší lékaři, kteří byli na středověké úrovni, byli naprosto bezmocní. Občas se osvědčil útek do nezasažených míst a oblastí, mor byl však často rychlejší. Ve smyslu středověkého myšlení

a přesvědčení byl mor považován za Boží trest za spáchané hříchy, za neodvratnou zkoušku věřících, kteří mu čelili pokáním, modlitbami a v procesích ve městech. Ani obětaví kněží mnoho nezmohli a mnoho jich zahynulo při plnění svých povinností (po styku s farníky při jejich ošetřování, po křtech a pohřbení).

Epidemie moru v Českých zemích a našem regionu

Epidemie moru se nečekaně vynořovaly v různě dlouhých intervalech. Po katastrofálním roce 1351, kdy byla postižena celá Evropa včetně Českého království a Prahy, se černá smrt znovu v roce 1433 objevila v Plzni, v letech 1437 – 39 opět v Praze (kde údajně umíralo denně 100 lidí). V celých Čechách tehdy zemřelo na mor 50 tisíc obyvatel. Ani z 16. a 17. století nechybí zprávy o moru u nás (z let 1550 a 1554 i z Mostu, kde také v roce 1582 muselo být přijato preventivní opatření – zákaz přístupu obchodníků do města). V letech 1582 – 83 zemřelo na mor v Mostě 1 300 lidí (dle jiného údaje 1 600).

Stejně krutě řádl mor v Mostě v roce 1680 (1 100 obětí), jako v celé zemi, v Praze, Litoměřicích, Kadani, Plzni, Jindřichově Hradci, Českých Budějovicích i v Ostravě. Morovou ránu z této doby připomínají morové sloupy v uvedených místech, vztyčené jako díkuvzdání za její překonání a pro její prevenci. Tyto sloupy bývají obvykle zasvěceny Nejsvětější Trojici nebo Panně Marii, mostecký morový sloup však tradiční ochránkyni města, sv. Anně Samotřetí.

Mor v letech 1679 – 80 v Čechách nebyl pro zemi jedinou pohromou. Právě v této době vyvrcholily u nás protesty poddaných, které vyústily do selského povstání, jemuž předcházely deputace vykořisťovaných sedláků přímo k císaři Leopoldu I. Ten však nemohl splnit jejich prosby a naděje v úlevu. Jednak byl sám nejvyšším feudálem a navíc jej mor ve Vídni vyhnal do Prahy, kam se uchýlil na doporučení svého osobního lékaře do zdánlivého bezpečí. Česká šlechta zde pro něj uspořádala řadu slavností včetně selského bálu, na němž vystupovali v selských krojích šlechtici a jejich dámy. Zprávy o moru i v Praze přiměly Leopolda k odjezdu do Brandýsa nad Labem, dále do Poděbrad a Pardubic, avšak odtud jej pro změnu vyhnala hrozba selského povstání zpět do Rakouska.

Boj s morem a odhalení příčiny onemocnění

Mor naposledy vážně ohrozil Evropu v roce 1713 v souvislosti s předchozími válečnými událostmi. Bylo paradoxní, že krátce předtím samotný císař inicioval postavení morového sloupu ve Vídni. Teprve v roce 1894 došlo k identifikaci původce morového onemocnění. Švýcarský lékař Alexander Yersin (1863 – 1943) a současně s ním japonský lékař Kitaraki zjistil pod mikroskopem, že mor způsobují bacily (Yersinia pestis). Další vědci po roce 1896 prokázali, že se tato nemoc přenáší přes hlodavce (především krysy a jejich blechy) na člověka. Skutečný boj proti moru mohl tedy teprve začít. Dnes jsou účinným prostředkem proti ojedinělým případům této nemoci antibiotika.

Morový sloup v Mostě

Mostečtí si svůj morový sloup objednali u vláckého (italského) sochaře Pietra de Toscana. Dnešní návštěvník nového Mostu jej najde na 1. náměstí před magistrátem a může bezprostředně posoudit, jak dobrou práci Toscano za odměnu 706 florinů (zlatých), 34 krejcarů, 14 strychů žita, 3 strychy pšenice a ovsu a jednu čtvrtku starého piva odvedl. Sochu sv. Anny Samotřetí na vrcholku sloupu silně pozlatil mostecký malíř a občan Leopold Lillich za 30 florinů a poloviční dodávku zlatých listů ze strany města. Sto florinů na pořízení sloupů věnoval mostecký děkan.

Pietro de Toscana vytvořil sousoší postavené na třech stupních čtvercového půdorysu uprostřed s masiv-

ním soklem, který nese hladký sloup toskánského stylu s bohatě zdobenou hlavicí (festony s ovocem, maskarony, volutami), završenou sousoším sv. Anny Samotřetí s Ježíškem a s Pannou Marií v náručí. Rovněž dolní část sloupu je ozdobena postavami okřídlených nahých andílků (putti) a maskami ve vysokém reliéfu. Kolem na samostatných soklech stojí postavy čtyř světců v podživotní velikosti. Uvnitř výklenku ve středním podstavci jsou vytesány sochařovy iniciály. Na jeho nárožích nacházíme ochránce proti moru:

- Sv. Šebestiána v podobě mladíka připoutaného ke kůlu s četnými ranami po šípech v těle. Podle legendy byl světec považován za patrona válečných invalidů. Podle legendy byl světec považován za patrona válečných invalidů.
- Sv. Rocha – jihofrancouzského poutníka do Říma (1327), jenž byl patronem nemocných, truhlářů a dlaždičů. Ukazuje na své rány na noze, při níž leží pes.
- Sv. Rozálii Palermskou – poustevnici ze 12. století, s hlavou ověnčenou růžemi. V ruce drží lebku a při noze má beránka. V ruce drží lebku a při noze má beránka.
- Sv. Anežku Římskou – mučednici, uctívanou již ve 4. století (patronka panen), s dlouhými vlasy. Bývala také zpodobněna s atributem beránka.

Při porovnání stylu Toskanových soch s již známými sochami brokoffovských Živlů, bude nám nápadná jejich odlišnost v provedení. Tento rozdíl nespočívá jenom v rozdílném stáří, v časovém rozpětí asi 35 let. Toscanu čerpal ze slohových zvyklostí v Itálii, kde ještě dlouho do barokní doby doznávaly renesanční umělecké principy, které se přiklíněly více k zobrazování přírody než představ. Toto se promítlo do pojetí jeho soch, které jsou podány v celistvých objemech s klidnými záhyby drapérií. Ostatně již architektura morového sloupu v Mostě připomíná renesanční klasickou uměřenost. Kdo viděl monumentální Braunův morový sloup v nedalekých Teplicích, doslova nabitý výbušnou hybností v detailech a celku, snadno rozpozná rozdíly mezi klasičtím a dynamickým barokem.

Morový sloup na 1. náměstí

Dnes zdobí kromě kašny 1. náměstí morový sloup z roku 1681. I tento sochařský výtvar patří k přemístěným (či přesněji: k přemisťovaným). Nejprve stál před radnicí na 1. náměstí ve starém Mostě. Jak už to v našich městech bývá zvykem, většinou právě na těchto prostranstvích morový sloup – jako symbol díkuvzdání za překonání epidemie moru a pro její prevenci – najdeme.

Téměř po tři století byl sloup svědkem všech zásadních politických událostí, které se na náměstí odehrávaly, ale i obyčejného každodenního života. Až v roce 1976 došlo i na něj. Sousoší bylo rozebráno a přechodně umístěno na dvoře fary v Českých Zlatnících. Památkáři navrhovali, že by měl krášlit prostory nového města, ale snadno se našlo ideologické zdůvodnění, proč to není možné. Památka má náboženský charakter, zobrazuje svaté, což se samozřejmě tehdejší nomenklatuře nehodilo. A tak sloup odklizený z očí veřejnosti čekal na dny své nové slávy.

Morový sloup
(zdroj: Asistenční centrum, a.s.)

Na lepší časy se mu zabýsklo v roce 1988, kdy byl instalován k přesunutému kostelu Nanebevzetí Panny Marie. Když se v roce 1997 v centru Mostu začalo stavět nové 1. náměstí, byl návrh přemístit dílo právě sem dobře míněnou, přirozenou a pochopitelnou snahou o hledání souvislostí a spojitosti mezi minulostí a přítomností. Nápad se ovšem neprosazoval hladce. Z ideologického hlediska teď už sice sloup nevalil, pro změnu ale zaznívaly pochybnosti o vhodnosti jeho usazení na nové náměstí. Referát kultury okresního úřadu původně souhlasil jen s přemístěním kašny.

Připadalo mu, že v prostoru bez hmoty domů, bez představy, jak bude vypadat příští architektura a jak bude s památkami celkově působit, je umístění plastiky problematické. Někteří odborníci pochybovali také o tom, že město dokáže památky na náměstí dostatečně ochránit před vandaly. Po vlně emocí a ostrých výroků se však názory časem vytříbily, referát úřadu vzal v potaz právě úsilí o navázání přerušovaných tradic a přesun schválil, takže ministerstvo kultury mohlo 27. srpna 1998 vydat souhlasné rozhodnutí o přesunu kašny i morového sloupu. Lidé si ostatně zvykli, berou už jako samozřejmost, že morový sloup je součástí náměstí a nevnímají ho jako cosi cizorodého, co by s moderní architekturou nebylo slučitelné. Osazení památek na 1. náměstí tak přispělo k obnově historického prostředí, které město ztratilo v souvislosti s těžbou.

epidemie = větší výskyt onemocnění v časových a místních souvislostech

Justinian = byzantský císař, jeho největší přínos spočívá v reformě zákonodárství, pravoslavnou církví považován za svatého

1.1.8 PAMÁTNÍK TRAGÉDIE NA DOLE NELSON III

Klíčová hesla: Nelson, důlní neštěstí, památník, Osek, Lazy

Před pátou hodinou odpolední dne 3. ledna 1934 se za podvečerního soumraku ozvala v podzemí dolu hromová rána, země se zachvěla, z obou důlních jam vyšlehly plameny a vyvalil se do velké výše sloup dýmu. Těžní věž se zhroutila a okolní budovy zachvátil požár. Přes velké úsilí a obětavost záchranářů zůstalo v podzemí 144 mrtvých. Dodnes je druhým nejhorším důlním neštěstím, ke kterému došlo na území Česka (na prvním místě je požár na šachtě Marie v Příbrami roku 1892 s 319 mrtvými).

Po výbuchu postavili horníci svým kamarádům první památník, kterým byl kamenný obelisk. Ten dnes stojí u podjezdu u Dolního nádraží Osek. V následujícím roce, 5. května 1935, bylo na paměť této tragické události odhaleno sousoší zobrazující truchlící rodiče mrtvého horníka. Navrhl jej architekt Josef Grus a v kameni pak dílo ztvárnil sochař Karel Pokorný. Vládním usnesením z 24. února 1978 se stal národní kulturní památkou. Toto dílo českého moderního sochařství z roku 1925 bylo původně určeno k uctění památky obětí důlního neštěstí v Lazech u Orlové. O deset let později, při jeho odhalení 5. května 1935, čestnou stráž tvořili jediní čtyři zachráněni havíři z Nelsonu. K účastníkům pietní akce promluvil ministr dr. Ludwig Czech a zástupci revírní rady.

V srpnu roku 1991 byly tři ze sedmi bronzových desek se jmény obětí katastrofy z pomníku odcizeny. Již v září téhož roku policie zadržela pachatele krádeže a desky v celkové hodnotě 240 tisíc korun našla v jedné ze sbíren odpadových surovin na Mostecku.

K 50. výročí nelsonských událostí se přikročilo k úpravě okolí pomníku a restaurování sousoší. Během terénních úprav byla nalezena schránka ze zinkového plechu, uložená v zemi pod prostřední pamětní deskou. Byly v ní nalezeny dva kahance z Nelsonu, benzinová větérka s číslem 14 a elektrická lampa č. 1205. V další trubcovité schránce byla uložena pamětní listina sepsaná osekým obecním tajemníkem Františkem Kaftanem ve jménu závodní rady dolu Nelson III, zastoupené jejím předsedou Františkem Draxlem, jeho zástupcem Ferdinandem Strádou a jednatelem Josefem Zelenkou. Listina byla napsána strojem český a německy na pruhu voskovaného plátna a je opisem pamětní listiny, uložené pod pomníkem naproti bývalému dolu.

Listina obsahovala i přání havířů: „Kdyby snad někdy věkem nebo vlivem přírodních živlů kámen tento padl anebo jinak utrpěl pohromu, pak po přečtení těchto řádků vložte opět list do schránky, přiložte zprávu z vašeho současného života a přičiňte se o to, aby dále hlásal potomkům vašim památku padlých hrdinů práce...“. Přání havířů bylo splněno.

1.1.9 ŘEMESLA A CECY NA MOSTECKU

Klíčová hesla: řemesla, cechy, Mostecko

Vznik a rozvoj cechovníctví na Mostecku

Počátky řemeslného podnikání ve městech jsou nerozlučně spjaty se vznikem a existencí cechů, a proto je namístě podrobněji zachytit jejich vývoj. Cechem rozumíme společenství živnostníků (mistrů, tovaryšů) sdružených podle příslušnosti k městu a oboru své činnosti za účelem prosazování svých ekonomických zájmů.

Nejstarším písemným dokladem o existenci cechů v Čechách jsou **cechovní statuta z roku 1318**, která byla vystavena pražským ševcům. V hierarchii řemesla stál na nejnižším článku učeň, mladý pomocník bez nároku na plat. Po dokončení učební doby se absolvent mohl dále učit na tovaryše, kdy po stanovené době skládal zkoušku. Učeň i tovaryš pracovali jen za stravu a nocleh. Po vyučení se stal tovaryš vandrovníkem, který se nechal najímat na příležitostné práce a teprve

poté mohl usilovat o statut mistra. Tím se stával po složení mistrovské zkoušky, jejíž praktickou součástí bývalo zhotovení mistrovského kusu, kterým kandidát prokazoval své dovednosti. Obdržel mistrovské právo, což bylo svého druhu živnostenské oprávnění, které majiteli určovalo příslušnost k cechu se všemi z toho vyplývajícími povinnostmi a právy. Ženám byl tento kariérní postup odepřen.

Nejstarší dochovaná listina o řemesle sdruženém v cechu v Mostě je **listina mosteckých ševců z roku 1352**. V této listině Karel IV. nařizuje rychtáři města Mostu, aby poskytl cechu ševců v Mostě stejná práva a výsady, které má cech ševců v Litoměřicích. V roce 1515 a 1575 postihly město Most dva silné požáry, díky kterým zažívalo město velký stavební rozmach, a na rozdíl od jiných měst, která byla hospodářsky zbídačená, zde probíhala rozsáhlá stavební činnost, kterou podporoval panovník četnými hospodářskými výhodami. Proto do Mostu přicházelo více mistrů stavebních řemesel. Nejvíce přijatých řemeslníků měla řemesla potravinářská (43 pekařů, 3 perníkářů, koláčníků, 23 mlynářů, 15 řezníků a 39 sladovníků a sládků) a další příliv byl v 80. letech 16. století, což ukazuje na ekonomický rozvoj města. Kromě období třicetileté války, kdy počet přijatých měšťanů poklesl, byl v Mostě trend nárůstu rozvoje řemesel.

Přehled nejvýznamnějších řemesel na Mostecku

Potravinářská řemesla

Potravinářská řemesla patřila ve městě k nejvýznamnějším odvětvím a jejich příslušníci k nejbohatší vrstvě obyvatelstva – patriciátu. V listině z 2. 8. 1361 povoluje císař Karel IV. mosteckým měšťanům, aby si postavili krámy a zisk z jejich pronájmu využívali na opravu městských hradeb. V dobových materiálech se obchody nazývají masnými či chlebnými lavicemi, což je odvozeno podle původního způsobu prodeje, kdy se masné výrobky, pečivo a další řemeslné výrobky prodávaly buď na dřevěných stolech umístěných na ulici u zdi řemeslníkovy domu, nebo na dřevěných sklápěcích deskách, připevněných u přízemních oken budov. Teprve v pozdějších dobách se prodej stěhoval přímo do řemeslnických domů. Podle některých krámů se později pojmenovávaly i ulice – např. Řeznická, Kabátnická apod.

Mezi nejvýznamnější **potravinářská řemesla** ve starém Mostě patřily tyto cechy:

- **Cech řezníků** – k tomuto cechu se v Mostě dochovalo největší množství archivního materiálu. Z jeho obsahu vyplývá, že řezníci patřili k nejvýznamnějším a nejbohatším občanům města. Už v tehdejší době platila velmi přísná pravidla a nařízení na ochranu zdraví, která jsou v rozporu se všeobecně vžitou představou o nízké úrovni tehdejší hygieny.
- **Cech pekařů** – v tomto cechu došlo k postupné specializaci, kdy se řemeslník rozhodl věnovat výrobě jen určitého výrobku z mnoha. Pekaři pekli pouze základní pečivo, tedy chléb a housky. Z ostatních se vyvinuli koláčníci, perníkáři, oplatečníci, kobližníci, mazanečníci apod.

- **Cech mlynářů** – mlynáři museli nejen semlít obilí či slad, ale i vyrábět kroupy a krupici. K jejich řemeslu patřila i dovednost postavit mlyn, zhotovit všechny součásti mlýnského zařízení a umět jej sestavit. Mlynářským mistrům se rovněž ukládala stavba všech vodních děl – jezů, mostů, vodních pil, pomáhali při povodních atd., takže mlynář musel mít kromě znalostí svého řemesla i znalosti z tesařiny, stavitelství či kamenictví.

- **Cech sladovníků** – o vaření piva a výrobě sladu v Mostě se dočítáme již v privilegii krále Přemysla Otakara II. z roku 1273, kterým městu Mostu uděluje právo mlové, podle kterého se v obvodu jedné míle nesmělo vařit ani prodávat pivo.

- **Pivovarnictví** – jelikož si měšťané původně vařili pivo ve vlastních domech, setkáváme se v Mostě s pivovary až od 16. století. Tím nejstarším byl městský pivovar na výrobu bílého piva, který obec zřídila na nádvoří radnice na 1. náměstí. Dalším byl vrchnostenský pivovar, který náležel k panství mosteckého hradu a nacházel se na Zahražanech. První písemná zmínka o něm pochází z r. 1585. Není bez zajímavosti, že pivo se v té době používalo nejen jako nápoj, ale bylo důležitou součástí tehdejší kuchyně, neboť se používalo k výrobě polévek, zálivek, omáček apod.

- **Cech vinařů a ovocnářů** – pěstování vinné révy na svazích kopců v okolí Mostu můžeme vysledovat již na počátku 13. století. Založení prvních vinic je spojeno se starým rodem Hraběšiců, kteří jsou zmiňováni v souvislosti s oseckým klášterem. Vinice se nacházely na kopcích Hněvín, Široký vrch, Ressler, Špičák, Lajsník či Šibeník. Za nejlepší víno se považovalo tzv. nebeské víno (Himmelwein), které pocházelo z vinic na jižním svahu Hněvína. V minulých letech tento svah znovu osadil vinnou révou mostecký vinař Váňa.

Oděvní a textilní řemesla

K nejvýznamnějším řemeslníkům se řadili ševci, krejčí a soukeníci neboli pláteníci. Vedle nich ovšem v Mostě od 16. století nacházíme též kloboučníky, kabátníky, punčocháře, tkalce, postřihače neboli cejkáře (cejk byl druh látky).

Kožedělná řemesla

Toto řemeslo úzce souviselo s výrobou oděvů. Zpracovávaly se hlavně kůže hovězí, koňské, kozí, skopové či telecí. Mostečtí kožešníci se slučovali do jednoho cechu spolu s koželuhy, a tak to v praxi vypadalo tak, že koželuh přeměnil surovou kůži v tzv. useň, která byla měkká a ohebná a kožešník ji dále zpracoval v konkrétní výrobek.

Kovodělná řemesla

Nejstarším kovodělným řemeslem v Mostě bylo kovářství. Zmínku o něm nalézáme v privilegiu krále Přemysla Otakara II z r. 1273. V Mostě se kováři družili ve společném cechu s kolaři, neboť tato dvě řemesla spolu úzce souvisela. K dalším řemeslníkům tohoto oboru

patřili pasíři, kteří se zabývali výrobou pásů a nejrozmanitějších okras tepaných a ražených z mědi, mosazi, zlata nebo stříbra. Pasíři byli v 16. století v Mostě spojeni v jednom cechu se zámečníky, zlatníky, měděnáři, prstýnkáři, mečíři, jehláři apod.

cech = středověké a raně novověké řemeslnické sdružení, která hájila práva a zájmy svých členů, dohlíželo na jakost a cenu výrobků, na výchovu učedníků a skládání mistrovských zkoušek

rychtář = v období středověku představený městské či vesnické obce

1.1.10 STÁTNÍ ZÁMEK JEZEŘÍ

Klíčová hesla: zámek, Jezeří, hudba, zámecký park, arboretum, Gluck, Goethe, Lobkovicové

Zámek Jezeří leží v dominantní poloze na jihovýchodních svazích Krušných hor. Pod zámek se prostírá mostecká hnědouhelná pánev, která svým okrajem zasahuje téměř až k vlastní stavbě. Stavba vznikla na místě gotického hradu Eisenberg a pak renesanční tvrze jako výsledek velkých barokních přestaveb po požárech v letech 1646 a 1713. Zámek je chráněnou kulturní památkou první kategorie.

První zmínky o Jezeří

Hrad Eisenberg vznikl kolem poloviny 14. století. První doložené písemné zprávy pocházejí z let 1363-1365, kdy jsou uváděni jako jeho majitelé pánové **Newlas a Odolen ze Rvenic**. Již v roce 1281 je v pramenech připomínán **rod pánů ze Železnice** (Eisenberka), známý už ve 12. století.

V roce 1406 prodal **Bušek z Eisenberka** hrad teplickému purkrabímu **Petrovi z Perče**. Od něj pak hrad získal loketský purkrabí **Albrecht Starší z Kolowrat na Krašově a Libštejně**, který je v roce 1413 uváděn „sídlem na Isenbergu“. Dalším majitelem hradu byl rytíř **Jan Smolík ze Slavic**, který ho měl v držení i v období husitských válek. Po něm se vlády na Jezeří chopil jeho syn **Zikmund**, který v roce 1450 postoupil hrad rytíři **Kunzovi z Kaufunku**.

V roce 1455 obsadil hrad zemský správce Jiří z Poděbrad, který ho však v roce 1459 vrátil rodu Smolíků ze Slavic. Poslední z nich, Zikmund, odkázal hrad roku 1513 svému švagrovi **Mikuláši Hochhauserovi z Hochhausu**. V tomto období došlo k nejvýraznější přestavbě hradu, který se tak změnil v renesanční zámek. Hochhauserové měli zámek v držení téměř 80 let. Po

slední z jejich rodu Jan Mikuláš se v roce 1618 účastnil stavovského povstání, po jehož porážce mu byl zámek zkonfiskován.

Císař Ferdinand II. Habsburský daroval pak Jezeří v roce 1622 knížeti **Karlovi z Lichtenštejna**. Ten ho o rok později prodal **Vilémovi ml. Popelovi z Lobkovic na Bílině, Běškovicích a Solopyskách**. Dne 18. února 1646 postihl zámek ničivý požár. Stavba tehdy v podstatě zcela shořela. Rok po požáru pak Vilém Popel zemřel.

Po jeho smrti se panství ujal jeho syn **František Vilém**, zakladatel novosedelsko-jezeřské větve rodu. K rozsáhlým rekonstrukcím zámku však došlo až za jeho syna **Ferdinanda Viléma z Lobkovic**. Tyto stavební úpravy byly dokončeny až v roce 1696, což dokládá leptopočet na kamenné desce nad vstupní branou. Tehdy zámek získal půdorysný tvar písmene H.

Jezeří v 18. a 19. století

Protože Ferdinand Vilém neměl mužského potomka, ustanovil dědicem svého bratra **Oldřicha Felixe**, místodržícího v Čechách. Dne 25. září 1713 zámek znovu

vyhořel. Opravy byly zahájeny ještě téhož roku. Dokončeny pak byly těsně před smrtí Oldřicha Felixe v roce 1722. S jeho osobou vymřela novosedelsko-jezeřská větev rodu Lobkoviců.

V roce 1752 získal zámek **Ferdinand Filip Josef, kníže z Lobkovic na Roudnici a vévoda Zaháňský**, čímž se zámek i s panstvím dostal do majetku roudnicko-bílinské linie rodu Lobkoviců. Dalším majitelem panství se stal **Josef František Maxmilián z Lobkovic**. Za jeho působení došlo nejen k největšímu rozkvětu hudebního a společenského života na Jezeří, ale i k intenzivní stavební činnosti, jejímž cílem bylo přizpůsobit zámek tehdejší představám o pohodlném životě šlechtické společnosti.

Osmdesátým knížetem roudnickým a novým majitelem Jezeří se po smrti Františka Maxmiliána stal **Ferdinand Josef z Lobkovic**. Za něj se panství Jezeří stalo součástí rodného fideikomisu. Jeho správcem se v roce 1868 stal kníže **Mořic z Lobkovic**, po jeho smrti pak **Ferdinand Zdeněk**. Ten v roce 1920 převedl svěření na svého druhorozeného syna **JUDr. Maxmiliána Ervína z Lobkovic**, který se po právnických studiích stal významným diplomatem ve službách Československa. Za druhé světové války se ve Velké Británii účastnil i protifašistického odboje.

Léta válečná

V roce 1938 byl majetek Lobkoviců rozdělen. Ta část, která se nacházela na Německem okupovaném území, byla podřízena správě tzv. „věrné ruky“ s ředitelstvím v Bílině. Na Jezeří se hned v první den okupace usídlil **štáb „SS-Leibstandarte Adolf Hitler“** v čele s Oberstumbannführerem Seppem Diettrichem. Před zábořím Sudet byla velká část zámeckého mobiliáře odvezena do Roudnice nad Labem. Po záboru však musela být vrácena zpátky na Jezeří, později pak byla převezena do Bíliny.

SS-Leibstandarte Adolf Hitler = zprvu vojenská jednotka nacistické strany, jejímž úkolem byla ochrana osoby Adolfa Hitlera a jeho nejbližších spolupracovníků. V průběhu války se přeorientovala v samostatnou tankovou divizi. V jejím čele stál generál SS Sepp Dietrich.

Osobní Hitlerova standarta opustila Jezeří hned 19. října 1938 a na zámku se pak usídlila posádka určená ke hlídání zajatců. Byli zde internováni i potrestaní němečtí vojáci. **V březnu 1943 začal být zámek využíván pro vězeňské účely.** Tehdy zde vznikl zvláštní tábor pro prominentní osobnosti, převážně vysoké francouzské důstojníky. Zámek byl natřen zelenou maskovací

barvou, kolem něj byly vystavěny strážní budky a nasazení hlídací psi. Průměrně bylo na zámku ubytováno asi sto lidí. Tábořem mělo od roku 1943 projít asi 238 mužů. Uvádí se, že mimo jiné zde byli internováni např. **Pierre de Gaulle (bratr francouzského prezidenta de Gaulla), syn bývalého ministerského předsedy Michael Clémenceau, Dr. Menetrel – osobní lékař maršála Pétaina, princ Michael Montenegro a další.**

Období po 2. světové válce

Po 2. světové válce přešel zámek i s panstvím na čas zpět do vlastnictví Lobkoviců. JUDr. Maxmilián Ervín z Lobkovic, velvyslanec Československé republiky ve Velké Británii, zůstal po únoru 1948 v exilu. Dne 20. dubna 1948 pak zavedl Zemský národní výbor na Jezeří **národní správu**. V říjnu 1949 převzala zámek do své správy **Národní kulturní komise**.

Nejprve byl objekt zámku pronajat ministerstvu techniky, ale rozhodnutím vlády byl v září 1950 dán k dispozici ministerstvu národní obrany. Přidělen pak byl posádkové správě Chomutov, která ho bez vědomí Národní kulturní komise a státní památkové správy převzala 28. srpna. **Československá lidová armáda** se okamžitě snažila přizpůsobit zámek svým potřebám. Interiéry byly znehodnoceny, stěny vybíleny, řada místností byla účelově upravena a zbylý mobiliář rozkraden nebo zničen.

V roce 1955 se Jezeří dostalo pod správu ministerstva vnitra a v roce 1958 pak pod správu ministerstva školství a kultury, odbor památkové péče. V roce 1959 předala státní památková správa zámek **Krajskému národnímu výboru v Ústí nad Labem**. Až do roku 1960 zde nebyla žádná ostraha a objekt byl ponechán napospas vandalům.

Mezi lety 1961 až 1972 spravoval zámek **Okresní národní výbor v Mostě**. Tehdy byl Ústavem pro tvorbu a ochranu krajiny ČSAV vypracován první projekt rekonstrukce Jezeří. Pod vedením Václava Mencla byl od roku 1964 prováděn uměleckohistorický a stavební průzkum. Metodicky se na následujících rekonstrukcích podílelo i Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem. Bohužel jeho spolupráce s Okresním stavebním podnikem vedla jen k další devastaci objektu, kdy současně s demolicí kaplanky a přístavby kuchyně bylo vážně poškozeno severovýchodní křídlo zámku a podtržen rizalit. Havarijní situace pak byla ponechána bez jakéhokoliv zabezpečení. Dalším hrubým zásahem Okresního stavebního podniku v Ústí nad Labem v roce 1967 bylo vytrhání cca 150 m² parketu a jejich následné využití na zámku v Ploskovicích.

V roce 1972 byl zámek převeden pod správu **Krajského střediska státní památkové péče a ochrany přírody v Ústí nad Labem**. Zanedbaný stav zámku se tehdy

zdůvodňoval nejasnou situaci v těžební činnosti Severočeských hnědouhelných dolů a správa zámku měla zákaz provádět i běžnou údržbu objektu.

V 80. letech zahrnul velkolom Československé armády do své sféry zájmu Dřínovské jezero, arboretum pod Jezeřím, okolní obce a svahy Krušných hor v bezprostřední blízkosti zámku. Z důvodu prioritní těžby uhlí byl tak objekt zámku ještě v polovině 80. let určen k likvidaci. Příprava jeho demolice naštěstí neprobíhala dostatečně rychle. Objekt byl odsouzen k chátrání. Před veřejností byla zpochybňována jeho uměleckohistorická hodnota.

Obnova zámku Jezeří

Akce na záchranu Jezeří se nakonec rozpoutala z popudu geologů. Ti zjistili, že vzhledem ke značně problematickým geologickým podmínkám ostrohu, na němž zámek stojí, by mohlo dojít k ohromnému sesuvu krušohorských svahů, který by vedl i k zániku hnědouhelného lomu. V roce 1986 se utvořila nezávislá skupina ekologických nadšenců, která se po listopadu 1989 proměnila v oficiální „**Společnost za obnovu Jezeří**“. Ekologické těžební limity, stanovené v roce 1991 ochránily kromě zámku také těžbou ohrožené městečko Horní Jiřetín a osadu Černice.

Mezi lety 1988-1991 byla zahájena rozsáhlá rekonstrukce zámku. V roce 1991 však byly rodinou Lobkoviců uplatněny a v následujícím roce uznány restituční nároky a zámek tak byl vrácen do jejich vlastnictví. Opravy zdevastovaného zámku by však byly tak finančně náročné, že se v roce 1996 pan **Martin z Lobkovic** rozhodl darovat zámek státu. Jezeří se tak vrátilo do správy **Památkového ústavu v Ústí nad Labem**.

Po převzetí zámku státem započala nová etapa obnovy zámeckého areálu. V současné době je hlavní budova zámku po rekonstrukci střechy a stropů. V roce 2009 byla obnovena i část fasády severozápadního křídla zámku. V nejbližší době čeká na obnovu a restaurování především divadelní sál, zámecká kaple, kulečníkový sál, jídelna a řada reprezentativních pokojů.

Hudební minulost

Rod Lobkoviců byl znám svým hlubokým vztahem k hudbě a umění. Zámek Jezeří se tak za jejich působení stal významným centrem kulturního, zejména pak hudebního života. Jedním z nejstarších dokladů „pěstování“ hudby na jezeřském zámku je záznam z roku 1707, který zmiňuje, že u příležitosti narozenin **Oldřicha Felixe z Lobkovic** zazněla na zámku „nástrojová hudba“, tedy koncert.

V roce 1772 přešel zámek na **Filipa Hyacinta z roudnické větve Lobkoviců**, který byl výborným loutnistou a stýkal se s dalšími známými hudebníky - např. s německým loutnistou **S. L. Weissem** a italským houslistou a skladatelem **A. Corellim**. Dalším majitelem panství se stal kníže **Ferdinand Filip z Lobkovic**, který byl velkým ctitelem a podporovatelem **Christopa Willibalda Glucka**. Tento slavný hudební skladatel prožil na Jezeří své dětství, protože jeho otec zde působil jako nadlesní.

K největšímu rozkvětu hudebního a společenského života na Jezeří došlo v období působení knížete **Josefa Františka Maxmiliána z Lobkovic**. Kníže sám byl výborným violoncellistou, zpěvákem a skladatelem. Byl také divadelním podnikatelem, nakladatelem, členem ředitelství Jednoty pro zvelebení hudby v Čechách a dalších hudebních společností. Založil lobkovickou kapelu, která čítala 22 hudebníků a hrála pod vedením významného muzikanta a hudebního skladatele **Antonína Vranického**. Od roku 1796 byl jako kapelník na Jezeří zaměstnán **Antonio Casimir Cartellieri**.

Josef František Maxmilián byl také velkým ctitelem hudby **Ludwiga van Beethovena**, který na Jezeří krátce pobýval v roce 1811 nebo 1812. Řadu svých opusů věnoval Beethoven dokonce přímo knížeti, z nejznámějších např. III. symfonii Eroicu, V. Osudovou a VI. Pastorální. I další z lobkovických knížat **Ferdinand Josef** pokračoval v hudební tradici svého rodu. Byl členem řady hudebních společností a především v Mníšku u Hory sv. Kateřiny založil tzv. **Lobkovickou hudební školu**, jejímž cílem bylo vzdělávat v hudbě učitele a učitelské pomocníky celého lobkovického panství. Mezi její absolventy byl např. i **Josef Spitz**, který se v Nelahozevsi stal prvním učitelem hudby **Antonína Dvořáka**.

Závěr hudebních tradic na Jezeří je v letech 1846-1853 spojen s působením **Jezeřského pěveckého kvarteta**, které často vystupovalo v Teplicích, Chomutově, Údlících, na Červeném hrádku (zde dokonce před hraběnkou Buquoyovou), v Jirkově a Mostě. Brzy po zániku tohoto kvarteta nastalo období stagnace a v 60. letech zanikla i lobkovická kapela. Vzácná sbírka hudebních nástrojů byla převezena na zámek v Roudnici nad Labem a z bohaté hudební činnosti na zámku zůstaly jen archivní záznamy, korespondence v lobkovickém rodinném archivu a tzv. Loretský hudební archiv.

Osobnosti zámku Jezeří

Na zámku Jezeří působila v různých obdobích jeho historie řada významných osobností především kulturního života tehdejší společnosti. Patřil mezi ně např. **Jan Adam Dietz**, významný barokní sochař a řezbář, který je v okolí Jezeří autorem např. sloupu sv. Jana Nepomuckého a čtyř soch světců v přesunutém děkanském kostele v Mostě a soch v kostele Nanebevzetí Panny Marie v Horním Jiřetíně. Na samotném zámku pak umělecky ztvárnil dvojici atlantů, podpírajících balkon s balustrádou vstupního portálu.

Z hudebních osobností sem patří již výše zmiňovaní kapelníci lobkovické kapely **Antonín Vranický** a **Antonio Casimir Cartellieri**, dále pak **syn Cartellieriho Josef**, který byl známým hudebním skladatelem, a především **Christoph Willibald Gluck**, jemuž dal bohatý hudební život na zámku základy k jeho vlastním uměleckým začátkům.

Velmi významnou osobností, působící na zámku Jezeří byl i malíř **Carl Robert Croll**. Ten se stal v roce 1838 rodinným učitelem kreslení knížete Ferdinanda Josefa z Lobkovic. Nejkrásnější Crollova díla, dokumentující tehdejší stav většiny lobkovických objektů, vznikala mezi lety 1838 a 1842. Mezi nimi vynikala především plátna zámku Jezeří. Tyto obrazy by mohly být spolehlivým vodítkem při obnově jeho interiéru.

Na Jezeří krátce pobývaly nebo ho alespoň navštívily i další významné osobnosti své doby. Byli to např. **Ludwig van Beethoven**, knihovník duchcovského zámku **Giovanni Giacomo Girolamo Casanova**, který po návštěvě zámku dokonce na něj napsal oslavnou báseň, nebo syn prvního československého prezidenta T. G. Masaryka a československý ministr zahraničí **Jan Masaryk**, jenž si Jezeří velmi oblíbil a rád a často ho navštěvoval.

Od 8. do 12. září 1810 pobýval na zámku také slavný německý básník, prozaik a dramatik **Johann Wolfgang Goethe**.

Jezeřské arboretum

Proslulé jezeřské arboretum bylo dříve součástí propracovaného zahradního a parkového komplexu. Zoufalé torzo do dnešních dnů odolávající destruktivní činnosti člověka je nejlépe viditelné na leteckých snímcích fotografa Miloše Žihly. Arboretum se nacházelo na spodní části tohoto komplexu. Jeho součástí byly velké palouky, rozsáhlé jehličnaté i listnaté porosty a tři rybníky napájené Albrechtickým a Šramnickým potokem. Velký vliv na rozvoj celého komplexu měli dva zahradníci, Jan Klimeš a Emanuel Ordnung, pracující zde postupně od poloviny 19. století do 20. let století dvacátého.

Příznivé vlhkostní poměry a kvalitní půda prospívaly hlavně cizokrajným jehličnanům, ale dávaly i velké šance při kultivaci listnáčů. V arboretu bylo možné najít buky, habry, kaštanovníky, jírovce, zamličníky, liliovníky, platany, šácholany, vejmutovky a mnohé další. Velkou raritou byl zachovalý mohutný dub letní, zvaný Albrechtický dub. Jeho stáří bylo 5. 3. 1993 (termín, kdy byl cynicky zničen zaměstnanci těžební společnosti) odhadováno na 1000 let.

Význam, krása a bohatství arboreta založeného šlechtickým rodem Lobkoviců jsou obrovské a rozhodně si zaslouží mnohem hlubší a odbornější zpracování. Z dnešního pohledu je však důležité ještě zmínit rozsáhlé pěstitelské školky, které bezprostředně navazovaly na park a arboretum. Význam těchto ploch je možné chápat i z pohledu využití ekonomicky vhodných aktivit nejen pro náš region. Podle katalogů dostupných v mosteckém archivu a podle dalších indicií je vidět, jak smysluplně a v jakých souvislostech dokázali Lobkovicové podnikat v našem regionu. Stromky a další lesnické a zahradnické výpěstky dokázali exportovat nejen na území našeho státu, ale i za jeho hranice.

Zastavení této činnosti a zničení nedozírného kulturního i přírodního bohatství by mělo sloužit jako memento, ale zároveň apel na to, abychom podobné chyby již nedělali a poučili se z nich. Šance začít tvořit a chránit je vždy.

arboretum = sbírka živých dřevin

fideikomis = svěřenectví, nezcižitelný majetkový soubor

1.1.11 ŽIDOVSKÝ HŘBITOV V MOSTĚ

Klíčová hesla: židovství, hřbitov, komunita, Křišťálová noc, židovská obec, Most, Most-Souš

První zmínky o židovské komunitě na Mostecku pocházejí již ze 14. století.

Informace z období středověku dávají tušit, že i tuto komunitu po prakticky celou její historii determinovala zavedená diskriminační pravidla. Situace se začala zlepšovat až po revolučním roce 1848 (František Josef I.). Definitivní zrovnoprávnění však získali židé až souborem ústavních zákonů přijatých v průběhu roku 1867. Nadějný rozkvět židovské komunity lze dokumentovat následujícími milníky:

- 1864 – založena modlitebna v Mostě,
- 1868 – založen Spolek se státním statutem - židovská obec,
- 1873 – otevření synagogy v Mostě (rabín Dr. Alexander Kisch),
- 1878 – založen židovský hřbitov v blízké Souši.

Na konci dvacátých let 20. století dosahuje počet židovských obyvatel města Mostu maxima. Podle některých údajů se mohlo jednat až o 1260 osob. **Po „Křišťálové noci“ 10. 11. 1938 však přichází definitivní rána a ukončení novodobé historie židů na**

Jihovýchodní část hřbitova
(zdroj: E. Hamouz)

území Mostu. Většina židovského obyvatelstva zmizela, v koncentračních táborech nebo v emigraci. Mírná naděje se probudila ještě krátce po 2. světové válce. Jelikož nebylo možné dodržet minjan, židovská obec zaniká a tichým svědkem její historie tak zůstává pouze hřbitov, který formálně spravuje teplická židovská obec. Od roku 2005 prošel značnou rekonstrukcí. Jeho zvláštností je pro židovskou víru velmi atypické kolumbárium umístěné na severní straně.

minjan = společenství deseti dospělých mužů, kteří se shromáždili k modlitbě. V nižším počtu osob se nesmi konat žádný veřejný židovský obřad

kolumbárium = stavba určená pro ukládání pohřebních urn

Křišťálová noc = označení pro protizidovský pogrom (v přeneseném významu krvavé masové pronásledování či vraždění obyvatel jiného náboženského přesvědčení či jiné etnické skupiny), který se odehrál v noci z 9. na 10. listopadu 1938 v Německu, k němu připojenému Rakousku a v Sudetech

1.2 Člověk a společnost

1.2.1 HVĚZDÁRNA MOST

Klíčová hesla: hvězdárna, Hněvín, Antonín Bečvář

Hvězdárna dr. Antonína Bečváře je hvězdárna nacházející se v areálu hradu Hněvín ve městě Most. Vedle planetária umístěného v centru města je hvězdárna dalším astronomickým zařízením v Mostě.

Letopočty otevření se udávají odlišné. Na internetu se lze dočíst i přesné datum 24. října 1970, ale stránky Hvězdárny udávají rok 1972. Další stránky uvádějí dokonce zcela mylně letopočet 1979.

Byla pojmenována po slavném českém astronomovi dr. Antonínovi Bečvářovi, který je světově uznávaným autorem astronomických atlasů hvězd. Mimo jiné byl i zakladatelem a prvním ředitelem hvězdárny na Skalném plesu ve Vysokých Tatrách. Provoz hvězdárny zajišťuje od roku 1979 její vedoucí Zdeněk Tarant.

Mimo pozorování a fotografování se vedoucí hvězdárny věnuje recenzím na profesionální astronomický software a je předsedou Severočeské pobočky České astronomické společnosti.

V roce **1967 se začalo s rekonstrukcí zanedbaného hradního areálu**. Hlavní budovy byly opraveny do roku 1970 a v té době byla pro veřejnost otevřena i hvězdárna. Vznikla přestavbou bývalé hradní kaple umístěné ve východní věži přímo nad příjezdovou cestou k hradu. Hvězdárnu vybudovali nadšenci - členové astronomického kroužku. Od roku 1975 je pobočkou teplické hvězdárny. **V letech 2001-2002 byl areál hradu kompletně rekonstruován a opravena byla i hvězdárna.**

Hvězdárna má **kopuli o průměru 4,5 m** a je vybavena výkonným refraktorem (čočkovým dalekohledem) typu Gustav Heyde, který umožňuje přiblížení pozorovaných objektů až 300krát a H-alfa filtrem pro pozorování aktivity sluneční corony. K dispozici má i bohaté fotografické vybavení s expoziční dobou do 30 minut.

Hvězdárna Most
(zdroj: Asistenční centrum, a.s.)

Hvězdárna **je pro veřejnost otevřena každou neděli od odpoledne** do večera nebo kdykoli jindy v případě zajímavého astronomického úkazu. Maximální kapacita je 14 návštěvníků. Návštěvnost je kolísavá a pohybuje se v závislosti na počasí mezi 100 - 200 návštěvníky měsíčně.

Hvězdárna nabízí:

- pozorování Slunce a slunečních erupcí
- pozorování planet a Měsíce
- pozorování zajímavých úkazů
- informace o aktualitách, možnostech pozorování a astronomické technice

V případě nepříznivého počasí hvězdárna připravuje audiovizuální projekce se zajímavostmi a novinkami z astronomie a kosmonautiky. Hvězdárna rovněž nabízí prodej odborné literatury.

hrad Hněvín = hrad ležící na stejnojmenném vrchu (399 m n. m.) ve městě Most

Antonín Bečvář = český astronom a klimatolog

1.2.2 PLANETÁRIUM MOST

Klíčová hesla: planetárium, Most, Hněvín

Vznik

Planetárium bylo vystavěno jako součást tehdejšího Kulturního domu horníků a energetiků.

Kulturní dům se stavěl v letech 1978-1984. Pro veřejnost bylo planetárium otevřeno dne 2. června 1984 a je v činnosti nepřetržitě až do současnosti. Jeho zřizovatelem je Magistrát města Mostu. Určitou dobu bylo ve správě Městského divadla v Mostě, ale v současnosti je provozovatelem planetária občanské sdružení Astronomická společnost Most, která je kolektivním členem České astronomické společnosti.

Astronomická společnost Most byla zaregistrována u Ministerstva vnitra dne 20. března 2006 jako občanské sdružení, které má ve svém statutu provozování planetária Most a technickou a organizační pomoc amatérské astronomii v regionu.

Technické parametry

Planetárium je umístěno v klimatizované kopuli o průměru 10 m a má kapacitu 41 osob. Vybavení se skládá z hlavního projekčního přístroje firmy Carl Zeiss Jena ZKP-2, šesti dalších přídatných projektorů, dataprojektoru a řídicího počítače. Projekce zajišťuje kvalitní scénické osvětlení a prostorový zvuk s profesionálně namluveným textem pořadů.

Činnost

Sál planetária nabízí veškerý komfort, pohodlná křesla, kvalitní ozvučení s namluveným textem, speciální programy pro školy, anglické jazykové verze a programy využívající možnosti multimédií s doplněním o počítačové animace. Planetárium také nabízí díky speciálnímu přístroji pohled na méně známé souhvězdí jižní oblohy. Všechny programy jsou průběžně doplňovány o nové poznatky a zajímavosti z astronomie a kosmonautiky. Pro veřejnost je planetárium otevřené v úterý, čtvrtek a sobotu. Spolupracuje s mosteckou hvězdárnou na Hněvíně.

planetárium = místnost nebo sál s uměle vytvořenou hvězdnou oblohou

1.3 Proměny společnosti a krajiny

1.3.1 HORNÍ JIŘETÍN

Klíčová hesla: třicetiletá válka, morová epidemie, město, limity těžby

Obec Jiřetín je poprvé písemně připomínána roku 1263 v listině, která upravovala její poddanské povinnosti.

Ves, která byla velmi významným poutním sídlem na cestě do Saska, byla tehdy majetkem Protivy, pocházejícího zřejmě z rodu pánů z Rýzmburku. Během 13. - 16. století měl Jiřetín celou řadu majitelů. Často se měnil i název obce - např. Jorental (1263), Jurncetin (1278), Jurntyn (1354) nebo Gyrzietin (1459).

V roce 1409, kdy byl Jiřetín v držení rodu Koldiců, **došlo k jeho rozdělení na Horní a Dolní**. Od roku 1410 se část obce nacházející se na pravém břehu potoka Ruttenbach stala součástí panství Jezeří, které pak od roku 1623 náleželo rodu Lobkoviců. Část obce na levém břehu potoka byla od roku 1562 součástí pozdějšího fideikomisu Horní Litvínov, který byl v majetku duchovské větve rodu Valdštejnů.

17. století bylo pro Horní Jiřetín především stoletím dvou velkých pohrom. První pohromou byla **třicetiletá válka**, během níž byla obec, stejně jako celé severozápadní Čechy, těžce poškozena. Druhou ránu zasadila Jiřetínu **morová epidemie v roce 1680**. Do obce nemoc dorazila velmi rychle. Zvláště silně byla zasažena Valdštejnská strana obce na levém břehu Ruttenbachu. Jako připomínka této neblahé události byl ve vsi **v roce 1700 postaven morový sloup**, který byl však ve třicátých letech 20. století zničen.

18. století přichystalo obci řadu těžkých let. Zejména roky 1762 a 1778 v období prusko-bavorských válek přinesly Jiřetínu obrovské finanční ztráty. V 19. století se v Horním Jiřetíně začal rychle rozvíjet průmysl, který byl podporován zcela novými možnostmi v dopravě. V Mariánském Údolí byl již v roce 1828 postaven **ba-**

vláňský podnik (dnešní Triola), dále tu byl také parní mlýn, hračkářská firma Kohler a synové, elektrárna, koželužna atd. Další rozvoj obce i celé oblasti byl umožněn železniční drahou, která zde byla v provozu od roku 1872.

Pošta v Horním Jiřetíně
(zdroj: Bc. R. Fischerová)

Velmi významným rokem byl pro obec rok 1914, kdy císař František Josef I. povýšil Horní Jiřetín na město a přidělil mu také městský znak. O této události se do dnešních dnů zachoval originál listin i pečeti. Druhá polovina 20. století pak byla pro Jiřetín nepříjemným obdobím stagnace a nejistoty, protože obec měla být, stejně jako desítky dalších měst a vsí v tomto regionu, obětována velkoplošné těžbě uhlí. Proto zde byla zastavena veškerá výstavba, opravy a rekonstrukce. Téměř padesát let se tu nesmělo stavět, kdo si postavil garáž, musel se zavázat, že v případě postupující těžby ji na vlastní náklady odstraní.

Oživení nastalo až na samém konci století. **V roce 1991 uzákonila vláda Petra Pitharta tzv. územní ekologické limity těžby**, které měly chránit zbylé podkrušnohorské obce před postupem těžby. Té muselo v průběhu 20. století ustoupit již 106 původních obcí, včetně 650 let starého královského města Most. Vláda dala vyhlášením limitů obyvatelům těchto obcí jistotu trvalé existence jejich domovů. Byla zrušena stavební omezení a mnoho místních obyvatel začalo s rekonstrukcemi starých a budováním nových domů. Podle údajů z posledního sčítání lidu, domů a bytů měl Horní Jiřetín v roce 2001 1917 obyvatel, 578 domů a 779 bytů. Za posledních deset let přibýlo Hornímu Jiřetínu cca 500 obyvatel a 60 domů. Nicméně i dnes musí Horní Jiřetín a s ním i sousední Černice, které k Jiřetínu patří, o svou budoucnost bojovat. Společnost Czech Coal, která prostřednictvím Litvínovské uhelné, a. s. disponuje největšími uhelnými zásobami v České republice, se za každou cenu snaží o prolomení stanovených limitů

těžby. A cena je vysoká. Do zpřístupnění zásob hnědého uhlí za územní limity je připravena investovat až 22 miliard korun. Referenda v Horním Jiřetínu a Litvínově však jasně ukázala, že místní obyvatelé nechtějí další pokračování těžby a devastaci kraje. V obou městech se pro zachování limitů vyjádřilo přes 95 % hlasujících.

Byl prováděn i průzkum veřejného mínění, ve kterém si **zachování limitů přálo 70 % obyvatel kraje**. Rada Ústeckého kraje na konci září roku 2008 podpořila odpis zásob hnědého uhlí pod městem a pověřila krajského hejtmána, aby jej také prosazoval při jednáních s vládou a dalšími orgány státní správy. I přesto však vláda v listopadu 2009 a znovu pak 11. ledna 2010 nepodpořila legislativu, která by Horní Jiřetín a okolní obce před těžbou hnědého uhlí ochránila. Budoucnost této už tak těžce zkoušené krajiny je tedy opět velmi nejistá.

územní limity těžby hnědého uhlí = vládní záruka severočeským obcím, že se nadále nebude zhoršovat jejich prostředí a že mají dlouhodobou perspektivu své existence

fideikomis = svěření, druh děleného vlastnictví, typický pro období feudalismu

1.3.2 CHANOV

Klíčová hesla: sídliště, Romové, kultura

Chanov (německy Khan) je místní část obce Obrnice. Osada Chanov leží v okrese Most v Ústeckém kraji asi dva kilometry východně od města Mostu a půl kilometru jihozápadně od Obrnic v nadmořské výšce 200 metrů. Zástavba je situována na pravém břehu řeky Bíliny. Ze severu je ohraničena řekou Bílinou, z jihu silnicí č. 16. Chanovské katastrální území má rozlohu 746,49 ha.

Historie

První písemný doklad o Chanovu pochází z roku 1368, kdy je v listině zmínka o jistém Theodorici de Cam. Zřejmě se jednalo o faráře pocházejícího z této vsi. Název obce byl odvozen od osobního jména a mohl označovat Chánův dvůr. V obci se nacházel statek s mlýnem, který byl tradičně majetkem křižovníků s červenou hvězdou. Na počátku 20. století se nedaleko obce těžilo hnědé uhlí v malé šachtě. Po roce 1949 zde bylo založeno jednotné zemědělské družstvo, které však počátkem 60. let 20. století zaniklo.

V roce 1850 se Chanov stal samostatnou obcí náležející ke Vtelnu. Po roce 1869 se stal osadou Vtelnu, v letech 1900 - 1960 byl opět samostatnou obcí. Při územní reformě v roce 1960 byl Místní národní výbor v Chanově zrušen a obec připojena jako osada k obci Obrnice.

Chanovské sídliště bylo vybudováno v roce 1978, s cílem vyřešit vystěhování asi 200 rodin v počtu 1 100 osob. Rada SKNV s předsedou města M. Fleišerem rozhodla, že romští obyvatelé budou rozptýleni. Zároveň se postavily domy na okraji Mostu, které tvořily tři obytné bloky, kam se zbývající romské rodiny odstěhovaly a kde žily svůj vlastní život.

Zpočátku byl Chanov rozdělen na horní a dolní část. V horní bydleli i lidé z většinové společnosti, kteří se ale postupně odstěhovali. Z Chanova se tak stalo romské sídliště. Vznikl nový městský obvod, Most 15 Rudolice – či Chanov, kde postupně vzniklo 13 obytných bloků. Úplně obsazeno bylo při bourání Komořan. Na sídlišti je **základní škola, kulturní dům a nedaleko malý obchod**. Pro nové sídliště se vžilo pojmenování Chanov či chanovské sídliště podle nedaleké osady u Obrnic.

V roce 2005 v Chanově žilo kolem 1 800 Romů a téměř všichni byli bez práce. Na nájemném a dalších službách dlužili přes 80 miliónů korun.

„Existuje reálná hrozba vzniku nových ghett,“ řekla novinářům při návštěvě Mostecka dne 7. 11. 2007 ministryně pro menšiny a lidská práva Džamila Stehlíková.

Z 2100 obyvatel obrnického sídliště je až 60 procent Romů. Starousedlíci obec opouštějí a hledají si nové bydlení.

Původ Romů

Dle názoru lingvistů a historiků Romové postupovali z Indie v závislosti na geografických podmínkách přes Mezopotámii na Blízký východ, do asijské části Turecka, kde velká část Romů setrvala asi tři století (12. - 15. století). Tato doba jim pomohla v první orientaci v nové kultuře a ulehčila pozdější postup Evropou. V souvislosti s mongolskou a tureckou expanzí pokračovali přes Malou Asii a Balkán, nějakou dobu asi pobýli v Řecku, o čemž svědčí četná řecká slova v romštině, a dále postupovali údolím Dunaje do střední Evropy. Jiná větev přešla Arménii, Kavkaz, později Rusko a dosáhla až Skandinávie. V 15. století byli již Romové rozptýleni po celé Evropě.

V evropském prostředí se ocitli Romové ve zcela zvláštní situaci, protože jejich skupinové neformální normy nebyly vždy v souladu s normativním a hodnotovým systémem okolního většinového obyvatelstva. Proto je pro Romy dodnes těžké nalézt kompromis, podle kterých norem se mají chovat. Romové žili vždy v uzavřených skupinách a odstup majoritních společností k nim toto uzavření se do svého skupinového světa ještě posílil. Většinová společnost byla a bohužel zůstává pro Romy cizí skupinou, která je v minulosti odmítala, a proto se k ní bez rozpaků chovají jako

k „nevlastním“, které není ostudné všelijak podvádět a různě „zkoušet“.

Romská kultura

„...a ponížují-li jedni kulturu druhých, ztrácejí příležitost naučit se z ní to, co by jejich lidství dodalo úplnosti.“
(Maháprabhudží, indický myslitel)

Romům bývá na jedné straně vytýkáno jejich „nekulturní“ chování a na straně druhé je to právě romská kultura, o kterou má většinové obyvatelstvo největší zájem. Říká se, že Romové mají v krvi rytmus, a proto jsou tak skvělí hudebníci a tanečníci. Nikoho také nepřekvapí, pokud Rom krásně maluje, vyřezává ze dřeva či modeluje z hlíny, protože umělecké zaměření Romů koresponduje s romantickými představami gádžů o romské temperamentnosti a barvitě obrazotvornosti. Romská kultura, která je dokladem velké vnitřní síly a energie Romů, může být spojovacím můstkem mezi Romy a ne-Romy.

Romské divadlo

Romové mají nezřídka i herecký talent. Často je bylo možno najít v kočovných divadelních společnostech, jezdili také s loutkovým divadlem či provozovali syntetické divadlo, které spojuje mluvené slovo s hudbou a tancem.

Také na ulicích předváděli tanec, hudbu či taneční kreace se zvířaty. Výjimkou nebyla ani akrobacie a předvádění cvičené zvěře - především medvědů nebo opic. Romové byli rovněž v rodině zakladatele českého loutkářství Matěje Kopeckého (1775 - 1847) a v akrobaticky proslulé rodině Berouskových. V Československu za první republiky vlastnily romské rodiny několik menších cirkusů a také v současné době většina světových cirkusů zaměstnává romské artisty, krotitele zvěře apod.

V současnosti existují dokonce i romská divadla, k nimž patří například makedonské divadlo Pralipe, které sídlí v Německu, divadlo Romen z Moskvy a divadlo Romathan z Košic na Slovensku.

Romové a film

Zatímco v oblasti hudby je přívlastek „romská“ velmi hojně používán, i přestože se od sebe vzájemně hodně liší, něco jako „romská kinematografie“ je prozatím spíše teoretickým pojmem. Mluvíme-li tedy o Romech a filmu, pak se jedná především o jakékoliv snímky, které se zabývají romskou tematikou, bez ohledu na to, zda je jejich režisérem Rom, či nikoliv. A takových snímků není v české ani světové kinematografii málo.

Romská média

Vydáváním periodického a neperiodického tisku a vysíláním pro příslušníky národnostních menšin je realizováno právo národnostních menšin na šíření informací v mateřském jazyce.

Tisk

Romský tisk v současnosti reprezentuje týdeník Romano hangos a měsíčníky Amaro gendalos (Naše zrcadlo), Romano vodi (Romská duše) a Kereka (Kruh) - barevný časopis nejen pro romské děti. Pro odborníky (lingvisty, historiky, etnografy, antropology atd.) je určen měsíčník Romano džaniben. Vydávání tisku je dotováno kvůli svému zvláštnímu poslání ze státního rozpočtu.

ghetto = část města, kde žijí lidé stejného náboženského, národnostního či rasového původu, a to buď dobrovolně, nebo nedobrovolně

1.3.3 VINAŘSTVÍ NA MOSTECKU

Klíčová hesla: vinná réva, Chrámce, výsypky

České středohoří je krajina, ve které se již více než 1000 let pěstuje vinná réva.

Jižní svahy jsou pro pěstování révy vhodné. Je zde vhodné klima, teplota a množství srážek. Podmínky pro pěstování vína jsou shodné s podmínkami, které panují v Burgundsku a Porýní.

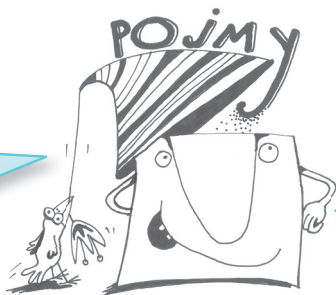
První zmínky o mosteckém vinařství pocházejí z roku 1207. Jeho význam pro daný region potvrzuje udělení viničního práva městu Most na počátku roku 1374. Toto právo bylo uděleno Niklasem von Bernecke, pražským purkmistrem, z příkazu Karla IV. Vinařství se rozšířilo a víno se začalo vyvážet i do Saska. Pro město to byl velký zdroj příjmů. V 16. století se stává Most nejsilnějším městem v počtu domů. Vinice vlastnilo 80 %

obyvatel města, patřilo jim první místo v ploše vinic – patřila jim polovina vinohradů v kraji.

To se změnilo třicetiletou válkou, která vedla k úpadku vinařství. Ke zlepšení nedošlo ani pod vládou Josefa II., kdy dochází stále k zmenšování plochy vinic. Mostecké vinice zanikají po první světové válce. Jediné, co přežilo po celá staletí, jsou nádherné čedičové terasy.

Mostecké vinařství obnovil se spolupracovníky Ing. Ivan Váňa na bývalém Státním statku Most v obci Chrámce v roce 1967. Plocha vinic rychle roste a dosahuje v roce 1972 již 41 ha.

cukernatost = je množství cukru v bobulích hroznů při sběru

vína s přívlastkem = kabinet, pozdní sběr, výběr z hroznů, výběr z bobulí, výběr z cibéb, slámové víno, ledové víno

Váňa buduje sklepní hospodářství a začíná s výrobou vína. Vinařství se v roce 1977 rozšiřuje i na teplé svahy na vrchu Špičák v Rudolicích u Mostu a v roce 1978 se réva vinná stává i rekultivační plodinou, když je vysazena vinice Barbora na výsypce lomu Hrabák v Čepirozích u Mostu. Město Most je tak obklopeno prstencem krásných vinic, které tvoří jeho nové okolí. Mostecké vinařství dosahuje do roku 1983 plochy 112 ha vinic. Se vzrůstem plochy vinic se rozšiřuje sklepní hospodářství, které má dnes moderní zařízení a kapacitu sklepů 500 000 litrů vína.

V roce 1991 si Ing. Ivan Váňa s rodinou pronajímá vinařství, své celoživotní dílo, a postupně je privatizuje. Po restitucích se stará o 72 ha vinic. V roce 2001 vznikla společnost **České vinařství Chrámce, s.r.o., jež je v současnosti největším výrobcem vín z vlastních hroznů v Čechách.**

V současnosti jsou vína archivována ve sklepních prostorách přesunutého děkanského kostela Nanebevzetí Panny Marie v Mostě.

1.3.4 VZNIK NOVÉHO MĚSTA MOSTU

Klíčová hesla: Most, těžba uhlí

Zánik historického města Mostu a vznik nového představuje světový unikát.

Je to velký příběh, o kterém nevíme, že by měl ve světě obdoby. Příběh smutný, tragický, ale i nadějný, každopádně výjimečný. Dotkl se životů desetitisíců občanů Mostecká. Příběh města, které nedávno oslavilo **sedmísté výročí svého založení českým králem Přemyslem Otakarem II**, města sloužícího dalším králům, císařům a vládcům, města odsouzeného k vydání stamiliónů tun hnědého uhlí, které republika snad tak nutně potřebovala a nenašla jiné vhodnější řešení.

Obrovské zásoby uhlí přímo pod městem a chátrající stav města Mostu byly jasným argumentem k vyřčení ortelu - jeho zrušení. Romantické město starý Most, jak je v současné době stále prezentováno, nebylo ve 2. polovině 20. století tak idylické, jak se dnes zdá. Většina objektů byla postavena za Rakousko-Uherska, a tak silně stárla. Kvalita bytů byla katastrofální. 60 % bytů mělo jen jednu místnost nebo pouze kuchyň a pokoj. 84 % nemělo koupelnu. Také kanalizační síť byla v katastrofálním stavu. Splašky ústily bez jakéhokoli čištění do řeky Bíliny, která byla již před městem mimořádně znečištěna odpady z chemických závodů, takže to byla v podstatě řeka bez života. Lidem byla nabídnuta výstavbou nového města lepší životní úroveň, proto ani většina z nich proti zrušení starého Mostu nijak neprotestovala. Jakmile bylo schváleno zbourání starého města, nastala otázka, pro jak velký počet obyvatel koncipovat město nové. Nakonec byla schválena velikost 66 tisíc obyvatel. Ujasnění velikosti města mělo zásadní význam, protože na ni bylo vázáno vyšší městské občanské a technické vybavení, jako je nemocnice, hřbitov, úřady, školy, obchodní síť apod. Postupně se začalo s výstavbou nového města, ale stále ještě fungovala i část města starého. Vznikla anomální situace, kdy vedle sebe existovala dvě města – historické s naprosto nehygienickými podmínkami k bydlení, ale s veškerou městskou vybaveností, kde žilo stále ještě asi 15 000 obyvatel, a proti tomu nové město, kde

v nových bytech, ovšem s neúplnou základní vybaveností, bydlelo asi 38 000 obyvatel. Vznikl politicky neúnosný stav, kdy obyvatelé nové části žádali urychlenou výstavbu chybějících městských zařízení a obyvatelé města starého důrazně požadovali stejnou úroveň bydlení, jaká je v městě novém.

Nové město bylo navrženo podél základního komunikačního kříže, tj. severojižní městské třídy Budovatelů, procházející od sportovního areálu až k Velebudicím, a východozápadní třídy, která prochází od Souše Stalingradskou čtvrtí a končí u hlavního nádraží ČSD v Rudolicích. Do městského centra se soustředily významné objekty správní, kulturně společenské, obchodní a administrativní se třemi náměstími. Okrajové plochy byly použity pro zelené plochy a plochy pro rekreaci. Také v centru města vznikly parky, např. zalesněním vrchu Šibeník. V průběhu několika desetiletí bylo naplňováno novými budovami, tvořícími charakteristickou scénu nového města, jeho panoramatu. Zvolna se měnila celá krajina, po rekultivacích vznikly nové atraktivní prostory, jako je dostihové závodiště, autodrom atd.

Město žije. Všechny úspěchy i neúspěchy jeho zrodu odvál čas. Další a další generace jej budou posuzovat z hledisek svých zájmů, potřeb a poznání, bez ohledu na negativní jevy doby. Každopádně stále ještě zbývá dost prostoru pro další programy budoucnosti města, ve kterém žijeme.

panorama = celkový pohled na krajinu či jiný celek (zde město)

1.3.5 ZANIKLÉ OBCE MOSTECKA

Klíčová hesla: důlní činnost, přesun kostela, Albrechtice

Těžba hnědého uhlí

Mostecko, které leží v centru důlní oblasti severozápadních Čech, bylo velmi silně zasaženo často bezohlednou těžbou hnědého uhlí.

Ráz krajiny zde byl vlivem důlní činnosti podstatně změněn. Od roku 1945 zde podle Oblastního muzea v Mostě zaniklo 31 obcí.

Jistě nejzásadnější byl zánik starého Mostu a jeho cenného historického jádra. Likvidace, o které bylo rozhodnuto již v roce 1964, probíhala v letech 1967-1982.

Mezi nejvýznamnější stavební památky Mostu patřil pozdně gotický kostel Nanebevzetí Panny Marie. Ten byl tragického osudu ostatních památek ušetřen a v roce 1975 byl o více jak 840 metrů přemístěn do těsného sousedství kostela sv. Ducha (původně z poloviny 14. století) a městského špitálu (z 1. poloviny 18. století).

Většina ostatních architektonických památek však během likvidace starého Mostu definitivně zanikla.

Kromě zmiňovaného starého Mostu zaniklo na tomto území následujících třicet obcí: **Albrechtice, Bylany, Čepirohy, Dolní Jiřetín, Dolní Litvínov, Dřínov** (do r. 1960 patřil k okresu Chomutov), **Ervěnice** (do okresu Most byly stejně jako Dřínov převedeny až v roce 1960, kdy větší část obce již byla zaniklá), **Fláje, Holešice** (do r. 1960 také součástí okresu Chomutov), **Hořany, Jezeří, Kamenná voda, Komořany, Konobře, Kopisty, Libkovic, Lipětín, Pařidla, Rudolice nad Bílinou, Růžodol, Skyřice, Slatinice, Souš, Stránce, Střimice, Třebušice, Velebudice, Vršany, Záluží a Židovice.**

Protože téma zaniklých obcí Mostecka je vzhledem k počtu zmizelých lokalit velmi rozsáhlé, není možné zabývat se zde jednotlivými obcemi podrobněji. Za všechny se tedy věnujme osudům aspoň jedné z nich, v abecedním pořadí první vsi Albrechtice.

Obec Albrechtice

Dnes již neexistující obec Albrechtice se nacházela 9 km severozápadně od Mostu v nadmořské výšce 243 m a katastrálně k ní patřila také osada a zámek Jezeří. Jejím severním okrajem procházela silnice, která spojovala obce na úpatí Krušných hor, z níž odbočovala okresní silnice směřující přes Albrechtice do Komořan a Mostu.

Albrechtice sousedily s Černicemi, Dřínovem, Komořany a přiléhala k nim i osada Jezeří. V minulosti ležela tato ves na břehu Komořanského jezera a protékal jí Černický (Albrechtický) potok. Původně Albrechtice patřily do kraje žateckého, v letech 1850 - 1868 do politického okresu Most, v letech 1869 - 1960 pak do okresu Chomutov a od roku 1960 opět do okresu Most.

Název obce se v průběhu staletí měnil. Původně označoval „ves lidí Albrechtových“. Osobní jméno Albrecht vzniklo ze starého hornoněmeckého Adaberth, po přesmyku „brecht“. V minulosti se objevovaly i názvy Alberštorf, Olbrstorff, Albrechtice, Ulrichsdorf, Ulbersdorf, Ullersdorf a Ulbersdorf.

Jméno Albert v názvu vsi vyvolává domněnku, že jejími zakladateli byli páni blízkého hradu Seeberg (Žeberk) otec a syn Albertové ze Žeberka. Pokud by tato domněnka byla správná, založení vsi by pak mohlo spadat již do konce 13. nebo na počátek 14. století. Není však vyloučen ani jiný výklad názvu obce, a to vzhledem k tomu, že v 50. a 60. letech 14. století vlastnil ves Newlas ze Rvenic, jenž měl více přídomků, např. De Zee, de Yseberg a v roce 1363 dokonce de villa Alberti.

Kolem poloviny 15. století získali Jezeří i Albrechtice Smolíkové ze Slavic a v roce 1513 pak Hochhauserové z Hochhausu. Ti byli protestantským rodem, a tak byly díky nim Albrechtice až do roku 1623 evangelické. Tehdy se Jezeří i s celým panstvím stalo majetkem rodu Lobkoviců, v jejichž držení zůstalo až do druhé světové

války. Až do poloviny 19. století byly Albrechtice ryze zemědělskou obcí. V té době se na území sousední obce Černice začalo těžit uhlí na šachtách Quido a Lyell, a tak se někteří obyvatelé Albrechtic začali živit hornictvím. S otevřením dolu Grohman v roce 1893 v Dřínově se jejich řady rozšířily. Škola existovala v obci od roku 1804. Nejprve se vyučovalo v soukromém domě, až v roce 1842 byla vystavěna školní budova. Uprostřed obce, na protáhlé návsi, stával kostel Všetech svatých z konce 16. století (původní stavba z roku 1352 zanikla snad již za husitských válek). Kostel byl v 17. a 18. století upravován a jeho celková renovace pak proběhla v roce 1845. Patřily k němu kamenné figurál-

ní náhrobníky rodu Hochhauserů. Ve vsi stávala také Boží muka z 2. poloviny 17. století. U železniční stanice se nacházela kaple nebo venkovský kostelíček a u něj přes metr vysoká kamenná křtitelnice ve tvaru kalicha. Nad obcí, na zalesněném ostrohu, stávala v polovině 14. století tvrz Alberk (Hausberk). Největší počet obyvatel měly Albrechtice v roce 1930. Tehdy zde žilo 873 lidí ve 133 domech.

Obec Albrechtice byla likvidována v letech 1981-1983 v důsledku postupující těžby velkolomu Československé armády.

zlikvidované památky starého Mostu = např. raně barokní klášter minoritů, klášter kapucínů ze 17. století, pozdně gotický kostel sv. Anny atd.

1.4 Člověk a příroda

1.4.1 BOŘEŇ

Klíčová hesla: České středohoří, znělec, fauna, flora, horolezectví

Bořeň se nachází v Českém středohoří, asi 2 kilometry jižně od Bíliny. Je to skalnatý vrch, který tvoří význačnou krajinnou dominantu nad údolím řeky Bíliny. Jeho vrchol se nachází v nadmořské výšce 539 m. Ve spodní části je částečně zarostlý lesem, ve vrcholové části upoutají pozornost kolmé, mnohde rozeklané skalní stěny. Bořeň je považován za největší znělcový (fonolitový) masiv ve střední Evropě, zároveň je označován jako nejskalnatější samostatně stojící vrch České republiky.

Geologie

V podloží je **ortorula**, která byla v druhohorách zakryta slínovci a při sopečné činnosti ve třetihorách nadzvednuta a rozlámána. Do vrstev křídových slínovců pronikl **mohutný masiv fonolitu**. Ve čtvrtohorách byl fonolit dlouhodobým působením erozních činitelů (vody, větru, mrazu, deště...) vypreparován a vytvořil ze všech stran nápadnou kupu.

Znělec má monumentální sloupcovitou odlučnost s až 100 m vysokými skalními stěnami. Mrazovým zvětřováním vznikly skalní jehly, věže, sloupy, puklinové jeskyně a další útvary. Svahy jsou pokryté kamenohlinitými sutěmi a suťovými poli.

Flóra

Díky rozmanitým, místy i extrémním přírodním podmínkám zde roste **velké množství zajímavých a chráněných druhů rostlin**. Severozápadní až severovýchodní část s vysokými skalami a kamennými sutěmi je porostlá vegetací s převahou kyselomilných druhů, například **třtinou rákosovitou**. Roste zde také řada reliktních druhů, jako je kriticky ohrožená **hvězdnice alpská**. Bořeň je jednou z pěti existujících lokalit s nejbohatší populací tohoto druhu v ČR. Ze silně ohrožených druhů zde nalezneme například **kosatec bezlis-**

tý, hvozdík sivý a lomikámen trsnatý. Můžeme tu také nalézt ohroženou **tařici skalní**.

Na slunných jižních a jihozápadních svazích převládají suchomilná a teplomilná travinná společenstva. Vyskytuje se zde silně ohrožený **koníček luční český** a ohrožená **divizna brunátná**.

Zajímavá je také květena stanovišť zarůstajících křovinami a lesem. Hojně zde roste **lilie zlatohlávek, prvosenska jarní a bradáček vejčitý**. Vzácně se zde vyskytuje **dřín jarní** a zcela ojediněle můžeme vidět **kruštík modronachový**.

Fauna

Na Bořni bylo zjištěno **92 druhů ptáků, z nich 22 druhů je uvedeno v seznamu zvláště chráněných živočichů**. Lokalita je historickým hnízdištěm **výra velkého**. Také zde byl zaznamenán výskyt zedníčka skalního, žluvy hajní, pěnice vlašské, krahujce obecného, krutihlava obecného, dudka chocholatého a řady dalších ptáků. Vyskytují se zde i další druhy obratlovců. Z obojživelníků to je například ropucha zelená a z plazů užovka hladká. Ze savců tu můžeme spatřit například lišku obecnou nebo jezevce lesního.

Také zde byl zaznamenán výskyt 18 druhů měkkýšů, lesních i suchomilných. Z plžů to je například pět druhů vrkočů (vrkoč útlý, horský, malinký, mnohozubý a lesní).

Z bezobratlých je na Bořni možno vidět i velký počet druhů motýlů. Mimo běžné druhy, jako je například otakárek fenyklový, je to i ohrožený druh **hnědásek černýšový**.

Naučná stezka

V roce 1996 vybudovali studenti bílinského gymnázia **školní naučnou stezku Bořeň**. Měří 3,5 kilometru, má převýšení 340 metrů a patří mezi ty jednodušší. Stezka kopíruje zelenou turistickou značku. Vychází od lázeňského areálu Kyselka v Bílině a vede Národní přírodní rezervací Bořeň až na vrchol. Cestou je rozmístěno dvanáct informačních tabulí, které turisty seznámí s geologickým vývojem, rostlinami i živočichy. Na vrcholu je čeká nádherný výhled směrem na Krušné hory i České středohoří. Z vrcholu vede zelená turistická značka zpět do Bíliny druhou stranou kopce.

Školní naučná stezka Bořeň
(zdroj: Mgr. Jitka Slapníčková)

Horolezectví

Z horolezeckého hlediska je Bořeň **jednou z nejvýznamnějších nepískovcových oblastí v České republice**. Znělcová skála nabízí rozmanité možnosti stěnového, spárového i komínového lezení. Vysoké stěny, zvláště na severu, poskytují možnosti vícedélkových výstupů horského charakteru.

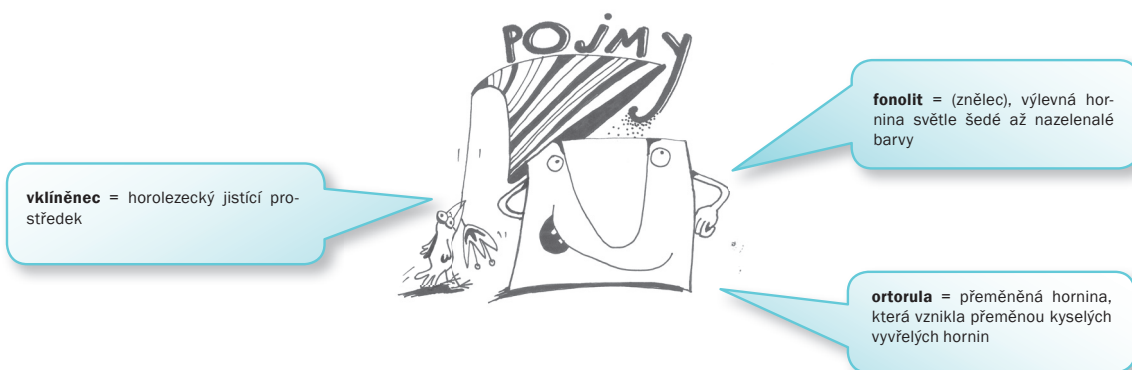
První horolezecká činnost na Bořni začala na počátku 20. století. V současnosti na Bořni existuje přibližně čtyři sta cest všech obtížností. Je to vynikající cvičná oblast pro začátečníky i pro zkušené lezce v letním i zimním období. Téměř všechny cesty jsou osazeny kvalitními, pravidelně obměňovanými jistícími a sláňovacími fixními prostředky. Členitost skály poskytuje volný prostor pro nácvik zakládání nejrůznějších druhů jistění (smyčky, uzly, vklíněnce).

Ochrana přírody

Díky výskytu unikátních druhů rostlin a živočichů byla oblast Bořně o celkové rozloze 23ha prohlášena v roce 1977 národní přírodní rezervací. Vzhledem ke střetu zájmů horolezců a ochránců přírody je **horolezectví na Bořni regulováno formou konkrétních omezení** a některé oblasti jsou pro horolezce zcela uzavřeny.

Zajímavosti z historie

Hora Bořeň se těší zájmu lidí od pradávna. Váže se na ni také několik pověstí, například **Nešťastná Bořena** nebo **O županově dceři Bořeně**. Z druhé poloviny 17. století je znám zajímavý popis návštěvy Bořně od **Bohuslava Balbína**. Ten zde mimo jiné zaznamenal i neúspěšný pokus o těžbu drahých kovů. Slavný německý básník **Johann Wolfgang Goethe** navštívil Bořeň dokonce několikrát a své dojmy zachytil ve skicách. Také významný německý cestovatel **Alexander von Humboldt** si ve svém deníku poznamenal, že byl při návštěvě Bořně nadšen rozhledem a krásou tohoto místa.

1.4.2 JEŘABINA

Klíčová hesla: rozhledna, vyhlídka, Krušné hory

Na krušnohorské vyhlídce mezi Křížatkami a Mníškem se nachází jeden z vrcholů zalesněného hřebenu – Jeřabina. Hora se v minulosti nazývala Haselstein. Svě jméno dostala podle převažujícího druhu stromů v okolí, roste zde hlavně jeřáb a bříza.

Jeřabina má dva skalnaté vrcholy, které jsou od sebe vzdálené asi 80 metrů a jsou oddělené poměrně výrazným sedlem. Kamenný základ bývalé rozhledny stojí na nižším jižním vrcholu, který je vysoký 785 metrů. **Na vrcholu stojí hlavní atrakce této lokality, v červnu 2009 zrekonstruovaná rozhledna.**

Severní vrchol, který je vysoký 788 metrů, je s několika skupinami skalek bez upravené vyhlídky, ale při opatrnosti je chodecky přístupný.

Skaliska, která jsou místy až 15 metrů vysoká, jsou zajímavá jak pro laiky, protože se zde nachází několik zajímavých útvarů – psí hlava nebo nepravé skalní okno, tak i pro horolezce.

Pěkný kruhový rozhled je z obou vrcholů, např. na severovýchodě do údolí Loupnice a na Loučnou, na jihovýchodě je Bořeň, Zlatník, Ressler a další kopce Českého středohoří, Mostecká pánev s průmyslovým areálem, na západě Nová Ves v Horách s větrnými elektrárnami na Strážném vrchu a dále pak na sever přes hranice do SRN.

Již od roku 1884 zde stávala 3 metry vysoká kamenná podezdívka, která spočívala na vrcholové skalce a na níž stála jedenáctimetrová dřevěná věž, kterou nechal postavit litvínovský Krušnohorský spolek. V nejvyšším patře byla čtyři okna, která umožňovala kruhový výhled do všech stran. Rozhledna stála celkem 1 140 zlatých a byla slavnostně předána 24. srpna 1884. Spolek doufal v navrácení investic ve formě vybraného vstupného, ale vzhledem k nepříznivým krušnohorským povětrnostním podmínkám stála údržba více, než se původně předpokládalo. Rozhledna začala pomalu chátrat, musela být několikrát z bezpečnostních důvodů dlouhodobě uzavřena až do doby, než se spolku podařilo shromáždit peníze, které byly nutné na její rozsáhlejší opravu. Definitivně se zřítíla za bouřky v roce 1928.

Ve skromnější podobě zvýšeného vyhlídkového altánu se střechou a zábradlím byla rozhledna obnovena v následujícím roce.

Rozhledna sloužila i německé armádě. Ta využívala hlavně výhodnou polohu rozhledny. Díky výhledu do

podhůří sloužila rozhledna jako hláska s protiletadlovým dělem pro obranu chemické továrny v nedalekém Záluží. Při úklidu zde byly nalezeny skoby, kterými byla do skály upevněna maskovací síť.

V poválečných letech vzala dřevěná nástavba za své, nikdo se o ni nestaral a z rozhledny zbyla jen kamenná podezdívka, přikrytá a zvýšená panely. Přístupná byla po původních kamenných schodech. Na plošinu tvořenou panely se lezlo otvorem ve stropě po dřevěném žebříku. Nahoře na plošině ve výšce asi 2 m nad vrcholovou skalkou byla dřevěná lavička. Vyhlídka byla populární i v době, kdy připomínala zříceninu.

Obnovy se Jeřabina dočkala až **v roce 2009** díky nadšencům ze **Sport areálu Klíny**, kterým se na rekonstrukci rozhledny podařilo od sponzorů získat půl milionu korun. V roce 2008 byla lokalita uklizena, od května 2009 se začalo s kácením náletových dřevin a sanací místy značně zchátralé kamenné podezdívky. Byla odlita nová podlaha vyhlídkové plošiny, zrekonstruováno a zábradlím opatřeno přístupové schodiště a na vyhlídkové plošině vyrostl dřevěný vyhlídkový altán, stejný jako v roce 1929. Předlohou byly mj. historické fotografie rozhledny. Pouze plůtek ohraničující vyhlídkovou plošinu je s mezerami, aby profukující vítr odradil případné nedisciplinované návštěvníky před přespáváním a rozděláváním ohně nahoře na plošině. Byla zde také instalována **informační tabule o historii rozhledny v češtině a němčině. Slavnostní znovuoctvení rozhledny proběhlo v neděli 28. června 2009** za značného zájmu široké veřejnosti. Nyní je rozhledna volně přístupná.

K vrcholu Jeřabiny vede z jihu asi 100 m dlouhá odbočka od rozcestí, kde končí červeně a žlutě značená turistická stezka. U odbočky žluté značky se dá zaparkovat. Kromě značených cest lze k přístupu na vrchol

použít zkratku - neznačenou pěšinu přímo od silnice (vzdálenost asi 300 m). Tudy se dá také v současné době nejsnáze přijet na kole, protože v souvislosti s do-

pravou materiálu na rekonstrukci rozhledny je tato cesta rozšířená a projetá.

hláska = strážní věž, původně součást opevnění u hradů a měst

1.4.3 JEZERO MOST

Klíčová hesla: jezero, lom Ležáky, Most

Jezero se bude nacházet mezi městem Most, areálem chemických závodů v Záluží u Mostu a obcí Braňany, přímo pod kopcem Hněvín na místě starého města Most, které bylo zbořeno v 70. letech 20. století a na jehož místě vznikl hnědouhelný lom Ležáky.

Do zbytkové jámy lomu Ležáky nedaleko Mostu začala proudit voda z přivaděče řeky Ohře 24. října 2008. V jezero, jež bude součástí rekreační zóny, se lom promění nejpozději do čtyř let.

Začátek napouštění jezera Most
(Zdroj: Asistenční centrum, a.s.)

Kohinoor a vlastní povodí jezera. Napouštění bude dokončeno v roce 2011.

Vznikne zde **rekreační zóna s přístavem pro lodě a cyklostezkami**. Rekultivační práce by měly být ukončeny až v roce 2018. **Jezero Most s rozlohou přes 300 hektarů pojme asi 70 milionů krychlových metrů vody, hluboké bude až 75 metrů.**

Plány na rekultivaci hnědouhelných lomů, které se mají po vyčerpání zásob uhlí zatopit, počítají v Ústeckém kraji po roce 2035 s celkem šesti novými velkými jezery o rozloze zhruba 3859 hektarů.

Pro zájemce, kteří chtějí sledovat napouštění budoucího jezera Most, vybudovalo město se státním podnikem Palivový kombinát Ústí naučnou stezku. **Stezka s informačními cedulemi kopíruje přístupovou cestu k jezeru.**

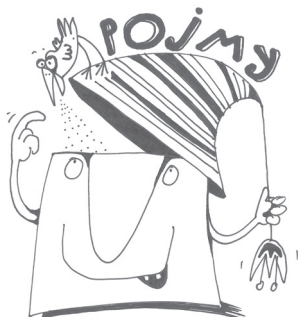
Rozměry

rozloha	311 ha
délka	2,5 km
šířka	1,5 km
objem	68,9 mil. m ³
max. hloubka	75 m
nadm. výška	199 m

Původně se z ekonomických důvodů počítalo s využitím vody z řeky Bíliny, která teče v těsné blízkosti. Dalším zdrojem mohly být důlní vody z hlubinného dolu Kohinoor. Kvalita vody v Bílině však neodpovídá požadavkům na rekreační využití budoucího jezera. **Zdrojem vody jsou dálkové přivaděče z 20 až 25 km vzdálené přehrady Nechranice** ležící na řece Ohři, dále důlní voda z 5 km vzdáleného hlubinného dolu

bahnem brodit jen se speciálním povolením, má vyrůst arboretum. Až voda vystoupá z nehlubšího místa lomu o sedmdesát metrů, mají se podle projektu na hladině prohánět plachetnice. Na březích mají vzniknout spor-

toviště, o kousek dál pak nová mostecká čtvrť s vilkami a v místě zbouraného starého Mostu bude kruš-
nohorský legoland - **zmenšenina historického města.**

legoland = řetězec zábavních parků, mj. se sbírkou zmenšených modelů významných budov

1.4.4 LÁZNĚ KYSELKA

Klíčová hesla: léčivé prameny, lázně, Bílina

Lázně Kyselka leží jižně od města Bíliny. Obklopuje je rozsáhlý krajinářský park přecházející do dubin masivu Kaňkova, který odděluje údolí řeky Bíliny od zdevastovaného prostoru uhelného velkolomu.

Na protějším břehu dominuje skalnatá hora Bořeň. **Léčivý pramen** vyvěrá nad levým břehem říčky Bělé (od r. 1945 Bíliny) a jeho léčivých účinků se začalo využívat již v **16. století**, kdy již stály v dnešním parku na Kyselce lázeňské budovy a v tamní hrnčírně se plnila minerální voda do hliněných džbánek, které byly zalévány voskem, baleny do beden a rozesílány do širokého okolí.

V roce 1710 odkoupila prameny léčivé vody od města **kněžna Eleonora Lobkovicová**. V 18. století byly již postavené lázeňské budovy a stáčírna minerální vody označeny lobkovicovým erbem. Pití bílinské kyselky smíchané s mlékem nebo vínem doporučoval i drážďanský lékař Schwenken. O proslulosti bílinské kyselky v té době svědčí i ekonomické ukazatele. Nájemce bílinského pramene Georg Schwab začal rozesílat zájemcům kyselku v keramických džbáncích a později v láhvích. Pro velký zájem produkce džbánek s kyselkou stoupala a **v roce 1786 bylo již z Kyselky vyexpedováno na 40 000 džbánek.**

Lázně byly během třicetileté války zničeny, ale postupně byly obnovovány. Nejvíce se o rozkvet lázní Kyselka zasloužil geolog a balneolog, později lobkovicový lékař, Franz Ambros Reuss (1761 - 1830). Lázně zpopularizoval i za hranicemi země svou knihou Přírodopis bí-

linské kyselky. V započaté práci pokračoval i jeho syn August Emmanuel von Reuss (1811 - 1873), který působil v letech 1834 - 1849 v Bílině jako lázeňský lékař.

Roku 1782 vznikaly dodnes dochované budovy – **rotunda nad pramenem a inhalatorium**. Bílinské lázně se dále rozrůstaly i v 19. století. Svou krásou a proslulostí lákaly k návštěvě i známé osobnosti. V letech 1810 - 1813 zavítal do Bíliny básník **J. W. Goethe**, v roce 1812 i s **Beethovenem**. Ve čtyřicátých letech navštívil Bílinu **Karel Havlíček Borovský**.

V roce 1855 byl založen krásný **lázeňský park**, v letech 1875 - 1900 byly postaveny nový lázeňský dům, komfortně vybavený inhalatorium a empírovou kolonádou, a stáčírna. Obě budovy jsou dílem architekta Sablicka. Proslulá lesní kavárna, vybudovaná z dřevěného pavilonu ve švýcarském stylu, byla do lázeňského parku přenesena ze zemské jubilejní výstavy v Praze 1891. V tomto pavilonu byly na výstavě propagovány lobkovicé podniky.

V rukou Lobkoviců lázně vzkvétaly – prodávala se **bílinská kyselka**, ale i **bílinské pastilky**. Téměř polovina produkce minerální vody se vyvážela do Německa. Změny přinesly až obě světové války. Za 1. světové války byl v lázních v Kyselce zřízen vojenský lazaret.

Meziválečné období je charakteristické hospodářskou krizí, která se nevyhnula ani Bílině. Podnikatelé viděli možnost zmírnění krize v oživení turistického ruchu. Lázně Kyselka s rozsáhlým parkem, vzácná květena hory Bořeň a České středohoří zatím nedotčené těžbou uhlí byly příslibem rozvoje turistiky. Lázně Kyselka navíc skýtaly možnost koupání v **moderním koupališti s bazénem a restaurací**, sportovní vyžití nabízel nový **sportovní stadion**.

V roce 1938 byla na majetek Lobkoviců, ke kterému patřily i lázně Kyselka, pivovar a zámek v Bílině, uvalena **nucená správa**. Ani v době okupace však lázeňská činnost na Kyselce nezanikla. Němci měli v plánu z lázní Kyselka udělat přední sudetské lázně. Lázně přežily II. sv. válku a i po válce se zde léčila **onemocnění dýchacího ústrojí a žaludeční a žlučnické obtíže**.

Roku 1948 byly lázně zestátněny a začaly sloužit i kulturním účelům. Politické strany pořádaly v lázeňském parku lidové veselice a slavnosti, koncertovalo zde Bílinské klavírní a smyčcové kvarteto, svá vystoupení zde předváděl pěvecký a hudební spolek Smetana.

V roce 1953 byly lázně přejmenovány podle toho roku odhaleného pomníku Julia Fučíka na **Lázeňskou léčebnu Julia Fučíka**. Stáčírna minerální vody se stala součástí podniku Čsl. státní zřídla Bílina. V polovině 60. let se zde stáčelo na **10 miliónů litrů minerálky**. Vzhledem ke zhoršujícímu se životnímu prostředí, způsobenému stále rozsáhlejší povrchovou těžbou uhlí, musely lázně změnit svou činnost. Od roku 1964 se zde léčila pouze onemocněním zažívacího ústrojí, především stavy po operacích žaludku, dvanácterníku a střev, onemocnění žlučníku a slinivky břišní.

Lázeňský park postupně ztrácel svou krásu, velmi zpustlý a zanedbaný jej převzalo v roce 1968 do péče město. Město využívalo park ke konání kulturních akcí. V **letním kině na Kyselce** probíhaly filmové festivaly a v parku se opět pořádaly tradiční lázeňské koncerty. V 70. a 80. letech prošly lázeňské budovy velkými opravami.

O činnosti lázní Kyselka v neutěšené době rozrůstání povrchových dolů na počátku 80. let 20. století PhDr. K. Kocourková píše: „V době, kdy bylo město zahlceno exhalacemi z povrchových dolů, ledvické elektrárny a dalších vzdálenějších zdrojů na Mostecku, byl Bílině v říjnu 1970 přiznán **statut lázeňského města**. Na choroby trávicího traktu se ročně v lázních v Kyselce

léčilo až 3 000 pacientů. Lázně zaváděly do léčby nové progresivní metody jako např. **akupunkturu**. Od roku 1973 byla každoročně lázeňská sezóna zahajována koncertem na bílinském zámku, recitály populárních zpěváků v přírodním amfiteátru na Kyselce a sportovními soutěžemi. Byl upraven lázeňský park a obnovena lesní kavárna. Vedení lázní pořádalo pro lázeňské hosty zábavné večery, přednášky a koncerty. Lázeňský statut se však dařilo těžko splňovat. Již tak špatné životní prostředí zhoršovaly stavební práce na železniční trati v bezprostřední blízkosti lázní, které hlukem a prašností kazily lázeňským hostům dojem z pobytu v Kyselce“.

Po roce 1990 byl Lobkovicům vrácen jejich majetek, lázně Kyselka k němu samozřejmě patřily také. Lobkovicové ale svůj majetek velmi rychle prodali zpět městu Bílina. Lázně získalo město později. Lobkovicové je prodali pražské společnosti Felicitas s r.o. Tato společnost z důvodu nízkého zájmu o lázeňskou léčbu celý areál i s parkem uzavřela a znemožnila přístup veřejnosti. Teprve v roce 1998 odkoupilo celý areál lázní město Bílina, upravilo a zpřístupnilo opět lázeňský park veřejnosti. Dále bylo otevřeno i letní kino a lesní kavárna zvaná „Kafáč“. V roce 2001 se v lázeňském parku konal závod tělesně postižených **Běh Terryho Foxe**.

Město Bílina se od získání lázeňského komplexu stále snaží najít partnera, který by dokázal uvést lázeňský komplex opět do provozu, ale tento úkol se zatím nepodařilo splnit. Otázky využití bývalých lázní v Kyselce a bývalého lobkovického pivovaru patří k největším problémům současné Bíliny. Hlavní otázkou jsou finance. Náklady na rekonstrukci lázní v Kyselce byly původně vyčísleny na 80 až 100 miliónů korun, ale během deseti let vzrostly až na půl miliardy korun. Město se snaží najít vhodného partnera pro provozování lázeňské péče, využít dotace z fondů Evropské unie, ale stále bezvysledně. Bílině hrozilo, že přijde o statut lázeňského města.

V roce 2008 svítla konečně naděje – město založilo obecně prospěšnou společnost Bílinské lázně o.p.s. a pronajala lázně společnosti Via Vitae, která chtěla v Kyselce obnovit lázeňskou činnost spolu s wellness a bussines pobyty, estetickou chirurgií a stomatologií. Vše opět ztroskotalo na financích. Společnost nezískala potřebnou dotaci z evropských fondů a obnovení lázní bylo znovu odloženo. V současné době je z prostředků města udržován **lázeňský park**. Aby mohl sloužit veřejnosti, obnovuje město jeho vzhled a udržuje cesty.

inhalatorium = místnost (budova)
pro inhalace, léčbu dýchacích cest
a hlasivek

1.4.5 NAUČNÁ STEZKA RESSL

Klíčová hesla: vrch Ressler, ekosystém, les, naučná stezka

Vrch Ressler u Mostu je vzhledem ke své poloze a vybudovaným cestám, včetně naučné stezky s vysvětlujícími tabulemi, vhodný pro krátkodobou příměstskou rekreaci. Má charakter parku, který zvýrazňuje výsadba mnoha druhů listnáčů i jehličnanů. Trasa naučné stezky je vzhledem k rozmanitosti dřevin jakousi učebnou dendrologie (nauka o dřevinách) pod širým nebem.

K názvu vrchu je třeba dodat, že za posledních 70 let bylo jeho jméno psáno v různých obměnách nebo že jeho vrcholy (413 m, 393 m) měly různá pojmenování. Tak se na mapách, v literatuře nebo jiných starších písemnostech můžeme setkat s názvy Ressler, Resl, Ressel, Rössel, Rösel, Rýzl, Ryzel, Koňský vrch, popřípadě místo přehlasovaného písmena o (ö) byla používána dvojhlaska oe.

Naučná stezka je popsána v průvodci, který je k dispozici na Odboru životního prostředí a mimořádných událostí Magistrátu města Mostu.

1. zastávka: geologicko-geografická charakteristika vrchu a okolí

Podle historických map a letitých turistických průvodců ležel vrch Ressler na jihozápadním okraji města, kterému dnes říkáme starý Most. Koncem sedmdesátých let zmizel starý Most z povrchu zemského, a tím se Ressler ocitl na západním, či spíše severozápadním okraji nově postaveného města. Jeho **nadmořská výška je 413 m** a leží na jedné tektonické linii s dalšími vrchy, které tvoří výrazné dominanty krajiny zdejší části Mostecké pánve. Jsou to: **Široký vrch, Hněvín, Špičák, Zlatník, Želenický vrch a Bořeň**. Všechny uvedené vrchy jsou **vulkanického původu a jsou tvořeny znělcem** (fonolitem – zde se jedná konkrétně o sodalitický fonolit), tedy horninou, která je využívána v současnosti při stavbě silnic a jako stavební kámen. Původně (od

r. 1927) se zdejší znělec používal pouze ve sklářství jako surovina pro výrobu obalového skla, později také jako náhrada za živce v keramickém průmyslu.

I když znělec z kopců v okolí Mostu pocházejí z mladších třetihor, jejich stáří se z pohledu lidského vnímání času značně liší. U následujících vrchů byl věk hornin zkoumán radiometrickou metodou ve významných vědeckých institucích s těmito výsledky (při toleranci $\pm 2,5$ mil. let): Hněvín 27,5 mil. let, Špičák 35 mil. let, Želenický vrch 33 mil. let. Třetihorní jsou také sedimentární horniny v okolí Ressleru. Nejznámější z nich je hnědé uhlí s jílovitými sedimenty v nadloží i podloží sloje. V nadloží sloje byly zjištěny také čtvrtohorní usazené horniny, hlavně písky, spraše, sprašové hlíny.

2. zastávka: ekosystém les

Co je ekosystém?

Ekologický systém (ekosystém) je soubor všech organismů a neživého prostředí na daném prostoru, kde na sebe vzájemně působí. Ekosystémy lze třídit různým způsobem. Jako výhodné se jeví členění na základě rostlinné složky, protože poznání o vazbách rostlinných společenstev na prostředí je mnohem dále, než je tomu v živočišné ekologii, kde jsou vzájemné vztahy mnohem složitější a z toho důvodu méně prozkoumané.

Druhá skladba dřevin

V nadmořské výšce, v jaké se nachází vrch Ressler, se v našich zeměpisných šířkách vytvářely jako přirozené

lesní ekosystémy **teplomilné doubravy a dubohabrové háje**. Dubové lesy byly ale v minulých stoletích mýceny, hlavně na palivové dřevo. Z produkčních důvodů byly nahrazovány rychleji rostoucími nepůvodními dřevinami. V nižších polohách byla vysazována často borovice černá, a to i na Ressleru. Její opadané jehličky negativně ovlivňuje podrost, protože kyselá hrabanka neumožňuje růst mnoha rostlin, tedy ani návrat dubů na původní stanoviště. Dalšími nepůvodními dřevinami, zde pěstovanými pro dřevní hmotu, jsou borovice vejmutovka a modřín opadavý. Velice nevhodnou dřevinou pro pěstování lesa je trnovník akát, neboť vylučuje do půdy látky zvané fytoncidy, které jsou jedovaté pro většinu rostlin, a proto podrost v akátových porostech chybí nebo je velice redukován. Zdejší les lze tedy v jeho současné podobě zařadit do ekosystémů pěstovaných kulturních lesů. Z bohaté mozaiky druhů jmenujme dřeviny, se kterými se setkáme mimo monokulturu borovice ve vrcholové části nebo na úpatí Ressleru. Kromě již zmíněných druhů to jsou: dub zimní, habr obecný, buk lesní, líska obecná, javor klen, javor mléč, jasan ztepilý, bříza bělokorá, lípa srdčitá i další velkolisté druhy, třesň ptačí, topol černý, topol osika, olše lepkavá, několik druhů vrb, jeřáb ptačí, jírovec maďal, smrk ztepilý, smrk pichlavý, bez černý, svída krvavá, růže, hloh, pámelník a další.

Význam lesa pro obyvatele Mostu

Nejnámější funkcí lesa je produkce kyslíku. V průmyslové krajině, kde je zvýšená prašnost, na Mostecku navíc násobená prachem z povrchových dolů a výsypek, zachycuje les ze vzduchu jeho značnou část. Les tlumí hluk a vytváří oázu klidu pro příměstskou rekreaci, kterou mohou obyvatelé města i okolních obcí využít pro odpolední procházky i výlety o víkendech nebo státních svátcích, tedy pro krátkodobé zotavení. K tomu napomáhají atrakce pro děti, zhotovené v blízkosti rybníčka. Mnoho Mostečanů zde v příhodných obdobích roku houbaří, sportuje nebo se jen prochází.

3. zastávka: lesní zvířena

Les slouží jako životní prostředí mnoha živočichům, kteří zde nacházejí úkryt, zdroj potravy, vhodné podmínky pro hnízdění, příznivé mikroklima oproti otevřené krajině (vyšší vlhkost a nižší teplota vzduchu za letních dnů) nebo ochranu před osluněním, což je rozhodujícím faktorem pro stínomilné druhy lesních členovců nebo měkkýšů. Některé druhy jsou dokonale přizpůsobeny tomuto prostředí, pro jiné je les útočištěm pro přežití, neboť byly vytlačeny činností člověka ze svého přírodního prostředí ve volné krajině.

Pro les jsou charakteristická **čtyři vegetační patra** (nemusí být ale vždy všechna vyvinuta). Jsou to: přízemní (mechové), bylinné, keřové a stromové. Zvířena jednotlivých pater se od sebe vzájemně výrazně liší, i když některé druhy využívají ke svému životu více pater.

V nejnižších vegetačních patrech lesa žijí drobní savci, hlavně hmyzožravci a hlodavci, z bezobratlých najdeme na vegetaci a půdním povrchu různé druhy pavoukovic, stonožek, mnohonožek i hmyzu. Zvláště po dešti můžeme pozorovat žížaly, plže a míže.

V korunách stromů hnízdí ptáci, z dravců např. káně lesní, ještěb lesní, krahujec obecný, ze sov je zde zastoupen puštk obecný, kalous ušatý a byl tu zaznamenán i výskyt výra velkého. Na kmenech stromů můžeme pozorovat brhlíka lesního, strakapouda velkého a občas uslyšíme charakteristický hlas kukačky obecné.

4. zastávka: přírodní amfiteátr

V roce 1957 se začalo s výstavbou přírodního amfiteátru pro 10 až 12 tisíc sedících diváků. Byla to největší přírodní scéna v Ústeckém kraji a počítala i s návštěvou diváků z okolních obcí. Do provozu byl uveden 1. 5. 1958 při lidové veselici. Toto zařízení sloužilo jako letní kino a letní divadelní scéna. V polovině šedesátých let minulého století byl amfiteátr již ve špatném stavu a rekonstrukce se zdála příliš nákladná, navíc místo bylo vzdáleno od centra Mostu a přístupové komunikace byly nedostatečné. Z těchto důvodů bylo od přestavby upuštěno.

5. zastávka: vodní ekosystém - vegetace

Téměř na vrcholu Ressleru se nalézá malý zarůstající rybníček s vegetací vázanou na stojaté vody. Nepřehlédnutelnou rostlinou zdejšího vodního ekosystému je na hladině plovoucí rdest vzplývavý nebo leknín bílý a pod hladinou pak hojný růžkatec ponořený, který náleží k tzv. submersní (ponořené) vegetaci. Při březích jsou porosty orobince, rákosu obecného, roste zde zevar vzpřímený, žabník jitrocelový. Na hladině jsou vidět droboučké lístky plovoucího okřehku menšího.

Ressler – rybníček
(zdroj: Mgr. J. Táborská)

6. zastávka: vodní ekosystém - obratlovci

Někteří živočichové, jako např. ryby, stráví celý svůj život ve vodním prostředí, pro jiné je voda nezbytná jen v některé vývojové fázi. Většina ptáků a savců se na vodní hladině nebo při březích zdržuje jen příležitostně, např. při hnízdění, napájení nebo vyhledávání potravy.

Z obojživelníků v rybníčku žije a rozmnožuje se kuňka obecná, skokan ostronosý a skřehotavý, ropucha obecná a čolek obecný. Zatímco čolci a pulci žab jsou úzce vázáni na vodní prostředí, dospělé žáby mohou vodu na kratší i delší dobu opouštět. Nejdéle mimo rybníček zůstávají ropuchy. Můžeme se s nimi setkat i dále od vody, ale přesto vyžadují vlhčí prostředí. Na břehu nebo na hladině můžeme kromě obojživelníků spatřit užovku obojkovou, která zde vyhledává potravu. Jak užovka, tak všichni uvedení obojživelníci jsou chráněni zákonem o ochraně přírody a krajiny č. 114/1992 a jsou vyjmenováni v příloze č. III vyhlášky ministerstva životního prostředí ČR č. 395/1992 Sb. Ze zákona vyplývá, že tyto živočichy nelze rušit, chytat, zraňovat nebo usmrcovat a že chráněna jsou i všechna jejich vývojová stadia a jimi užívaná sídla.

7. zastávka: vodní ekosystém – bezobratlí

Rybníček s vodními rostlinami je osídlen množstvím bezobratlých živočichů, z nichž nejhojnější je vodní hmyz. Ten tady nachází příznivé potravní podmínky. Jsou zde druhy živící se rostlinnou potravou, např. řasami, ale i dravé druhy, jako jsou potápníci, ploštice nebo vážky. Larvální stadia jmenovaných predátorů se zdržují na dně nádrže, kde čekají na svou kořist, přitom kyslík nutný k dýchání přijímají žábrami z vody, dospělci ale již dýchají vzdušný kyslík a jejich další život se velice odlišuje. Vážky se kuklí na rostlinách a líhnou se nad hladinou, proto můžeme často nalézt jejich průsvitnou svlečenou pokožku, kterou zanechávají např. na stéblech rákosu. Z řádu vážek bylo v blízkém okolí zjištěno šídlo modré, které zalétá i dál od vody a dokáže lovit kořist ve vzduchu. Draví vodní brouci z čeledi potápníkovitých jsou rovněž schopni letu a tímto způsobem se šíří na nová stanoviště, ale jejich život se odehrává většinou pod hladinou, kde aktivně loví kořist, často větší než jsou sami. Čas od času musí potápník nabrat zásobu vzduchu nad hladinou a to je okamžik, kdy ho můžeme na krátkou chvíli spatřit. Z větších druhů se zde objevuje potápník vroubený nebo menší potápník rýhovaný. Na hladině se dají za slunečných dnů pozorovat i po delší dobu drobní vírníci. Jsou to lesklí, černě zbarvení broučci člunkovitěho těla, kteří se na vodě dokážou velmi rychle pohybovat. Podobně se po povrchové vrstvě vody pohybuje také

dlouhonohá ploštice bruslařka. Větší vodní ploštice, jako bodule nebo znakoplavky, žijí podobným způsobem života jako brouci potápníci. Loví ve vodě a jsou stejně dobrými plavci. Naopak pomalu se pohybující, plochá, hnědě zbarvená ploštice splešťule blátivá přebývá na mělčinách zahrabána v bahně nebo rostlinných zbytcích, kde čeká na kořist. Pro své mimikry připomíná suchý list, je lehce přehlédnutelná, i když je v rybníčku dosti hojná. Stejně tak jsou zde na vodním prostředí závislé larvy jepic a komárů.

8. zastávka: selský statek

Původní selský statek, dnes restaurace a vinárna, nabízí i ubytování. Na dvoře statku je možné zahlédnout chovaná domácí zvířata.

9. zastávka: houby a půdní zvířena lesa

Každý návštěvník lesa si všimne, že rostliny rostoucí na lesní půdě se velice liší od nelesních rostlin, stačí, když začne s houbařením. Houby, které jsou navíc vázány mykorrhizou na určité dřeviny rostoucí v lese, nenajdeme zcela jistě na loukách a pastvinách. Spektrum druhů hub je na Resslu bohaté také díky pestrosti dřevin. Rostou zde hřibovité houby, hřib, suchohřib, křemenáč, kozák, klouzek, hojná je tu jedlá muchomůrka růžovka zvaná též masák, václavka obecná, roste zde bedla červenající, hadovka smrdutá, řada holubinek, ryzce a značné množství dalších jedlých i nejedlých hub. Při bližším zkoumání spatříme na pařezech a zbytcích padlých kmenů jednobuněčné organismy shlukující se do mnohobuněčných plasmodií. Vytvářejí tak nápadné barevné povlaky. Jsou to hlenky.

V půdě a hrabance listnatých porostů najdeme půdní zvířenu, která se živí rostlinnými zbytky, opadanými listy a jehlicemi, a tak vzniká úrodný humus. K půdní zvířence patří např. žížaly, měkkýši, chvostokoci, stonožky, mnohonožky, z brouků pak střevlíkovití, drabčíkovití, vrubounovití, hrobaříci nebo mrchožrouti. Běžný je střevlík kožitý a zahradní, střevlíček černý a obecný, drabčík císařský, chrobák lesní, hrobařík obecný a mrchožrout obecný. K půdní zvířence řadíme i mravence, kterých je mnoho druhů, na Resslu můžeme spatřit kupovitá hnízda chráněného mravence lesního.

10. zastávka: zvířena lesů a lesních okrajů

Savci mohou rychle měnit stanoviště svého pobytu, ale někteří upřednostňují život v lese. Nočním zvířetem je jezevec lesní, proto ho ve dne nespatriíme, stejně jako lišku obecnou. V lesním prostředí žije také srnec obecný, který původně obýval otevřenou krajinu, obdobně jako zajíc polní. Okraje lesů vyhledává lasice hranostaj, kuna

skalní nebo mnohem vzácnější kuna lesní. Běžná je i verka obecná, ježek obecný nebo krtek obecný.

Na okrajích lesů lze pozorovat větší množství druhů než v samotném lese nebo v sousední volné krajině. Hojnými druhy jsou zde sýkora koňadra i modřinka, ale dá se tu spatřit i mlynařík nebo sýkora babka, straka obecná, dlask tlustozobý, kos černý, strnad obecný, pěnkava obecná, ťuhýk obecný, pěnice hnědokřídla, pokřovník a černohlavá, objevuje se tady poštolka obecná nebo pěvuška modrá, v noci občas můžeme slyšet slavíka. Z hmyzu běžně spatříme na květech planě rostoucích růží zlatohlávky zlaté, včely nebo různé druhy vos i malých vosiček a motýlů.

11. zastávka: památné stromy

Přestože na trase naučné stezky se nenachází žádný památný strom, je panel na jedenácté zastávce věnován několika nejznámějším památným stromům v širším regionu.

12. zastávka: těžba hnědého uhlí na Mostecku

Na Mostecku se dobývalo hnědé uhlí s jistotou již v 18. století, ale zmínky o uhelném hornictví na Duchcovsku pocházejí již z počátku patnáctého století. **V 19. století, po ukončení napoleonských válek (1803 až 1815), zaznamenala těžba uhlí značný vzestup,** na němž se podílel i rozvoj dopravy. V té době převládalo hlubinné hornictví, ale začalo se těžit i povrchově. Tento způsob ve 20. století naprosto převládl a změnil krajinu celé Mostecké pánve od Ústí nad Labem po Kadaň a Klášterec.

13. zastávka: rekultivace na Mostecku

Po vytěžení uhlí povrchovým způsobem zůstávají v krajině rozsáhlé zbytkové jámy dolů a výsypky hlutišiny, které je nutno rekultivovat, aby tyto plochy nezůstaly ladem a bylo je možno smysluplně využívat. Rekultivace jsou tedy obnovou krajiny.

Na výsypkách v okolí Mostu byly prováděny převážně lesnické a zemědělské rekultivace, takže byly založeny nové lesní porosty a parky, sady a pole. V poslední době získávají na důležitosti ještě vodohospodářské rekultivace. Je totiž výhodné touto formou využít zbytkové jámy povrchových dolů a na jejich místě vytvořit rozsáhlá multifunkční jezera. Podstatným problémem jsou ale dostatečně vydatné vodní zdroje, které v okolí Mostu chybějí, takže je nutno vystavět přivaděče schopné dopravit vodu na značné vzdálenosti. V nedávné době došlo k realizaci vodohospodářské rekultivace pod Resslem, kde vznikla v sousedství Souše vodní nádrž Matylda. Ale již několik let předtím byla vytvořena na opačné straně Mostu nádrž Benedikt, která byla naplněna pitnou vodou z vodovodního řádu. V současnosti se započalo na dole Ležáky s pracemi na zatopení lomu Most, kde bude vytvořena rozsáhlá vodní nádrž, nazývaná jezero Most. Rekultivace výsypků a okolí bývalých povrchových dolů sledovaly i jiné cíle, jejich plochy byly využity ke stavbě sportovišť, jako je hipodrom a autodrom nebo letiště.

amfiteátr = oválný nebo polokruhový prostor, sloužící ke konání koncertů a divadelních představení

sodalitický fonolit = znělec s částicemi sodalitu (minerál tvořící růžové až modré krystaly)

radiometrická metoda = metoda zjišťování stáří pomocí měření poločasu rozpadu látek

1.4.6 OSECKÁ NAUČNÁ STEZKA

Klíčová hesla: naučná stezka, klášter

Naučná stezka začíná psát svoji historii v 80. letech minulého století. Zásahu na tom mají dobrovolní pracovníci ochrany přírody Teplicka a členové Horské služby z Bouřňáku. Na začátku 90. let byla stezka kompletně obnovena členy základní organizace Českého svazu ochránců přírody z Oseka. V roce 2005 díky podpoře a dotačním prostředkům z Ústeckého kraje se obnovuje Přírodní okruh a začíná se budovat druhá část – Městský okruh. Garantem se stává Město Osek.

Přírodní okruh

délka okruhu	8 km
převýšení	260 m
Nejnižší položené místo:	Osecký klášter – 320 m n. m.
Nejvýše položené místo:	Vrása – 580 m n. m.
Nejvhodnější období	květen – říjen
Počet zastávek	13
Doporučení	vhodná pevná turistická obuv, dobré vybavení do přírody
Velký okruh	P1 až P13, určen pro zdatné turisty
Malý okruh	P1 až P7 + P12 a P13 s ukončením za Krásnou vyhlídkou, vhodné pro rodiče s malými dětmi

P1 Osecký klášter

Osecký klášter cisterciáků byl založen roku 1196. Klášter je národní kulturní památkou. V kapitulní síni se nacházejí jedny z nejstarších gotických prostor v ČR. Kostel má základy románské trojlodní baziliky. Chrám o celkové délce 76 m patřil ve své době k **největším řadovým stavbám v Čechách**. V barokní době se stal Osek jedním z nejvýznamnějších klášterů v Čechách. Součástí kláštera byla klášterní lékárna, rozsáhlé knihovny, archiv, skriptorium, muzejní sbírky, velká obrazárna, kabinet minerálů, a dokonce i **vlastní observatoř**.

Od roku 1950 sloužily budovy kláštera jako internační středisko pro kněze a potom až do roku 1990 pro řeholnice různých řádů. Cisterciáci se vrátili do kláštera v roce 1991.

Budova kostela je opravována v rámci Programu ochrany architektonického dědictví. Poškozená malba, fresky a varhany čekají na svého sponzora. Silně devastovány byly v minulosti barokní zahrady, včetně cenného cisterciáckého vodního systému. **Projekty**

záchrany připravují studenti z Berlína a z Lednice. V roce 1996 byl otevřen nově zrekonstruovaný vstupní areál pro návštěvníky.

Klášteřem provádí zaměstnanci ITC Osek.

P2 Manufaktury v Oseku

V roce 1697 založil opat **Benedikt Littwerig** jednu z nejstarších textilních manufaktur v českých zemích. V budově se nacházelo 15 punčochářských stavů. V letech 1722 – 1732 vzrostl počet zaměstnanců z 300 na 450 lidí. Pracovaly dvě manufaktury, punčochářská a soukenářská. V roce 1752 byla výroba zastavena.

P2a Prameniště

Cisterciáci velmi citlivě přistupovali ke krajině. Unikátní vodní systém má dvě prameniště. Součástí systému je i vodojem a unikátně řešené zářezy pod povrchem terénu.

P2b Krušnohorská železnice

Roku 1884 dokončila Pražsko – duchcovská společnost výstavbu železniční tratě Most – Dubí – Moldava v Krušných horách. Podnětem bylo vybudování železniční tratě, po které by bylo možno dopravovat uhlí do sousedního Saska. V roce 1998 byla trať prohlášena za **kulturní památku**. V budově oseckého nádraží je dochován mechanický ovládací panel návštěvnické z roku 1940.

P3 Pokusná plocha ochrany lesních mravenců

Již od 20. let minulého století probíhaly pokusy s aktivní ochranou lesa. Pět hnízd mravenců na jednom hektaru zajistí přirozenou ochranu lesa. V Dubině se nachází několik druhů mravenců.

P4 Salesiova výšina

Salesius Krügener, opat oseckého kláštera a velký milovník přírody, zanechal své jméno dnes státem chráněnému přírodnímu výtvaru, který patří ke geologickým zvláštnostem okolí.

P5 Krušnohorský zlom

Na tomto zastavení je vidět charakteristický úsek morfologického vývoje jižního svahu Krušných hor v prostoru mezi Stropníkem a Bouřňákem. Mohutná rulová stěna má sklon 60 – 70 stupňů. Ke zlomu došlo v období prvohor. Krušnohorské krystalinikum, považované za samostatnou geologickou jednotku v jádře Českého masívu, vznikalo následkem dlouhodobé tektonické a tepelné aktivity vycházející z hlubších částí zemského pláště.

P6 Dolování na stříbrnosných žilách

Začátek dolování **stříbrnosných rud** v okolí Oseka se datuje počátkem 14. století. V druhé polovině 16. století dosáhlo dolování nejvyššího rozmachu. Koncem 19. století byla činnost ukončena.

P6a Spirálový lom na kámen

Lomové dobývání kamene od pradávna patřilo k rozšířeným činnostem člověka v Krušných horách. Malý spirálový lom na trase naučné stezky dosahuje značného stáří. Možná podrobnější geologický průzkum by prozradil více o stáří a využití vytěžené suroviny.

P7 Krásná vyhlídka

Areál Krásné vyhlídky je od nepaměti vyhledáván turisty. Při pohledu do krajiny můžeme sledovat krásné **panorama Českého středohoří** s dominantní Milešovkou a siluety okolních měst.

P7a Krušnohorské bučiny

Zalesněné svahy Krušných hor vynikají značným rozptěním vegetačních stupňů, od bukodubového až po smrkový. Dnešní podobu krušnohorských lesů z velké části ovlivnili lidé. Buk zde přetrvává a patří mezi původní dřeviny.

P8 Zimoviště netopýrů

Netopýři jsou jedni z našich nejmenších savců. Své úkryty nacházejí v dutých stromech a v opuštěných lomech. Mezi Mikulovem a Loučnou se nachází stará důlní díla, ve kterých našli netopýři svá útočiště. **V roce 1979 bylo vytvořené zimoviště netopýrů.** V něm najdeme tyto obyvatele: netopýra velkého, netopýra ušatého, netopýra dlouhouchého a netopýra vodního. V minulosti se zde objevoval i netopýr Brandtův, netopýr severní nebo netopýr tmavý.

P9 Vrása

Skalní blok je tvořen téměř svislou stěnou o výšce 8 metrů a šířce asi 25 metrů. V povrchu krystalické břidlice se jasně rýsuje struktura ležaté vrásky. Krystalické břidlice, zejména pak ruly, svory a zelené břidlice, patří mezi metamorfity – horniny vzniklé přeměnou – metamorfózou. Řadu podobných útvarů najdeme v okolí naučné stezky i v celých Krušných horách.

P10 Vlčí důl

Celé území slouží jako významné **útočiště pro mnoho chráněných živočichů**. Vhodné podmínky poskytují možnosti ideálního hnízdiště. Můžeme zde vidět datla černého, strakapouda velkého, žlunu šedou, sýčka, ka-louse, puštíka obecného, ale i výra velkého. Najdeme zde i dravce, káně lesní a jestřába. Ze savců je hojně zastoupen jelen, srnec a prase divoké. Ze šelem je to liška, jezevec, kuna lesní i lasička. Velmi zajímavý je i lesní podrost.

P11 Rýzmburk

Rýzmburk je nejstarší a nejmohutnější z gotických hradů Podkrušnohoří. V letech 1241 – 1250 hrad dostavil Boreš II. Důmyslný, trojitý obranný systém umožňoval velmi efektivní obranu hradu. Páni z Rýzmburka obývali hrad do roku 1398. Pak celý hrad prodali Hrabšicům. Posledními vládci byli Valdštejnové.

P12 Katastrofa na dole Nelson III.

Ve středu **3. ledna 1934 odpoledne došlo k velkému důlnímu neštěstí.** 142 horníků zde přišlo o život. 28. června byl důl opětovně otevřen a další 2 horníci přišli o život. Příčinu se nikdy nepodařilo objasnit. V roce 1935 byl odhalen pomník od sochaře Karla Pokorného. Památník byl v roce 1978 prohlášen za národní kulturní památku.

P13 Převíslý buk

Buk lesní převislé formy (*Fagus silvatica pendula*), který najdeme vedle autocampingu, **byl v roce 1993 vyhlášen za památný strom.**

Výška:	14 m
Obvod kmene:	370 cm

MĚSTSKÝ OKRUH

Délka okruhu: 5 km

Počet zastávek: 14

Doporučení: Návštěva stezky je spíše delší procházkou a není potřebné zvláštní turistické vybavení.

Veškeré potřebné informace poskytne Informační turistické centrum Osek nebo je lze najít na internetových stránkách www.osek.cz.

cisterciácký řád = mnišský řád založený roku 1098, ve kterém žijí mniši podle přísných zásad klášterního života hlásaných Benediktem z Nursie, navazující na benediktinskou tradici

skriptorium = klášterní písařská dílna, kde mniši opisovali knihy

1.4.7 OBLASTNÍ MUZEUM V MOSTĚ

Klíčová hesla: muzeum, přírodovědné sbírky, expozice

Stručná historie mosteckého muzea

Roku 1888 bylo v Mostě založeno Městské muzeum, které se na počátku své činnosti zaměřilo hlavně na dějiny, vlastivědu a folklór zdejšího německého obyvatelstva.

V roce 1928 vzniklo v Mostě z českého spolku Vlastimil (založen již v r. 1881) Podkrušnohorské muzeum. To převzalo sbírky, knihovnu i archiv spolku a orientovalo se především na dějiny a vlastivědu českého státu a českého obyvatelstva v Podkrušnohoří. Po obsazení pohraničí v roce 1938 bylo Podkrušnohorské muzeum zrušeno a jeho sbírky převedeny do německého Městského muzea v Mostě a částečně také do Duchcova. V roce 1944 byla část sbírek městského muzea převezena kvůli bombardování do sklepů zámku v Milešově, odkud se jich po osvobození většina vrátila zpět.

Roku 1964 došlo ke vzniku Okresního muzea v Mostě sloučením mosteckého a litvínovského městského muzea. O něco později (1967) bylo vytvořeno první specializované přírodovědné pracoviště umístěné do pobočky v Litvínově. Poté, co bylo v roce 1978 v důsledku důlní činnosti mostecké muzeum zbouráno, se dvakrát stěhovalo, až se jeho konečným sídlem stala budova někdejšího německého gymnázia a poválečné střední průmyslové školy v ulici Československé armády čp. 1360. Do tohoto areálu bylo v 90. letech přestěhováno také celé litvínovské přírodovědné pracoviště

se svými sbírkami i preparátorskou dílnou.

Vznik a vývoj přírodovědných sbírek

Doba přírodovědeckých sbírek není přesně datována, ale v depozitářích jsou uloženy preparáty brouků, pochází z přelomu 19. a 20. století. V dokumentech přírodovědného oddělení se zachovaly první záznamy o přijetí sbírek teprve z roku 1940. Mezi nimi je zápis o přijetí kolekce motýlů, kterou věnovala vdova po místním lékaři dr. V. Patzeltovi.

Po roce 1945 působil v městském muzeu jako ředitel J. Borovička, bývalý mostecký učitel, který se po okupaci vrátil ze středních Čech opět do Mostu. Zanechal v muzeu krabice s preparovanými brouky, které nashromáždil během své dlouholeté sběratelské činnosti. Po odvolání J. Borovičky se bohužel nenašel nikdo, kdo by na jeho snažení plynule navázal. **Značná část přírodnin byla těžce poškozena škůdci nebo naprosto zničena neodborným zacházením** (entomologické

a zoologické sbírky, herbáře) anebo znehodnocena ztrátou etiket s lokalitami (geologické sbírky), přičemž **minerály atraktivního vzhledu byly odcizeny**. Naštěstí nenápadný holotypus zkameněliny krunýře želvy *Trionyx pontanus* se zachoval a v současnosti je vystaven v geologické expozici muzea (viz dále).

Teprve po vzniku specializovaného přírodovědeckého oddělení Okresního muzea v Mostě, s pracovištěm v Litvínově (v r. 1967), došlo k obnovení péče o stávající sbírkový fond. Ten byl tvořen herbářem, entomologickými sbírkami, sbírkami obratlovců a také původní litvínovskou geologickou sbírkou nevelkého rozsahu. S přibývajícími pracovníky se rozvíjela i sběrná činnost a postupně se sbírky opět rozšiřovaly. Za zmínku stojí, že zbytek poničeného mosteckého sbírkového fondu geologie byl přestěhován z Mostu až po roce 1978.

Současný trend v práci přírodovědných muzeí

Hlavní úlohou muzeí je péče o stávající sbírky a jejich rozšiřování. U přírodovědně zaměřených pracovišť se tím rozumí ochrana uchovávaných přírodnin před poškozením nebo odcizením a jejich odborné zpracování. Přírodniny jsou opatřeny průvodní dokumentací, preparovány, determinovány a ukládány do sbírkových krabic a skříní a zároveň evidovány. Doplnění sbírek je zabezpečováno především terénní dokumentací, případně dalšími formami sbírkotvorné činnosti, jako jsou nákupy, výměny, dary a bezplatné převody přírodnin z různých vědeckých ústavů, které se nezabývají jejich trvalým uložením. Od jmenované základní funkce muzea se odvíjí jeho další činnost, především **vědecká práce ve sbírkách vykonávaná vlastními pracovníky i externími badateli nebo spolupráce se státními a samosprávnými orgány zabývajícími se ochranou přírody**. Z fondu zpracovaných sbírek jsou vytvářeny stálé expozice i krátkodobé výstavy.

Charakteristika muzejní expozice

I. Geologie

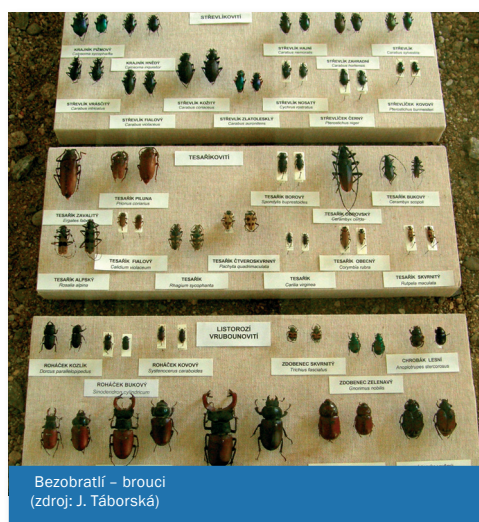
Geologická expozice je rozdělena do dvou částí. První, **Minerály a horniny Krušnohoří**, je zaměřena na nerostné bohatství Krušných hor. Jsou zde zachycena významnější rudná ložiska (Jáchymov, Měděnec, Hora Sv. Kateřiny, Krupka či Cínovec) s ukázkami minerálů a kdysi dobývaných rud. Vedle nástinu geologického vývoje Krušných hor a historie dobývání, jsou zde ukázky někdejšího vybavení horníků. Z hlediska geologických ér se mineralogicko-petrologická expozice věnuje období prekambria (prahory, starohory).

Druhá část, **Zavátá minulost Mostecká**, zachycuje geologickou historii Mostecká od mladších prvohor do současnosti. Vedle ilustračních fotografií a nákrešů jsou vystaveny typické horniny i minerály ze zastoupených geologických útvarů. Za zmínku stojí brandovský antracit a karbonská flóra, ukázky mořské křídlové fauny. Následují třetihorní vulkanity Doupovských hor a Českého středohoří s exponáty hornin, minerálů a zkamenělin. Expozice je ukončena obdobím čtvrtohor, konkrétně jsou zde nálezy pozůstatků čtvrtohorní zvířeny, zmenšené modely mamuta a srstnatého nosorožce a zajímavé usazeniny ze zaniklého největšího jezera v Čechách - **Komořanského jezera**. Nechybí ani upomínka na minerální vody, které byly kdysi na Mostecku hojné.

Podstatná část expozice je zaměřena na severočeskou hnědouhelnou pánev. Právě na Mostecku jsou soustředěna všechna její kladná i záporná „nej“, která zapříčinila destrukci nejen zdejší krajiny. Není zapomenuto ani na kuřavkovou katastrofu v r. 1895, která odstartovala likvidaci historické části města Mostu. Z ukávek třetihorních (miocenních) hornin, minerálů a pozůstatků někdejšího života si zaslouží pozornost nález krunýře vodní želvy, kožnatky, která dostala druhové jméno podle latinského názvu města Mostu (*Pons*) *Trionyx pontanus*.

II. Živá příroda

Expozice živé přírody nazvaná **Příroda severozápadních Čech** zachycuje část z flóry (rostlinstvo) a fauny (živočiškově), která se v současnosti vyskytuje v regionu. Vystaveny jsou v ní druhy, se kterými se můžeme běžně setkávat, ale i vzácné druhy, jejichž pozorování bylo ojedinelé.

Botanika

Přestože jsou v muzejních herbářích dokladovány rostliny v podobě exsikátů, pro vystavení jsou mnohem vhodnější fotografie, které kromě toho, že věrně zobra-

zí vzhled rostliny, představí zároveň prostředí, v němž roste. Fotografie rostlin jsou převážnou měrou vystaveny na nástěnných panelech.

Zoologie

Rozdělení témat do vitrín bylo provedeno podle hlavních typů přírodního prostředí (ekosystémů) zastoupených v severozápadních Čechách.

Bezobratlí: Kromě několika málo exponátů nebo fotografií bezobratlých živočichů ve skříňových vitrínách jsou soustředěny všechny ostatní preparáty do dvou

stolových vitrín věnovaných měkkýšům a členovcům.

Obratlovci: Obratlovci, zvláště pak ptáci a savci, jsou velice pohybliví živočichové, a i když se objevují na mnoha si nepodobných stanovištích, přesto v mnoha případech dávají pro hnízdění, úkryt nebo získávání potravy přednost konkrétnímu prostředí (např. rákosí v rybníce, les). Vazba organismů k prostředí (ekologické hledisko) je zohledněna při řazení vitrín, které jsou věnovány hlavním typům ekosystémů: vodní a pobřežní ekosystémy (vitríny č. 1 – 6); rašeliniště, lesy, remízy a parky (vitríny č. 7 a 8); lidská sídla (vitrína č. 9); skály a otevřená krajina (vitrína č. 10).

1.4.8 PODKRUŠNOHORSKÉ TECHNICKÉ MUZEUM

Klíčová hesla: důl Julius III, muzeum, hornictví

Podkrušnohorské technické muzeum o. p. s. se řadí mezi muzea, která se zaměřují na historii zpracování uhlí v centrální části severočeské hnědouhelné pánve.

Sídlí v **bývalém hlubinném dole Julius III** v bývalé obci Kopisty v okrese Most. Areál, zabírající téměř 5 ha, se nachází mezi silnicí I/27 z Mostu do Litvínova a prostorem, kde vzniká jezero Most. Muzeum vzniklo v roce 2003, aby zachránilo průmyslové a technické památky zejména z oborů hlubinného a povrchového dobývání a užití uhlí i obnovy krajiny narušené důlní činností.

Vedle toho zamýšlí muzeum věnovat pozornost i dalším průmyslovým odvětvím, která v severozápadních Čechách hrála v minulosti významnou úlohu, jako je chemický, energetický, sklářský a textilní průmysl, výroba hraček nebo i lesnictví a zemědělství. Muzeum bylo situováno do prostoru bývalého hlubinného dolu

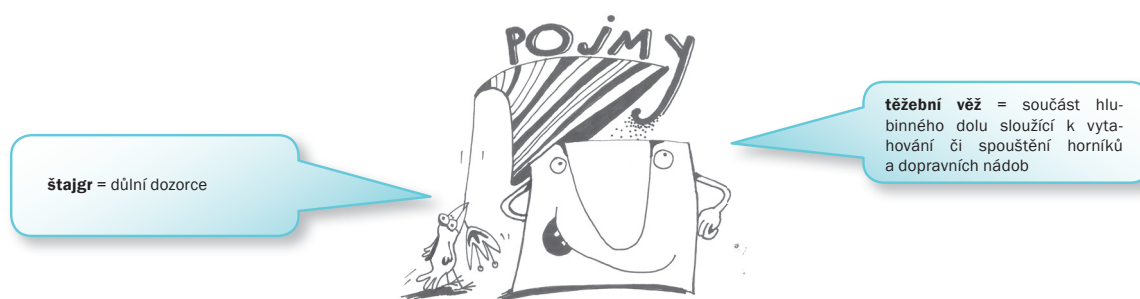

Parní těžní stroj z roku 1890
(zdroj: Mgr. P. Boháčková)

Julius III především s ohledem na **využití prostředí skutečného dolu a zachování možností fárání (ovšem simulovaného)**. Ukázková hlubinná štola se nenachází v podzemí, ale byla uměle vytvořena v jedné z budov. **Otevřena pro veřejnost byla v roce 2007.**

Důl Julius III byl otevřen za Rakouska-Uherska a těžba v něm probíhala nepřetržitě téměř 120 let. Jeho uzavření v první polovině 90. let 20. století nesouviselo s útlumem těžby. Důl byl vyuhlen a přestal sloužit svému účelu. **Část dolu byla prohlášena za kulturní památku**, neboť tvoří ucelený soubor industriální architektury a technického zařízení, dokládající úroveň dolování hnědého uhlí v 80. letech 19. století. Jedná se o těchto sedm technických památek:

- jámová budova s těžní věží vtažné jámy a oběhem vozů
- strojovna těžní jámy
- původní kotelna
- jámová budova s těžní věží vodní jámy a strojovnou, kde se nacházejí tzv. Thomasovy výtahy
- torzo komína
- dva přízemní obytné domky dělnické kolonie
- parní těžní stroj z roku 1890

1.4.9 ZÁLUŽÍ

Klíčová hesla: těžba uhlí, chemický průmysl

Obec Záluží se rozkládala asi 6 km severozápadně od Mostu. Druhá světová válka změnila charakter celé podkrušnohorské oblasti a znamenala zlom ve vývoji obce. Rozšířila se povrchová těžba uhlí a v Záluží u Mostu vznikla obrovská chemička, která z něj vyráběla především benzín do leteckých motorů. Její název se v průběhu let postupně měnil. Původní název - Sudetenländische Treibstoffwerke AG Maltheuern bei Brück - Sudetská továrna na pohonné hmoty a.s., Záluží u Mostu. Později Stalinovy závody, pak CHZČSSP - Chemické závody Československo-Sovětského přátelství, CHEMOPETROL, nyní UNIPETROL RPA, s.r.o.

Chemický závod byl **založen v roce 1939**. Z hnědého uhlí zde byl vyráběn především **syntetický benzín pro zásobování německé armády**. Během prvních šesti let výstavby a provozu podniku zde postupně **pracovalo více než 40 000 zajatců z blízkých zajateckých a pracovních táborů**. Továrna byla jednou z osmi podobných, které Němci budovali po Evropě. Od 12. 5. 1944 do konce války dopadlo na areál při bombardování spojeneckými vojsky 1650 pum o váze 50 až 200 kg. Závod byl ze 70 % poničen.

Obnova továrny začala hned po válce a brzy se ukázalo, že je třeba přejít na **zpracování ropy**. Od druhé poloviny 50. let byl zahájen a v roce 1972 dokončen přechod na výrobu produktů z ropy. Ropa se v té době dovážela v cisternách z Rakouska, Německa, Maďarska a poz-

ději ze Sovětského svazu. **Ropovod Družba byl uveden do provozu v roce 1960**, resp. 1965. Chemické zpracování uhlí bylo ukončeno v roce 1972 a zároveň byla zahájena výstavba Petrochemie. V sedmdesátých letech se začalo s výstavbou nových technologií. Závod vyráběl například močovinu, síru, polypropylen, etylen, polyetylen a další ropné produkty. Roku 1995 byl vyčleněn provoz rafinerie, ze které vznikla samostatná akciová společnost Česká rafinerská, která vyrábí **pohonné hmoty a mazací oleje**. Ostatní provozy byly sloučeny do firmy Unipetrol RPA, s.r.o.

Co se zde vyrábí?

UNIPETROL RPA, s.r.o. **je největším petrochemickým podnikem v České republice** a jeho produkce je skutečně široká. Vyrábí rafinérské a petrochemické

produkty, agrochemikálie, sorbenty a kompozity a popílek. S produkty tohoto podniku se setkáváme na každém kroku. Používáme osobní automobily na benzín či naftu, vaříme na propanbutanových vaříčcích, obklopují nás plasty v podobě fólií na balení potravin, plastových láhví, hraček, tašek, lan a provazů, trubek. Výroba UNIPETROLU se tedy dělí na několik oblastí.

Rafinérské produkty

Mezi rafinérské produkty patří **motorová paliva** a ostatní rafinérské produkty. Motorová paliva vyráběná v Záluží jsou **bezolovnaté benzíny, motorové nafty, letecký petrolej**. Ostatními rafinérskými produkty jsou zejména zkapalněný propan, butan, propanbutanová směs a LPG, dále topné oleje, asfalt, suroviny pro výrobu mazacích olejů a kapalná síra pro výrobu kyseliny sírové.

Petrochemické produkty

Petrochemickými produkty jsou monomery (např. etylen, propylen, frakce C4 a C10), aromáty (benzen a naftalen), suroviny pro další chemickou výrobu a polyolefiny (polyetylén a polypropylen).

Agrochemikálie

Do této skupiny patří čpavek, čpavková voda a močovina. Tyto agrochemikálie se používají hlavně jako hnojiva. Čpavek se používá k výrobě kyseliny dusičné a jako náplň do chladících strojů. Čpavková voda pak k různým průmyslovým účelům. Močovina se používá

při výrobě plastů, léčiv, lepidel a v zemědělství jako dusíkaté hnojivo a při přípravě krmných směsí.

Sorbenty a kompozity

Sorbenty jsou látky, které slouží k zachycení a oddělení jedné látky od druhé. Uplatňují se například při likvidaci ropných havárií, při čištění potrubí nebo při zachytu plyných odpadních a znečišťujících látek. Kompozity se pak používají k úpravě elektrické vodivosti materiálů.

Životní prostředí

Společnosti skupiny Unipetrol postupně zavádějí taková opatření, která mají **minimalizovat dopady průmyslové činnosti na životní prostředí**. Podrobné informace o stavu a vývoji vlivů na životní prostředí jsou pravidelně publikovány ve Společné zprávě o ochraně zdraví, bezpečnosti práce a životního prostředí skupiny Unipetrol. Pokud dojde k nestandardní provozní situaci, jsou starostové okolních obcí preventivně a neprodleně informováni prostřednictvím SMS zpráv. Pro potřeby okamžité komunikace s veřejností i se zaměstnanci využívají společnosti zelené linky. Aktuální informace jsou zveřejňovány prostřednictvím podnikových periodik. Otevřenému dialogu v oblasti ochrany životního prostředí napomáhá také Ekologické centrum Most.

ropovod Družba = nejdelší ropovod na světě

petrochemie = obor chemie, který studuje přeměny ropy a zemního plynu na využitelné produkty a materiály

1.5 Člověk a volný čas

1.5.1 AERODROM

Klíčová hesla: letiště, parašutismus, letecký sport

Na Mostecku má letectví dlouhodobou tradici. Dařilo se zde hlavně plachtařům a modelářům. Po válce vznikl Aeroklub Most se základnou poblíž Libkovic. Ta musela později ustoupit těžbě uhlí. Nové letiště pro sportovní létání a příležitostné odbavování malých dopravních letadel bylo uvedeno do provozu v roce 1996. Je vybudováno na tzv. Střimické výspě východně od města v blízkosti vrchu Špičák, 4 km severovýchodně od středu města Most.

K letišti vede odbočka ze silnice Most-Braňany. Sídli zde **letecká škola**, která poskytuje výcvik na motorových letounech a kluzácích. Nachází se zde **dvě travnaté vzletové a přistávací dráhy o délce 1130 m, šířce 70 m a 30 m**. Záměrem je vybudování infrastruktury pro pravidelnou leteckou dopravu malými letadly. Mezinárodní letiště Praha – Ruzyně je z Mostu vzdálené asi 80 km a letiště v Karlových Varech rovněž 80 km.

Historie Letiště Most

Nové letiště Aeroklubu Most je možné pokládat za světovou raritu. Vzniklo rekultivací výsypky povrchového hnědouhelného dolu na místě, kde stála obec Střimice. Tato obec, tak jako desítky dalších v hnědouhelném revíru, byla obětována důlní činnosti na Mostecku. Záměr a nutnost vybudovat v Mostě nové letiště spadají do sedmdesátých let, neboť už v roce 1968 zpracovaly Vojenské projektové ústavy v Plzni a Českých Budějovicích první studie řešení. Původně se totiž počítalo s tím, že nové letiště bude sloužit sportovním letcům, zemědělcům i vojenskému letectvu. Rozpočet výstavby uvažoval s náklady 15-17 miliónů korun. Od vojenského využití se později ustoupilo a řešení bylo přepracováno hlavně v zájmu dolů severočeského regionu. Zcela vážně se uvažovalo o vnitrostátním letišti. Z něho měla pravidelná letecká linka dopravovat horníky na letní rehabilitační pobyty do bulharského Burgasu. Později, v souvislosti s útlumem těžby hnědého uhlí, se ustoupilo i od tohoto záměru.

Výstavba nového letiště začala v roce 1988. Původně se počítalo s tím, že nové letiště Aeroklubu Most zahájí provoz v roce 1993. Tuto skutečnost oznámil v květnu 1992 Chemopetrol ve svém podnikovém týdeníku. Přestože rozpočet na výstavbu byl mezitím vlivem zvýšení cen navýšen na 24 miliónů Kč, ještě v roce 1995 chyběly finanční prostředky na dokončení nové letištní plochy. Proto nebyla nakonec vybudována asfaltová vzletová a přistávací dráha, která byla zakotvena v původním projektu. Řada staveb, které nebyly rozpočtově pokryty, byla postavena svépomocně členy aeroklubu.

Provoz nového letiště byl oficiálně zahájen dne **1. června 1996 velkým leteckým dnem**, na kterém vystoupilo 23 účinkujících jednotlivců a skupin. Jako příklad lze uvést vystoupení dvojnásobného mistra světa v letecké akrobacii Ing. Petra Jirmuse. Díky členům Severočeského leteckého archivu byl před hlavní budovou letiště odhalen pomník padlým americkým letcům 303. bombardovací skupiny 8. letecké armády, kteří zahynuli 17. dubna 1945 v blízkosti mosteckého letiště. Slavnostního odhalení se zúčastnila celá řada vzácných hostů, v čele s delegací Sdružení československých zahraničních letců, kteří za II. světové války bojovali v řadách britského Královského letectva RAF. Přítomen byl rovněž zástupce americké ambasády.

Současnost

Rozměry vzletové a přistávací dráhy (VPD) jsou 1130 m x 100 m, přitom VPD o šířce 30 m má v celé délce zpevněný podklad pro pozdější náhradu travnatého povrchu asfaltem. Letiště disponuje dvěma hangáry o půdorysech 30 x 24 m a poschodovou letištní budovou s ubytovací kapacitou 40 lůžek. Z letištní plochy je dobrý výhled na České středohoří i Krušné hory. Od jeho otevření se na něm konala již celá řada důležitých akcí celostátního i mezinárodního významu, např. Mistrovství ČR v parašutismu, Mistrovství ČR v letecké akrobacii, opakovaně Mistrovství ČR v přesném létání, Evropský slet letounů L-40, Ae-45a, Ae-145, IX. Mistrovství Evropy v přesném létání. Od roku 1997 se zde každoročně koná Mostecký pohár v letecké akrobacii. Na novém letišti působí letecké dílny ABAS a letecká škola. Každoročně se pořádá základní výcvik žáků bezmotorového létání. Nové letiště je neustále otevřeno a pro veřejnost je zde připraveno množství služeb. Od letištní restaurace U Pitáků a blízké vyhlídky se stoly a slunečníky na terase, odkud je letiště jako na dlani, přes odborný výklad o letecké technice a provozu na letišti, až po leteckou techniku s piloty vyhrazenými k vyhlídkovým letům pro každého návštěvníka.

Činnost Aeroklubu Most

Motorové sportovní létání

Aeroklub Most poskytuje svým členům početný letadlový park. Aeroklub má tradice v **letecké akrobacii**, ať už se jedná o výcvik nových akrobatů nebo pořádání akrobatických soutěží (Mostecký pohár, Mistrovství republiky apod.). Aeroklub Most je také pořadatelem soutěží v letecké navigaci (Mistrovství Evropy 1999 a další), letecké rallye a každoročního soustředění českých navigátorů. Letiště v Mostě je plně vybaveno a schváleno pro noční létání. Na travnaté dráze 02L/20R jsou prahová a koncová návěstidla, postranní dráhové osvětlení a pojezdové postranní osvětlení. Možnosti nočních letů často využívají i majitelé soukromých motorových letadel, kteří mají od Aeroklubu Most pro své letouny pronajatou polovinu rozsáhlého hangáru. Kromě nich využívají tohoto v aeroklubech mimořádného vybavení rovněž piloti jiných aeroklubů při naplňování kvalifikace pro noční lety.

návěstidlo = světelné zařízení, sloužící k navádění letadel při přistání

rekognoskace = průzkum terénu např. pro geodetické nebo vojenské účely

kluzák = bezmotorové letadlo, těžší než vzduch, s pevnými nosnými plochami

Aerodrom přistávací plocha
(zdroj: Asistenční centrum, a.s.)

Bezmotorové létání

V AK Most se uskutečňuje rovněž poměrně čilý plachtařský provoz. **Aeroklub vlastní šest kluzáků.** V posledních letech se na kluzácích L-13 Blaník provádí téměř každoročně základní výcvik nových pilotů, na kluzácích VSO-10 a VT-116 sportovní přelety. Na vlastních kluzácích (Standart Cirrus) se piloti, členové klubu, zúčastňují každoročně různých soutěží. AK Most se v roce 2002 a 2008 stal pořadatelem plachtařského Mistrovství republiky dvousedadlovek.

Paraklub

Na letišti v Mostě také aktivně působí Paraklub Most. Od roku 2006 působí na letišti sportovní centrum parašutistů SKYWALKERS s nabídkou adrenalinových tandemových seskoků.

Aeroklub Most nabízí...

...výcvik pilotů, letecké práce, jako je letecké fotografování a filmování včetně velkoformátové fotografie kdekoli v ČR, kontrolní, rekognoskační, hlídkové a pátrací lety, reklamní lety, komerční lety s letouny o kapacitě 1-16 osob a další letecké práce podle požadavku zákazníka a služby přistávajícím letadlům jiných leteckých provozovatelů v ČR i zahraničí.

1.5.2 AQUADROM MOST

Klíčová hesla: vodní park, atrakce

Aquadrom Most je vnitřní a venkovní vodní park. Je to největší mostecké koupaliště se zimním a letním provozem.

Aquadrom se nachází na místě původního termálního městského koupaliště v ulici Topolová, které bylo postaveno v sedmdesátých letech minulého století. Aquadrom byl pro veřejnost slavnostně otevřen v červnu 2003.

V letním období přináší venkovní část návštěvníkům několik jak plaveckých, tak relaxačních bazénů. Návštěvníci si mohou vybrat ze tří bazénů. Horní bazén je částečně plavecký (s hloubkou 1 - 1,65 m), prostřední disponuje hloubkou 0,4 - 0,9 m a spodní bazének je určen pro nejmenší. Je zde množství zábavných vodních atrakcí jako hydromasáže, masážní lehátka, třídráhová skluzavka, vodní hrad, vodní had, vodní dělo, stříkací bóje, hrací fontánky, vodní chobotnice a vodní hřib. V areálu je také minigolf.

V zimním období přináší spoustu vyžití krytý areál.

Uvnitř již není padesátimetrový bazén, nyní mají plavci k dispozici poloviční, tedy 25 m dlouhý bazén, který má 6 drah a všechny potřebné závodní parametry. Návštěvníci mají možnost dále využít také dva zakryté tobogány, divokou řeku, lezeckou síť nad vodou, samostatný dětský bazének se soustavou chrličů vody, dětský bazén pro výuku, masážní trysky, lůžka a další atrakce. V podzemních prostorách byl nově vybudován malý cvičný bazén. Je zde místo i pro fitness centrum, saunu, parní komoru, masáže, solárium a kadeřnictví.

Celý areál využívají i žáci škol přímo pro výuku plavání nebo pro zábavu.

1.5.3 AUTODROM MOST

Klíčová hesla: autodrom, polygon, rekultivace

Minulost areálu autodromu

Sportovní areál autodrom byl původně pozemkem, který se rozprostíral mezi obcí Souš a severním okrajem kopce Ressler a byl využíván převážně pro zemědělské účely.

Při geologickém průzkumu bylo v této lokalitě nalezeno celkem bohaté naleziště uhlí, a tak se zde od roku 1886 začalo hlubinným způsobem v dole Matylda toto nerostné bohatství dobývat.

Rubalo se zde komorováním, které na povrchu zanechalo stopy v podobě trychtýřovitých propadlin - tzv. píněk. Území bylo mírně svažité a využíváno extenzivními ovocnými sady. To vedlo rekultivační odborníky k tomu, aby se již v původním výhledovém plánu z šedesátých let minulého století navrhovala **rekultivace v kombinaci ovocných sadů a lesů**.

Později se v této oblasti výrazně zhoršila kvalita ovzduší, zejména důlními exhalacemi z otevřeného, na Matyldu navazujícího lomu Vrbenský. Tento lom byl vybaven pro transport uhlí a zeminy parními lokomotivami, kde navíc na mnoha místech hořela hlubinou „rozvrtaná“ a lomem odkrytá hnědouhelná sloj. K tomu bylo nutno přičíst nárůst průmyslových exhalací z několika nových elektráren.

Myšlenka vzniku autodromu

To všechno vedlo rekultivátory ke koncepční změně, ke které přispěl i zájem mosteckých „svazarmovců“ o nový branně-sportovní areál. Ten byl poté v upřesněných rekultivačních plánech situován do míst dnešního autodromu.

Stavba a realizace projektu

Návrh nového rychlostního okruhu byl proto nově zařazen do upřesněné rekultivační koncepce. Toto území bylo k tomu vhodné i dostatečnou dostupností **plochy o výměře 140 ha** a poměrně dobrou stabilitou. Nadšení projektanti byli i mimořádně rychlí, a tak se autodrom **začal stavět již v roce 1978**.

Metodika financování však neumožňovala z rekultivačních prostředků realizovat jeho výstavbu celou. V rámci rekultivací se zde však provedly rozsáhlé terénní úpravy a hydrotechnické práce, jejichž rozsah byl

dán nutností maximálně stabilizovat toto území. Část výsypky byla pokryta vrstvou ornice a následně zatravněna a ozeleněna stromy a keři. Součástí rekultivační etapy výstavby autodromu byla i **výstavba obslužných komunikací včetně tunelu**, kterým se do celého areálu vjíždí. Jde přitom zřejmě o jediný „rekultivační“ tunel na světě. Na vlastní dráze byla v rámci rekultivačních prací provedena pouze stabilizace a příprava území. Všechny ostatní objekty pak již byly stavěny pod hlavičkou autodromu.

Závodní okruh

V roce 1982 se zde již konal první závod. Stotisícové návštěvy v té době nebyly zvláštností. Během krátké doby tak vznikl první závodní automobilový okruh v Československu, který byl v té době prvním i ve střední a východní Evropě. Teprve později došlo k výstavbě brněnského Masarykova okruhu, Hungaroringu (Maďarsko) a Sachsenringu (Německo).

Významnou progresivní injekcí pro zdokonalení sportovních a bezpečnostních parametrů byla **privatizace Autodromu Most, který byl v roce 2000 přeměněn v akciovou společnost**, která v roce 2008 přešla plně do soukromé sféry. Společnost Autodrom Most v roce 2003 využila příležitosti, kdy vláda České republiky rozhodla o náhradě za důlně ekologické škody minulých období. Z výnosů privatizace tak umožňuje uvolňovat 15 miliard Kč pro zintenzivnění rekultivací a urychlení resocializace těžbou postižených území v Ústeckém a Karlovarském kraji.

Polygon Most

Tomu odpovídala i možnost využít části těchto finančních prostředků k výstavbě **Polygonu Most**, a to na ploše 13 hektarů, se kterými rekultivační koncepce počítala pro výstavbu sportovně-branného areálu. Pro tyto účely bylo nezbytné provést nejen další rozsáhlé terénní úpravy, ale především důkladnou hloubkovou stabilizaci této části výsypky.

Teprve v návaznosti na to byly dostavěny ostatní složky této stavby. Tato první rekultivační etapa zde byla realizována během roku 2004, a to ve finančním rozsahu 120 milionů Kč. Byly tím vytvořeny předpoklady pro finalizaci akce druhou etapou, ve které byly dokončeny kluzné plochy pro nácvik zatáčení z kopce a do kopce na umělém svahu, rovinné kluzné plochy s možnostmi nácviku vyhýbacích manévřů, příčné vodní bariéry, velká kluzná plocha s hydraulicky ovládanou uhýbací deskou, aquaplaningový modul, malá kruhová dráha s kluznou plochou pro nácvik jízdy a brzdění v zatáčkách.

S dalším zdokonalením se ještě počítá, ale již dnes je **Mostecký polygon nejmodernějším výcvikovým a testovacím areálem a centrem bezpečné jízdy ve**

střední Evropě, kde je možné simulovat nepříznivé podmínky na silnicích a učit řidiče jejich předcházení a zvládnutí.

Úspěšná rekultivace

Celý areál mosteckého autodromu je názorným příkladem toho, jak účelně koncipovat příměstskou rekultivaci. Vedle hipodromu, areálu Benedikt, řady hřišť a sportovišť, areálu vodní plochy Matylda a nově i areálu Mosteckého jezera, se mostecký autodrom stal další perlou „náhrdelníku“ města Mostu. Je významným prvkem, který zapadá do regionální koncepce rekultivační obnovy uhelnou těžbou devastovaných ploch, s hlavní orientací na sport, rekreaci a cestovní ruch.

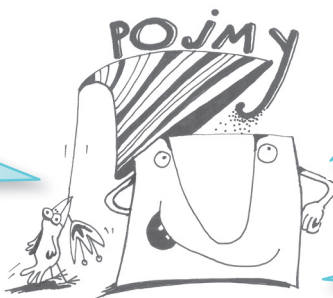
V těchto souvislostech je zvlášť cenné územní propojení celého areálu mosteckého autodromu s okolní lesnickou rekultivací a s rekultivačním jezerem Matylda, což je nejlépe vidět na snímku z ptáčích perspektivy.

Z výše uvedeného je tedy zřejmé, že i dočasná devastace krajiny těžbou nerostného bohatství nemusí pro zasaženou krajinu znamenat z hlediska dlouhodobého rozvoje totální zánik nebo trvalé a nevratné poškození. Je však nutné rozumně a s předstihem plánovat rekonstrukci krajiny a celkovou rekultivační politiku. Spoluprací těžbařů, rekultivátorů, zástupců měst a obcí dotčených těžbou i dalších organizací a společností je možné přetvořit krajinu vhodným a efektivním způsobem.

Technické parametry

délka tratě	4 219 m
šířka závodní tratě	12 - 15 m
nejdelší rovina	792 m
nejkratší rovina	150 m
počet zatáček	21, z toho 12 pravých a 9 levých
převýšení	12,04 m
max. stoupání	+2,8 %
max. klesání	-3,2 %
stoupání od startu	+0,43 %
směr jízdy	ve směru hodinových ručiček
pole position	vlevo

rekultivace = úprava území postiženého lidskou činností (nejčastěji těžbou), ve snaze zahladit tyto zásahy do krajiny

aquaplaning = ztráta přilnavosti pneumatiky k vozovce vlivem vody, která se dostala mezi pneumatiku a vozovku

pole position = první startovní pozice, kterou závodník získal vítězstvím v kvalifikační jízdě

1.5.4 BENEDIKT

Klíčová hesla: nádrž, lom, Vtelno

Benedikt je uměle vytvořená vodní nádrž, která je rozdělená na dvě části. Větší část je určená rekreatantům a ostatním návštěvníkům, menší potom rybářům.

Nachází se **jihovýchodně od Mostu** v jeho bezprostřední blízkosti a je **vymezená městskými částmi Liščí vrch a Vtelno**.

Na místě nádrže byl dříve **hlubinný důl, ve kterém se v 19. století těžilo hnědé uhlí**. Kolem roku 1959 byla ukončena hlubinná těžba a z důvodu vydobyví všech dostupných zásob byly zlikvidovány těžební věže a přešlo se na povrchovou těžbu, která umožnila úplné vydobyví ložiska hnědého uhlí. Po vytěžení všech zásob **byl lom na přelomu 60. až 70. let zaplaven** a využíván jako přírodní koupaliště.

Po několika letech se ale objevil problém s těsněním dna. Následné šetření ukázalo, že dno je silně propustné a ani těsnící hráze neplnily svou funkci. Voda unikala do okolního podloží a zaplavovala kanalizaci. Jako nejlepší řešení se ukázalo vypuštění nádrže a následná sanace. Po důkladném utěsnění dna a podložních vrstev se nádrž znovu napustila a ukázalo se, že oprav-

né práce byly natolik kvalitní, že nádrž už nepropouští. **V roce 1999 byly hotovy všechny práce na obnově areálu**. V okolí je vybudováno sportovní hřiště a dráha na in-line brusle, celý areál je oplocen.

Areál je přístupný pěšky ze sídliště Liščí Vrch, autobusem ze zastávky Vtelno nebo autem ze silnice tvořící jihovýchodní obchvat města.

Na jih a východ je údolí Benediktu otevřeno a nabízí výhled na vrchy Českého středohoří a městskou část **Vtelno s barokním kostelem, farou a kaplemi staviatele Octavia Broggia** z počátku 18. století.

V provozu je autokemp, parkoviště, restaurace, stánky s občerstvením, je zde otevřená hudební scéna a bowlingové centrum. Benedikt je místo pro klidné procházky, ale i kondiční sportování (běh, kolečkové brusle, cyklistiku). Je také místem konání společenských akcí a sportovních soutěží.

sanace = úprava a ozdravení zničené krajiny

Octavio Broggio = český architekt a stavitel italského původu z období baroka

1.5.5 DIVADLO ROZMANITOSTÍ

Klíčová hesla: loutková scéna, pohádky

Loutkářský soubor Divadla rozmanitostí (DR) vznikl jako druhé umělecké těleso Divadla pracujících v Mostě (současné Městské divadlo v Mostě) v září roku 1987. Tento nový soubor byl složený převážně z litvínovské Loutky a po 25 letech zaplnil prázdné místo vzniklé po zrušení Krušnohorského loutkového divadla v Teplících.

Tato profesionální loutková scéna neměla zpočátku své vlastní zázemí, a tak nějakou dobu uváděla svá představení **pod střechou dnešního Repre v divadelku Pod koulí. Dne 15. prosince 1988 přišli slavnostně otevřít první diváci stálou scénu DR**, která dodnes sídlí v bývalém Kulturním a společenském středisku Máj. Zde působil před dokončením nové reprezentativní budovy mosteckého divadla několik let také činoherní soubor. Po přestěhování činohry do nové budovy Divadla pracujících došlo k rozsáhlé rekonstrukci kulturního střediska tak, aby vyhovovalo potřebám loutkového divadla.

Úplně první **premiérou souboru Divadla rozmanitostí byly 9. října 1987 dvě pohádky H. Ch. Andersena „Tak povídej“ v režii Jiřího Středy**. Scénu a loutky navrhla Jaroslava Žátková, scénickou hudbu složil Miroslav Pokorný, osvětlovačem byl František Beran, zvukařem Ladislav Jabůrek, jevištním mistrem Mojmír Pospěch. Hráli: Attila Kováč, Jana Lavičková (dnes Galinová), Viera Rumpíková, Jitka Lišková (dnes Raková), Ivana Lantová, Petr Gabara.

U vzniku DR stáli Jaromír Šnajdr a Jiří Středa. Jiří Středa byl režisér a dramatik a od vzniku DR působil celých deset let jako jeho umělecký šéf. Po deseti letech vystřídal Jiřího Středu ve funkci Antonín Klepáč, který působí v DR dodnes. O této době píše: *„Zdejší prostředí jsem znal, už předtím jsem spolupracoval na několika pohádkách. Začátky nebyly jednoduché. Musel jsem vybudovat nový ansámbl, protože většina členů stávajícího souboru odešla za nově vznikajícím divadlem v Litvínově. Rozmánu zůstali tehdy věrni jen dva herci – Ivana Lantová a Petr Rak. Vyhlásil jsem tedy konkurz a začali jsme takřka na zelené louce.“*

K nejdéle působícím loutkohercům patří: Jana Galinová, Ivana Lantová, Jitka Raková, Petr Rak, Ivana Zajíčková, Ivana Alferiová, Zdeněk Turek. Významně působil v divadle řezbář Zdeněk Bauer, který zde pracoval 11 let.

Umělecký program divadla přináší dětem **pestrou škálu loutkářských technik**. Děti poznávají závesné loutky – marionety, maňásky, divadlo masek, javajky, nadloutky, hravé předměty, černé divadlo a další podoby loutkového divadla. Malí diváci se zde setkávají s klasickou i moderní pohádkou, s dramatizací nejpopulárnějších dětských knížek, s dětskou operou a jevištní dramatizací drobných symfonických děl. K tomu

uvádí Antonín Klepáč, současný umělecký šéf DR: *„Proto jsme měli na repertoáru například Pohádku o Rusalce, Romea a Julii, Carmen, Tři mušketýry – tituly zdánlivě zavánějící téměř jen Národním divadlem.“*

Divadlo rozmanitostí **myslí i na dospělé diváky**. Herci činohry uvádějí na jevišti DR komorní komedie a soubor DR realizuje některá svá představení na velké scéně mosteckého divadla. Během dvaceti let pracovalo Divadlo rozmanitostí také na několika společných projektech s činoherním souborem Městského divadla v Mostě. Loutkoherci a činoherci společně nastudovali a na jevišti „velkého“ divadla předvedli tři inscenace: Anička Skřítek a slaměný Hubert, O důmyslném rytíři Donu Quijotovi de la Mancha, Hobit.

DR se neomezuje pouze na aktivity v oblasti loutkoherectví. Nabízí své jeviště také **interpretům instrumentální hudby**, hostují zde pravidelně přední pražští umělci se svými zájezdovými představeními. DR poskytuje své prostory v Malé galerii Divadla rozmanitostí řadě výstav. Za zmínku stojí výstava unikátních loutek ze sbírek divadelního oddělení Národního muzea v Praze a Brně, výstava tradičních rodinných loutkových divadel z Muzea loutkářských kultur v Chrudimi, výstava starých hraček ze sbírek Umělecko-průmyslového muzea a Technického muzea v Praze a výstava lidových betlémů z Národopisného muzea.

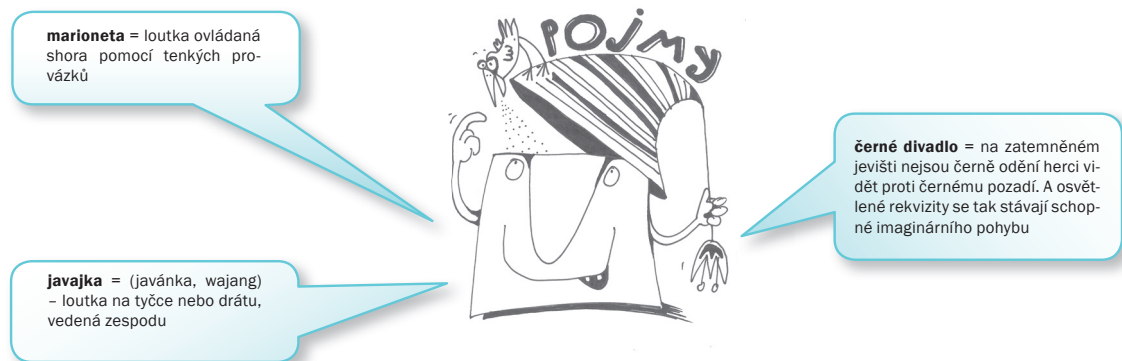
DR si získalo mnoho diváků v Mostě a okolí, ale sbírá své příznivce i v zahraničí. Navštěvuje **mezinárodní loutkářské festivaly**, např. 1989 – Silistra Bulharsko, 1993 – Mistelbach Rakousko, a hraje svá představení i za hranicemi naší země. Soubor DR již navštívil Bulharsko, Rusko, Německo, Chorvatsko, Slovinsko, Rakousko, Itálii a Japonsko.

S úspěchy u diváků přišla i některá veřejná ocenění.

- 1989 – Jiří Středa: Cena svazu československých dramatických umělců za adaptaci a režii dětské opery „Anička Skřítek a slaměný Hubert“
- 1989 – Jitka Raková: Zvláštní ocenění Svazu československých dramatických umělců za titulní roli v inscenaci „Anička Skřítek a slaměný Hubert“

- 1991 – Ivana Zajíčková: Cena za herecký výkon v titulní postavě hry „Pohádky pana Pohádka“ na festivalu Mateřinka
- 1991 – Jiří Středa: Cena města Mostu za uměleckou činnost a vybudování Divadla rozmanitostí

Repertoár divadla je možno najít na internetových stránkách <http://www.divadlo-rozmanitosti.cz>.

1.5.6 HIPODROM MOST

Klíčová hesla: výsypka, rekultivace, dostihové závodiště

Úvod

Vrásčitá měsíční krajina poznamenaná těžbou je pro většinu obyvatel České republiky a mnohé ze zahraničí synonymem Mostecka.

Jejími obrazy se staly hluboké krátery povrchových dolů, rozsáhlé pouště měsíční krajiny výsypek, táhnoucí se exhalční kouře z elektráren a chemických závodů leptající nejen zdraví lidí, ale i krušnohorské lesy a ostatní živou i neživou přírodu.

Díky těžbě a rekultivacím má severočeský hnědohelný revír velmi zajímavou perspektivu. Teplé klima, hodně lesů a řada atraktivních vodních ploch předurčují toto území k tomu, aby se již za několik desítek let proměnilo ve vyhledávanou rekreační oblast. A to především díky rekultivačním proměnám měsíční krajiny, plastické operaci tohoto těžbou postiženého území.

Rekultivační a postrekultivační etapy vývoje Velebudické výsypky

Vlastní terénní úpravy vzniklého novotvaru a zalesňovací práce v rámci rekultivací byly **zahájeny na nejnižších etážích v roce 1965.**

Využití Velebudické výsypky bylo cíleně koncipováno DUK s.p. již od roku 1973 se záměrem výstavby koňské dostihové dráhy na hlavní etáži. Tento záměr byl v roce 1975 potvrzen územní studií ONV Most. Z tohoto záměru vycházela i urbanistická studie zpracovaná Hydroprojektem Praha v roce 1986. Ta již řešila kompletní výstavbu „**Rekultivačního parku Velebudice**“ na celé Velebudické výsypce jako architektonický celek, který odpovídá příměstskému rekreačnímu zázemí města Mostu, s dominantním umístěním závodní dostihové dráhy.

Parametry dráhy:

- přímá dráha pro rovinové dostihy – délka 1 200 m, šířka 30 m
- hlavní ovál pro rovinové dostihy – délka 1 800 m, šířka 30 m

- ostatní vnitřní dráhy pro proutěné překážky a steeplechase – šířka 20m

Zcela ojedinělé je vybudování rozsáhlé tréninkové dráhy, která je umístěna mimo závodiště a kterou obvykle česká závodiště nemají. Zde je možno na rozloze 43 ha bez problémů trénovat buď na písčité, nebo travnaté dráze.

Málokterý pamětník si již vzpomene, že s dostihovým sportem se město Most nesetkalo poprvé na této nové dráze. Mostecko v padesátých a **šedesátých letech minulého století** pořádalo na provizorních drahách nad stadionem a v Líšnici u Mostu několik velmi zajímavých **dostihových dní** pod patronací Státního statku v Mostě, který již v té době měl poměrně úspěšnou dostihovou stáj. Proto pamětníky záměr stavby moderní dostihové dráhy na severu Čech nepřekvapil.

Akciová společnost Hipodrom Most

Hipodrom Most a.s. byla založena 22. února 1996 jako správce dostihové dráhy a areálu mosteckého závodiště. Dostihová dráha již byla hotova, chybělo jen patřičné zázemí a zapsání dostihového závodiště Hipodrom Most do povědomí sportovní i divácké veřejnosti. Nově vzniklá společnost se již od začátku snažila o uspořádání prvního dostihového mítinku v co nejkratší možné době. Stalo se tak **13. září roku 1997**, kdy mostecké závodiště **poprvé spatřili závodní koně** a profesionální jezdci.

K významným projektům patří výstavba **svahové tribuny** pro diváky s celkovým počtem 1500 sedadel, **administrativní budovy** a sídla společnosti, **paddocku**, **letních stájí**, **sedliště**, **parkurového kolbiště s věží rozhodčích** a drezurní plochou, dostihové věže rozhodčích, **vážnice** a také v poslední době budovaných **zimních stájí**, venkovní restaurace či moderního dětského hřiště.

Výstavba celého areálu včetně kompletního zázemí trvala neuvěřitelných třiatřicet let.

Dostihový sport patří k celosvětově velmi oblíbenému sportu celých rodin. Kvalita dostihové dráhy, výstavba stájí, paddocku, sedliště a zakoupení startovacích boxů uvedlo Hipodrom do **nejvyšší třídy závodíšť v České republice** vedených pod kategorií „A“. Již ve druhém roce své existence se podařilo získat pořadatelství jednoho z pěti klasických dostihů (OAKS), které se v České republice běhají. V roce 2001 mělo závodiště jako první v ČR tu čest pořádat mezinárodní dostihový den - Central European Breeders' Cup, tedy mezinárodní chovatelskou zkoušku, kde se sešla střeoevropská jezdecká špička, zastoupená Maďarskem, Rakouskem, Polskem, Slovenskem, Slovinskem a Českou republikou.

Zbudováním zimních stájí nalezla v areálu útočiště a výborné tréninkové podmínky řada mezinárodně uznávaných trenérů dostihových koní. Za zmínku jistě stojí pan **Arslangirej Šavujev** a jeho legendární **Dar-salam**.

Ohromné plochy areálu, vhodnost jeho umístění a vybavení přímo vybízely nesměřovat své aktivity pouze jedním „dostihovým směrem“. Původní záměr příměstského rekreačního parku Velebudice sice nebyl realizován, přesto nově vzniklá společnost již od svého založení areál zhodnocuje pro maximální využití. Pořádá společenské a kulturní akce, zaměstnanecké dny, dětské dny, výstavy, festivaly i poutě.

Na tomto místě je důležité zmínit další z jezdeckých disciplín, které od roku 2001 neodmyslitelně k pořadatelskému Mostu patří. Jsou jimi **parkurové závody**. Parkurový sport není shledáván laickou veřejností tak atraktivní jako dostihový. Přesto je mezi jezdeckou veřejností zastoupen téměř v čtyřikrát početnějším stavu, a to jak v počtu jezdců, tak i vlastních závodních koní. Hipodrom se stal pořadatelem několika ročníků Mistrovských soutěží, oblastních přeborů, Českého skokového poháru a České parkurové extraligy. Každoročně uspořádá kolem padesáti závodů.

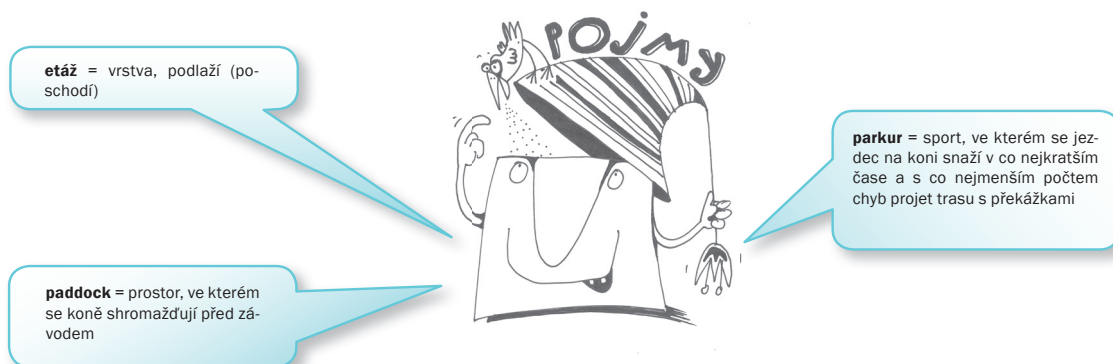
Koně jsou oblíbeni nejen v profesionální sféře, laičtí nadšenci a milovníci koní se rekrutují jak z řad dospělých, tak především dětí. **Jezdecká společnost Hipodrom Most** vznikla v červnu roku 2003. Členové se starají o 7 koní, se kterými společnost zajišťuje **výuku jízdy pro začátečníky i pokročilé**, rekreační ježdění, pedagogicko psychologické ježdění, skokový výcvik a doprovodný program během jednotlivých akcí pořádaných v areálu hipodromu.

V rámci Jezdecké společnosti působí **dětský jezdecký oddíl**. Děti, které prošly skokovým výcvikem a složily potřebné zkoušky, si mohou prověřit své jezdecké schopnosti nejprve při amatérských hobby závodech a poté se mohou zúčastnit i klasických licencovaných parkurových soutěží. Výuka v klubu zahrnuje kompletní péči o koně (úklid boxů, čištění koní, sedláni, uzdění, základy ošetření) a výuku jízdy na koni s možností získání jezdecké licence. Během roku jsou pro členy klubu pořádány různé akce a soutěže, jízdy dovednosti, zručnosti, dětské dny, minimálně dva hobby parkurové dny, Hubertík, mikulášská a vánoční besídka.

Závěr

Rekultivace Velebudické výsypky bezesporu dokládá účelnost moderního pojetí této rekultivace, tedy vytvoření příměstského rekreačního areálu s dominantou dostihové dráhy. Dnes je dostihové závodiště

především výrazným reprezentantem našeho regionu a pýchou rekultivačních a postrekultivačních prací Mostecka.

1.5.7 MATYLDA

Klíčová hesla: nádrž, pláž, in-line, rybaření

Matylida je uměle vytvořené neprůtočné rekultivační jezero v severozápadní části města Mostu v městském obvodu II. Souš.

rozloha	38,7 ha
délka	1,9 km
šířka	0,3 km
max. hloubka	4 m

Vodní nádrž vznikla při rekultivaci **zatopením bývalého lomu Vrbenský**. Na některých mapách je proto uváděna jako Vodní nádrž Vrbenský, jak se nádrž zpočátku jmenovala. Nyní se jmenuje Matylida podle původního jména dolu z doby první republiky a jezero Vrbenský je označením pro menší vodní plochu zhruba 500 metrů severně od Matylidy. Jezero Matylida ze severu obklopuje silnice I/13 a z jihu Autodrom Most vybudovaný na rekultivované výsypce právě z tohoto dolu.

Okolo Matylidy je vybudovaná **in-line dráha**, široká 5m, dlouhá 4200 m a užívat ji mohou cyklisté i bruslaři.

Zejména v letních měsících je Matylida oblíbeným odpočinkovým a rekreačním místem. Návštěvníci naleznou na východních březích nádrže **písečnou pláž i travnaté plochy**. V lovné sezoně jsou zalesněné západní břehy Matylidy cílem rybářů. Areál je vybaven sociálním zařízením, stánky s občerstvením a **sezónní auto-kemp** je využíván hlavně v době konání motoristických závodů na nedalekém automobilovém okruhu.

lom Vrbenský = lom pod vrchem Ressler, na území zaniklých obcí Třebušice a část obce Souš, těžba ukončena již v roce 1976

1.5.8 MĚSTSKÉ DIVADLO V MOSTĚ

Klíčová hesla: ochotnická činnost, divadlo, repertoár

Městské divadlo v Mostě zaujme nejen nádhernou budovou divadla, ale i širokou nabídkou repertoáru.

Historie

O divadelnictví na Mostecku máme první písemnou zprávu **již z roku 1681**, kdy zástupce ředitele potvrzuje převzetí peněz za veřejné představení artistů a kejklířů, které se konalo na bývalém předměstí Václavice. Začátkem 18. století usilovali studenti o založení divadelního kroužku, ale o jejich působení nejsou písemné zprávy.

Po celkovém rozmachu průmyslu, a tím pádem i navýšení počtu obyvatel města začíná **v 80. a 90. letech 19. století vzrůstat ochotnická činnost** – samozřejmě se tehdejšímu mocnářství toto divadelnictví příliš nezamlouvalo a nebylo tehdy vlastně kde hrát. Divadlo se stěhovalo po soukromých domech a mělo nemalý význam v boji za českou školu, vzdělávání a identitu. Vznikalo a zanikalo tehdy mnoho divadelních spolků – Vlastimil, Česká občanská beseda, Dramaticko-ochotnická jednota Máj v Souši. V roce 1900 byl v Kopistech založen spolek Lidumil, který svou satirou aktivně bojoval proti rakouskému řádu.

Přelomem v historii mosteckého divadelnictví byla **výstavba nové divadelní budovy**, kterou si vynutilo německé měšťanstvo pro svou zábavu a která byla po neshodách a diskusích o jejím umístění, postavena podle projektu architekta **Alexandra Grafa v roce 1911**. Slavnostní otevření proběhlo 30. září 1911. Rozvoj divadla významně přibrzdila první světová válka. Následné velké změny v uspořádání země a vznik České republiky umožnily hraní českých her na prknech Mosteckého divadla – velká chvíle přišla **4. dubna 1919**, kdy se v Mostě uskutečnilo **divadelní představení českých ochotníků**. Většina představení byla v němčině. V roce 1928 přichází krize hospodářská a na ni navazuje samozřejmě i krize v divadelnictví – v roce 1934 se uvažuje o uzavření divadla v důsledku nedostatku financí, ale v roce 1935 se situace zlepšuje a představení mají velkou návštěvnost – většina z nich je již v češtině. Rozvoji divadla však zabrání okupace Němci. Po válce **v roce 1945 přichází do divadla stálý činoherní soubor a zpěvohra**.

V roce 1948 se mění charakter českého divadla, které se přejmenovává na **Divadlo pracujících** a tento název neslo dalších víc jak 40 let. Tehdejší divadlo zde tvoří kolektiv lidí okolo **Lubomíra Poživila a Zdeňka Buchvaldka**.

Novou divadelní budovu, která byla **postavena v 80. letech 20. století**, zdobí několik výjimečností a je určitě dokladem umění tehdejších architektů a stavitelů. V období, kdy neměl umělecký soubor k dispozici divadelní budovu, přesunula se jeho činnost na pět a půl roku do kulturního střediska Máj, kde v provizoriu vznikla spousta pozoruhodných představení.

Základní kámen nové budovy mosteckého divadla byl **položen 10. září 1979**, o šest let poté se poprvé zvedla opona na nové scéně. Autorem projektu moderní stavby je ing. arch. Ivo Klimeš. **Kapacita Městského divadla v Mostě je 487 míst.**

V této budově začala působit třetí generace herců, kteří znají historickou budovu jen z obrázků a fotografií.

Výjimečným okamžikem v novodobé historii je příchod generace mladých herců spolu s režisérem Zbyňkem Srbou v sezóně 1986/1987. Tito mladí spolu se stávajícím souborem a režiséry Pavlem Pecháčkem a dalšími vytvořili výborný kolektiv, ve kterém vznikla spousta výjimečných inscenací, jako byl **Cirkus Humberto** a další.

Současně vznikl kolem loutkáře Jiřího Středy i soubor **Divadla rozmanitostí**, které se usídlilo ve zrekonstruované provizorní budově tehdejší činohry – v kulturním středisku Máj. Po sametové revoluci v roce 1989 se začíná utvářet současná podoba teď již Městského divadla v Mostě a přichází nejmladší generace kolem pedagoga Zbyňka Srby, která začíná psát moderní dějiny mosteckého divadla.

Současnost

V současné době má Městské divadlo Most status společnosti s ručením omezením, jejímž **majoritním vlastníkem je město Most**.

Městské divadlo v Mostě vyhlašuje oblíbenou anketu Cena diváka. Každoročně se vyhlašují v anketě tři kategorie: o nejlepšího herce, herečku a inscenaci roku.

Repertoár divadla a videoukázky z jednotlivých her je možno najít na <http://www.divadlo-most.cz>.

portál = rám jeviště,
jehož součástí je opona

Alexander Graf = architekt
malých městských divadel

1.5.9 RŮŽOVÝ VRCH – HORA SVATÉ KATEŘINY (ROZHLEDNA)

Klíčová hesla: rozhledna, rekonstrukce;

Na webových stránkách **Hory Svaté Kateřiny** mohou návštěvníci denně sledovat online obrázky z webové kamery umístěné na vrcholu dvacet metrů vysoké rozhledny.

Data stručně

výška vrchu	720 m n. m.
založení	1902
výška	16 m
materiál	kámen
zvýšení na 20 m	1918
rekonstrukce	2002

Výhled

Směrem na východ je možné vidět **Milešovku**, na jih **Medvědí skálu** a osadu **Malý Háj** s dominantou klasičistního kostela Nejsvětější Trojice. Na severozápadě je k zahlédnutí město **Olbernhau** a na severu kopce **Schwartenberg** a **Ahornberg**. Severovýchodně je v dohledu kopec Loučná a další **rozhledna Jeřabina**.

Rozhledna – pohled od silnice
(zdroj: E. Hamouz)

Historie

V souvislosti s útlumem těžby se obec začíná orientovat na turistiku. Místní okrašlovací spolek otevřel kamennou, 16m vysokou rozhlednu **17. srpna 1902**. Již od založení byla součástí velká výletní restaurace. Po roce 1918 byla přejmenována na **Jahnovu**. V této době byla také navýšena o prosklenou plošinu. V 80. letech 20. století prodělala velmi neúspěšnou, až ostudnou rekonstrukci. **Poslední úspěšná rekonstrukce byla dokončena v roce 2002.**

17. srpen 1902
= 50. výročí narození císaře
Františka Josefa

Friedrich Ludwig Jahn
= zakladatel německého
tělovýchovného hnutí

